

Vetenskapsrådet

FORSKNINGENS FRAMTID!

**ÄMNESÖVERSIKT 2014
UTBILDNINGSVETENSKAP**

FORSKNINGENS FRAMTID!

Under 2014 tog Vetenskapsrådet med hjälp av aktiva forskare fram en rad översikter. Tillsammans med ett antal strukturella analyser utgör dessa översikter grunden för styrelsens sammanfattande slutsatser och rekommendationer om forskningspolitiska vägval för att främja svensk forskning under de kommande 5-10 åren. Arbetet går under benämningen Forskningens framtid. Resultatet sammanfattas i en slutrapport sommaren 2015. Sammantaget utgör materialet basen i det underlag som Vetenskapsrådet tar fram inför regeringens kommande forskningsproposition 2016.

Översikterna rör följande sju områden:

- humaniora och samhällsvetenskap
- naturvetenskap och teknikvetenskap
- medicin och hälsa
- utbildningsvetenskap
- konstnärlig forskning
- utvecklingsforskning
- forskningsinfrastruktur

FORSKNINGENS FRAMTID! ÄMNESÖVERSIKT 2014 UTBILDNINGSVETENSKAP

VETENSKAPSRÅDET

Box 1035

SE-101 38 Stockholm, SWEDEN

© Swedish Research Council

ISBN 978-91-7307-257-1

FORSKNINGENS FRAMTID!

ÄMNESÖVERSIKT 2014
UTBILDNINGSVETENSKAP

FÖRORD

Översikten avseende Utbildningsvetenskap ingår som en del i det kunskapsunderlag som Vetenskapsrådet sammanställt för att bidra med beslutsunderlag inför regeringens kommande forskningsproposition och för prioriteringar inom ämnesråd, råd och kommittéer. Den kan även användas som referensmaterial inom forskningssektorn.

Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté (UVK) har under 2014 tagit fram en tematisk beskrivning av forskningen inom utbildningsvetenskap, indelad i sex övergripande områden. För var och en av dessa områden har ett antal teman formulerats och beskrivits med avseende på aktuella forskningsfrågor, styrkor och svagheter och vad som kan sägas om förutsättningar och trender för framtiden. Beskrivningarna av forskningen har tagits fram av UVK med underlag från ett stort antal framstående forskare inom det utbildningsvetenskapliga fältet, i möten med lärosätetsföreträdare och genom synpunkter från forskare via ett webbforum. Statistik avseende bidrag till utbildningsvetenskaplig forskning mellan åren 2009-2013 ingår även i underlaget. Med dessa lägesbeskrivningar som underlag ger UVK rekommendationer för vidare utveckling av det utbildningsvetenskapliga forskningsfältet.

Eva Björck

Huvudsekreterare Utbildningsvetenskap

INNEHÅLL

FÖRORD	1
SAMMANFATTNING	3
SUMMARY	5
MORGONDAGENS UTMANINGAR.....	7
Ökande krav på utbildningssektorn	7
Forskningskapacitet för internationellt framstående forskning	8
UTBILDNINGSVETENSKAPLIG FORSKNING IDAG.....	10
Ett forskningsområde i utveckling.....	10
Finansiering av grundforskning	10
Internationellt genomslag	11
Publicering och bibliometriska data	12
Infrastruktur	12
REKOMMENDATIONER.....	14
Tematiska rekommendationer	14
Svenska skolans tillstånd - varför presterar svenska elever allt sämre på internationella kunskapsprov?	14
Ämnesdidaktisk forskning för alla skolämnen	14
Specialpedagogik och en inkluderande skola	15
Lärarprofession och ledarskap	15
Sociala aspekter av utbildning – demokrati, likabehandling, flerspråkighet och nyanlända	16
Digitala teknologier i utbildning	16
Strukturella rekommendationer	17
Vetenskaplig förankring i utbildningssystemet	17
Uppbyggnad av starka flerdisciplinära forskningsmiljöer och forskarskolor	18
Tillgång till data av hög kvalitet	19
Internationalisering	19

SAMMANFATTNING

Även om den utbildningsvetenskapliga forskningen har etablerats och genomgått en stark utveckling under de senaste decennierna krävs en fortsatt uppbyggnad för att möta de samhällsliga utmaningar som vi står inför. Skolans utformning och utveckling är ifrågasatt med anledning av svenska elevers sjunkande resultat i internationella mätningar av grundläggande läs- och matematikfärdigheter, svagheter som följer med in i vuxenlivet. Likaså tycks segregation och behov av stöd till barn och unga i olika typer av svårigheter i skolan att öka. Forskning om den svenska utbildningen, dess innehåll, resultat och kvalitet i relation till internationella trender och utvecklingslinjer är därför av stor betydelse.

Den stora efterfrågan på forskningens resultat för att lösa skolans problem får dock inte leda till alltför kortsiktiga forskningssatsningar. Den grundläggande, teoretiskt solida och metodiskt rigorösa forskningen utgör en förutsättning för kritiskt granskande och praktiskt problemlösande forskning. För vidare uppbyggnad av den utbildningsvetenskapliga forskningen behövs därför i första hand medel till forskarinitierad grundläggande forskning. Satsningar på utveckling av starka forskningsmiljöer och forskarskolor är nödvändiga för att möjliggöra interdisciplinär samverkan, uppbyggnad av forskning inom eftersatta områden och för ökad nationell och internationell mobilitet. Samtidigt är de system som är under uppbyggnad för att tillgängliggöra forskningen i syfte att förbättra utbildningsresultaten i den svenska skolan mycket angelägna och bör bygga på samverkan mellan relevanta aktörer i forsknings- och utbildningssystemet. De nya planerade satsningarna på praktisk forskning inom utbildningsvetenskap måste omfattas av samma rigorösa krav på vetenskaplighet som annan forskning.

Svensk utbildningsvetenskaplig forskning har en styrka i den goda tillgången på nationella databaser och register. Samtidigt finns här ett utvecklingsbehov för att möjliggöra longitudinella och internationellt komparativa studier i större omfattning, främst avseende vilka uppgifter som samlas in från skolväsendet om elever, personal och resultat. Tillgången på forskare med kompetens att genomföra denna typ av kvantitativa studier måste också tillförsäkras genom satsningar på sådan forskarutbildning. Det finns också en stor potential i uppbyggnaden av infrastruktur som bygger på digital teknik samt virtuella laboratorier.

En strategiskt viktig forskningsinriktning gäller användningen av ny teknologi och digitala medier i undervisning samt deras implikationer för individers lärande. En viktig aspekt är den ökande globaliseringen av kunskap, vilket riktar fokus mot digitala medier för såväl produktion som distribution av kunskap. Svensk forskning har på senare år genomgått en snabb expansion på området och här finns goda utsikter för ett starkt internationellt genomslag.

Mot denna bakgrund ger Utbildningsvetenskapliga kommittén följande rekommendationer:

- Öka stödet till grundläggande utbildningsvetenskaplig forskning.
- Tillförsäkra ett tydligt nationellt system för forskningsfinansiering och forskningsspridning.
- Tillförsäkra att kvalitetssäkring av nya satsningar på praktisk forskning sker på samma rigorösa sätt som annan forskning.
- Inrätta infrastruktur för informationsinsamling av nationellt och internationellt jämförbara data.
- Stöd till kohortstudie av svenska barns levnadsvillkor och lärande från födseln och framåt.

Utöver ovanstående strukturella rekommendationer föreslår Utbildningsvetenskapliga kommittén följande satsningar:

- Nationella forskarskolor för
  - kvantitativt inriktad utbildningsvetenskaplig analys
  - ämnesdidaktik
  - tvärvetenskapliga studier av prevention och tidiga insatser
  - digitala teknologier i utbildning.
- Projektstöd och stöd för uppbyggnad av forskningsmiljöer och samverkan för

- studier av bakomliggande faktorer på makro- och mikronivå till nedgången i svenska resultat på internationella kunskapsprov
  - effektstudier av pedagogiska interventioner inom samtliga skolformer
  - forskning om profession, samhällelig styrning och professionell praktik
  - forskning om flerspråkighet, likvärdighet och nyanlända i utbildningssystemet
  - klassrumsinriktad forskning med fokus på lärande och sociala aspekter av utbildning
  - forskning om digitala teknologier i utbildning: (i) den nya teknikens inflytande på barns och ungas lärande och utveckling av kunskaper, (ii) metodutveckling för användande av ny teknologi inom ämnesdidaktik, (iii) lärares hantering av den nya tekniken i undervisning.
- Stöd till internationalisering av forskningsmiljöer, riktat till såväl seniora som yngre forskare.

SUMMARY

Even though educational science research is an established field of research, which has developed greatly over the past decades, a further strengthening is still required in order to meet the social challenges that we are facing. The school system and its development is being called into question following the falling results of Swedish pupils in international studies measuring basic reading literacy and numeracy skills. These weaknesses have been found to have been carried over into adult life. At the same time, the segregation and the need for support of children and young people with various difficulties in school tend to increase. Educational science research on the Swedish educational system, and its content, performance and quality - in relation to international trends and developments - is therefore of utmost importance.

However, the high demand for research findings, that may contribute to solving the problems of the educational system, may not result in research investments with a too short perspective. Fundamental research, that is theoretically and methodologically rigorous, is needed to be able to critically assess the problems and present practical solutions. To further strengthen the educational science research, primary consideration must be given to the funding for researcher-initiated fundamental research. Investments in the development of strong research environments and researcher schools are necessary to facilitate interdisciplinary cooperation, to strengthen the research in less developed areas, as well as to increase the national and international mobility. At the same time, the systems that are being developed to make the research more readily available in order to improve the educational outcomes in Sweden, are very much needed and should be based on collaboration between relevant stakeholders in the education and research system. The new investments in practice-oriented educational science research that have been envisaged must be subject to the same rigorous scientific requirements as other forms of research.

An asset in the Swedish educational science research is the wide-spread access to national databases and records. Further development is however needed to enable larger scale longitudinal and international comparative studies, mainly with respect to the kind of information (about students, staff and attainment levels) that is collected in the educational system. Efforts to ensure the availability of researchers, with the qualifications to perform such quantitative studies, must also be made by means of investments in relevant research training. Great potential can also be found in the reinforcement of digital technology infrastructures and in virtual laboratory infrastructure.

One strategically important line of research concerns the use of new technology and digital media in the classroom and the effects on the learning process on the individual level. One key aspect is the increasing globalisation of knowledge, where digital media are increasingly at the centre of both the production and distribution of knowledge. In recent years, Swedish research has experienced a rapid expansion in this area and there are good prospects for a strong international breakthrough.

Against this backdrop, the Committee for Educational Sciences recommends that:

- The support to fundamental educational science research be increased.
- A clear national system for research funding and dissemination be established.
- New investments in practice-oriented research be subject to quality assurance in the same rigorous manner as other types of research.
- Infrastructures be established for the collection of nationally and internationally comparable data.
- Support be given to cohort studies of the living and learning conditions of Swedish children (from birth and onwards).

In addition to the above-mentioned structural recommendations, the Committee for Educational Sciences proposes the following initiatives:

- National researcher schools for:
  - quantitative educational science analyses
  - subject didactics
  - interdisciplinary studies of prevention and early intervention

- digital technologies in education

- Project support, assistance in the development of research environments and cooperation on:
  - Studies of the underlying factors of the decline in Swedish results in international knowledge tests (on the micro and macro level).
  - Impact studies of pedagogical interventions in all types of schools.
  - Research on professions, educational governance and professional practice.
  - Research on multilingualism, equality and newly arrived students in the educational system.
  - Classroom-based research with emphasis on learning and social aspects of education.
  - Research on digital technologies in education: (i) the influence of new technology on the ability of children and young people to learn and develop knowledge, (ii) the development of methods for the use of new technology in the field of subject didactics, (iii) teachers' use of new technology in the classroom.
- Support for the internationalisation of research environments, targeting both senior and young researchers.

MORGONDAGENS UTMANINGAR

Ökande krav på utbildningssektorn

Utbildningsvetenskap utgör kunskapsunderlag för den betydande del av det svenska samhället som utgörs av utbildningssystemet, och berör direkt eller indirekt en stor del av befolkningen. De barn som börjar i förskolan idag kommer att bli vuxna i mitten på 2030-talet och kan vara verksamma i arbetslivet i ytterligare ett femtiotal år. Kunskaper och erfarenheter från förskole- och skolåren lägger grunden för framtida lärande, utveckling och kunskapsförsörjning. Det finns dock en växande oro för den svenska skolans utveckling, inte minst i relation till utvecklingen i andra länder, så som den avspeglas i svenska elevers resultat i internationella kunskapsmätningar sedan millennieskiftet¹. De svaga resultaten för dessa elever har också visat sig kvarstå i en mätning av ungdomars och vuxnas läs- och matematikfärdigheter². År 2013 gick nästan 1,9 miljoner barn och unga i skolan, varav ungefär en femtedel hade annat modersmål än svenska. Eleverna i förskola, grundskola och gymnasiet utgör nära 20 procent av befolkningen. Antalet lärare i barn- och ungdomsskolan var samtidigt ungefär 260 000 vilket gör den till Sveriges största arbetsplats. Cirka 420 000 studenter studerar inom universitet och högskolor och det totala antalet anställda inom högskolesektorn uppgår idag till 75 700 personer, det högsta antalet någonsin. Lärarutbildningen är en av landets största och viktigaste yrkesutbildningar eftersom kompetenta lärare är en grundförutsättning för kvalitet i undervisningen i det svenska skolsystemet. År 2013 antogs närmare 12 000 studenter på lärarutbildningarna i landet. Sammantaget visar detta på den stora betydelsen av utbildningsvetenskaplig forskning för samhällets utveckling.

Genom den nära kopplingen till barns och ungas lärande, den pedagogiska praktiken, lärares yrkesutövning samt barn- och ungdomsskolans organisation bidrar den utbildningsvetenskapliga forskningen till att skapa förutsättningar för utvecklingen av kunskapsbasen för framtidens samhälle. Forskningen inom detta område utgör dock en mycket liten del av den svenska forskningen idag. Det krävs ökade resurser för att möta behovet av både grundläggande forskning och praktisk forskning som kan bidra till en stark och kunskapsbaserad långsiktigt hållbar samhällsutveckling och ekonomisk tillväxt.

En av de stora utmaningarna för skolan är att alla barn och unga får en god start i livet och en utbildning som gör dem väl utrustade för att bidra till samhällets långsiktiga utveckling. Utmaningen förstärks av trenden att andelen barn och unga i förskola och skola som är i behov av stöd ökar. Allt fler barn och unga har svårigheter att lära, koncentrera sig, samspela och vara delaktiga. Idag ökar också segregationen i samhället och i skolan. De internationella kunskapsmätningarna visar att andelen elever med låga läs- och matematikfärdigheter ökar, samtidigt som skillnaderna mellan skolor och elever ökar. Samtidigt kommer fler och fler nyinflyttade barn och unga från länder med krig och fattigdom och deras sociala situation i Sverige kan vara mycket svår. En stor utmaning för det svenska skolsystemet är att ta emot dem på bästa sätt och skapa goda möjligheter för lärande och delaktighet i samhället. Utmaningen är att skapa en skola för alla där varje barns unika situation och behov av stöd beaktas i vardagen i skolan och att alla barn och unga får en likvärdig utbildning.

Den nya teknologin har inneburit stora samhällsförändringar och påverkar kommunikation och lärande både i och utanför skolan. En viktig utmaning för framtida utbildningsvetenskaplig forskning är att förstå konsekvenserna av den nya tekniken för barns, ungas och vuxnas lärande, delaktighet och välbefinnande i ett bredare perspektiv, alltifrån individ- till samhällsnivå. På individnivå handlar det t.ex. om hur kognition, lärande och koncentration påverkas av ständig tillgång på information och hur olika kompetenser utvecklas i relation till den nya teknologin. På skolnivå handlar det om hur skolan hanterar olika förutsättningar för lärande och tillgodoser behovet av digitala verktyg och hur miljön i skolan anpassas till den nya teknologin. Det

---

¹ PISA: <http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/>; TIMSS och PIRLS: <http://timssandpirls.bc.edu/>

² PIAAC, Programme for International Assessment of Adult Competences, <http://www.oecd.org/site/piaac/>. Rapport: *Lära för livet? Om skolans och arbetslivets avtryck i vuxnas färdigheter*, Jan-Eric Gustafsson, Patrik Lind, Erik Mellander och Mats Myrberg, SNS Förlag 2014.

handlar också om metodutveckling och om lärares kompetens att hantera den nya teknologin i undervisningen. På samhällsnivå är likvärdighet i tillgång till och användning av den nya teknologin en viktig faktor.

Det livslånga lärandet startar redan i förskolan och är en angelägenhet för utbildning, forskning, arbetsmarknad, arbetslivet och det vardagliga livet. Antalet vuxna som studerar är idag mycket högt efter att den högre utbildningen expanderat kraftigt under många år. Dagens snabba samhällsliga förändringar gör att vuxnas behov av återkommande utbildning och kompetensutveckling är stort, både inom utbildningssystemen, på arbetsplatser och i vardagen. Här framträder ett forskningsområde som kräver ytterligare uppmärksamhet i ett långsiktigt perspektiv.

Forskningskapacitet för internationellt framstående forskning

Det finns en stark tilltro till utbildningssystemets möjligheter att generera positiva effekter för samhället och den enskilda individen. I Riksrevisionens analys³ 2014 av framtida samhällsutmaningar framhålls dock det svenska utbildningssystemet som ett särskilt riskområde. Där framhålls områden som den nya teknologins påverkan på lärandet och utbildning, kunskapsöverföring, kompetens- och kompetensförluster, ökad efterfrågan på och konkurrens om arbetskraft både i Sverige och globalt, och om risker för sänkt kvalitet i utbildningssystemet. I ljuset av dessa risker är det angeläget att öka förståelsen för kunskapsbildningens och lärandets villkor genom utbildningsvetenskaplig forskning.

Forskningsanslagen till utbildningsvetenskap är i förhållande till utbildningssektorns storlek blygsamma och uppgår till knappt 4 procent av Vetenskapsrådets forskningsfinansiering. Det kan tyckas självklart att satsningar på forskning om utbildning och lärande, som är en förutsättning för att lyckas inom de flesta områden, skulle vara större än den är idag. Inom utbildningsvetenskap finns väl etablerad forskning, men i flera avseenden är utbildningsvetenskap fortfarande ett område som är under uppbyggnad. I de sammanhang där utbildningsforskning excellerar handlar det om forskningsmiljöer där seniora forskare och unga forskare arbetar tillsammans, ofta i internationell samverkan, och delar kunskapsutveckling. Dessa miljöer har uppstått genom att man samlas kring ett forskningsområde eller en forskningsmetod som förfinas och appliceras på olika utbildningsvetenskapligt relevanta teman. För att bygga upp sådana miljöer behövs både basfinansiering från lärosätena och externa forskningsmedel som söks i konkurrens. Den ämnesdidaktiska forskningen, främst inom naturvetenskap, är exempel på forskning som utvecklats starkt i och med UVK:s inrättande 2001 vilket drastiskt ökade möjligheterna för sådan forskning att få extern finansiering. Här har också stora satsningar på forskarskolor bidragit till forskningsmiljöernas utveckling.

Den stora efterfrågan från maktavare och praktiker på användbar kunskap från ett i dagsläget relativt litet utbildningsvetenskapligt forskarsamhälle gör att det är viktigt att värna systemen för vetenskaplig kvalitetsgranskning och möjligheterna att bedriva fri, kritisk grund- och praktiktäna forskning. Kraven på nyttiggörande av forskningen måste balanseras med möjligheter till internationell orientering och samverkan. För att kunna realisera de politiska kraven på en skola på vetenskaplig grund krävs en utökad forskningsbas av högkvalitativ, internationellt erkänd forskning inom relevanta områden. Det kan beskrivas utifrån utbildningsvetenskapens tre grundläggande uppgifter: En analytisk och insiktssökande uppgift där forskningen söker ny kunskap, en kritisk uppgift där forskningen prövar etablerade sanningar samt en konstruktiv uppgift där forskningen löser praktiska problem och befrämjar innovation. Den första uppgiften - de grundläggande, teoretiskt solida och metodiskt rigorösa vetenskapliga analyserna – utgör en förutsättning för de andra två uppgifterna, både kritisk granskning och praktisk problemlösning.

Uppbyggnad av nationella infrastrukturer behövs för att förbättra, och i vissa fall tillskapa nya möjligheter till kvalificerad forskning inom många utbildningsvetenskapliga temaområden. Utveckling av register och andra databaser som möjliggör longitudinella studier och internationella komparationer är av stor vikt, liksom upprättande av nationellt tillgängliga databaser för audio- och videoinspelningar. Dessutom finns en stor

---

³ Riksrevisionens granskningsplan 2014/2015, RiR 2014

potential i utveckling av nationell infrastruktur för data och utrustning baserad på ny teknologi såsom virtuella laboratorier med möjligheter till simuleringar.

UTBILDNINGSVETENSKAPLIG FORSKNING IDAG

Ett forskningsområde i utveckling

Ett utbildningssystem som vilar på en stark vetenskaplig bas är grundläggande för Sverige som kunskapsnation och för att Sverige ska kunna ta sig an framtida samhälleliga utmaningar. Utbildningsvetenskaplig forskning handlar om lärande, kunskapsbildning, utbildning, undervisning och bildning. Idag har Sverige en bred och mångfacetterad utbildningsvetenskaplig forskning med en intensiv kunskapsproduktion från makro- till mikronivå som verkar både i nationella, nordiska och internationella sammanhang. Forskningen karaktäriseras av att vara tematisk och integrerande med bidrag från olika ämnen och discipliner, även om pedagogik och didaktik är de ämnen som dominerar. Med tematisk forskning menas här forskningsfrågor och forskningsuppgifter som kräver kompetenser och metoder från flera discipliner och där resultaten av forskningen vidgar kunskapen inom ett specifikt tema. Exempel på sådan är forskning om likvärdighet i skolan som kan kräva insatser från pedagogik, psykologi och sociologi. Med integrerande forskning menas att olika discipliners teorier och metoder sammanlänkas och resultatet förväntas bidra till ny teori- och begreppsbyggnad inom flera fält eller utveckling av nya ämnen. Ett exempel på sådan integrerande forskning är ämnet matematikdidaktik som vuxit fram ur samverkan mellan didaktik och matematik.

Utvecklingen vid de svenska universiteten har under det senaste decenniet gått i riktning mot att fakulteter, institutioner, akademier eller större miljöer för utbildningsvetenskap utvecklats (både tematiska och integrerande). Under de senaste åren har forskningen både ökat och differentierats genom satsningar från Vetenskapsrådet, lärosäten, skolhuvudmän och andra aktörer - inte minst i samband med uppbyggnaden av den nya lärarutbildningen där höga krav ställs på forskningsbaserad utbildning. Omfattande satsningar på ämnesdidaktiska forskarskolor från Vetenskapsrådet har inneburit en förstärkning inte bara för forskarutbildningen utan också för forskningen vid de lärosäten som samverkat kring forskarskolorna. Samtidigt har lärarutbildningens vetenskapliga bas förstärkts. Samverkan mellan forskargrupper och skolväsendet kring forskning och skolutveckling ökar också i omfattning, liksom mellan andra aktörer inom det utbildningsvetenskapliga området och även andra vetenskapliga områden.

Behovet av att bygga upp utbildningsvetenskaplig forskning är dock fortfarande stort inom många områden. Betydelsen av stark utbildningsvetenskaplig forskning har uppmärksammats också på nordisk och europeisk nivå. De nordiska utbildningsministrarna tog 2012 initiativ till en stor samnordisk forskningssatsning inom utbildningsvetenskap i Norden, ”Education for Tomorrow”. På europeisk nivå gör både EU-kommissionen och OECD omfattande analyser av de europeiska ländernas utbildningssystem och utvecklingsbehov, vilket samtidigt pekar på några av de stora forskningsutmaningarna i framtiden. Bland annat handlar det om den nya teknologins insteg i skolan, den snabba globala utvecklingen med ökad mobilitet och ökad mångfald, en stark kunskapsbaserad samhällsutveckling och ekonomisk tillväxt, större klyftor mellan olika grupper samt ökad medvetenhet om långsiktig hållbar utveckling och en hälsosam livsstil.

Finansiering av grundforskning

Vetenskapsrådets finansiering är av mycket stor betydelse för den utbildningsvetenskapliga forskningen i Sverige. Inom vissa områden finns också möjlighet att få finansiering från andra forskningsfinansiärer, framför allt Riksbankens Jubileumsfond och Forte. Sammanlagt har dessa tre finansiärer delat ut 274 bidrag om drygt 1,3 miljarder kronor till utbildningsvetenskaplig forskning under perioden 2009-2013. Vetenskapsrådet står för drygt 90 procent av denna finansiering, varav Utbildningsvetenskapliga kommittén beslutat om merparten. Nära 30 procent av medlen har gått till forskning om utbildningspolitik, utbildningssystem och organisation av utbildning, 30 procent till ämnesdidaktisk forskning, omkring 15 procent vardera till forskning om utbildningens sociala sammanhang och till forskning om undervisning, kommunikation och lärande samt 12 procent till forskning om professioner och professionsutbildning (tabell 1).

Inom det ämnesdidaktiska forskningsområdet är Vetenskapsrådet i stort sett ensam finansiär, och har som sådan haft stor betydelse för ämnesdidaktikens utveckling. Här kan nämnas att närmare 40 procent av de

fördelade medlen till ämnesdidaktik har gått till forskarskolor. Den ämnesdidaktiska forskningen inom matematik och naturvetenskap är idag internationellt väletablerad.

Av de nära 30 procent av medlen som gått till forskning om utbildningspolitik, utbildningssystem och organisation av utbildning avser stora delar jämlika chanser och social reproduktion och till utbildningspolitik och utbildningspolitiska reformer i grundläggande utbildning. Inom dessa områden finns aktuell och väl etablerad forskning som relaterar till den svenska skolans tillstånd och som nu behöver utvecklas vidare. Forskningen om ojämlikheter i utbildning befinner sig i en skärningspunkt mellan pedagogik (skola) och sociologi (stratifiering) och har alltmer kommit att omfatta nationalekonomi och sker i allt högre grad inom internationella samarbeten. Med tanke på aktuella utmaningar för det svenska skolsystemet och den svenska skolans tillstånd har forskning inom detta område hög relevans.

Tabell 1: Bidrag till utbildningsvetenskaplig forskning från Vetenskapsrådet (VR), Riksbankens Jubileumsfond (RJ) och Forte 2009-2013. Belopp i tusentals kronor.

Område	Forte	RJ	VR	Totalsumma
1. Utbildningspolitik, utbildningssystem och organisation av utbildning	26 190	24 693	310 830	361 713
2. Sociala aspekter av utbildning	6 339	4 374	186 275	196 988
3. Undervisning, kommunikation och lärande	26 726		199 157	225 883
4. Ämnesdidaktik		7 436	352 059	359 495
5. Professioner och professionsutbildning	12 565	3 625	135 668	151 858
Totalsumma	71 820	40 128	1 197 996	1 309 944

Forskning inom utbildningsvetenskap finns vid flertalet lärosäten och vid samtliga 28 lärosäten⁴ med lärarutbildning. Under femårsperioden gick 70 procent av finansieringen till de äldre universiteten, där flera av de större forskningsmiljöerna finns. Forskningskapacitet och extern finansiering kan se mycket olika ut för de mindre lärosätena, men det är viktigt inte minst med tanke på lärarutbildningens vetenskapliga förankring att lyfta fram att även mindre lärosäten kan utveckla högkvalitativ forskning i forskningsmiljöer inom speciella nischer, med både nationell och internationell samverkan. De mindre lärosätena saknar dock ofta reguljära och/eller tillräckliga fakultetsanslag, vilket är en grundförutsättning för kontinuerlig forskning och utbildning av god kvalitet, inklusive forskarutbildning.

En viktig fråga för framtiden är att få nödvändig balans mellan fasta forskningsresurser till lärosätena och konkurrensutsatta medel. En tillräckligt stor basfinansiering behövs för att kunna utveckla starka miljöer i den nationella och internationella konkurrensen. För att ge förutsättningar för att utveckla goda forskningsmiljöer vid stora och små lärosäten krävs satsningar på både fria projektbidrag och riktade satsningar samt forskarskolor. I synnerhet forskarskolor har visat sig ge stora ”spin-off”-effekter i termer av utveckling av nationella nätverk med forskningssamverkan inom ett antal forskningsområden. Satsningar på förskoleforskning och ämnesdidaktik inom matematik och naturvetenskap är exempel på sådana områden.

Internationellt genomslag

Utbildningsvetenskaplig forskning bedrivs inom många olika discipliner och den kunskapsuppbyggnad och det kunskapsunderlag som skapas är väsentlig för utveckling inom olika områden. Internationellt erkända

⁴ Dans- och cirkushögskolan, Gymnastik- och idrottshögskolan, Göteborgs universitet, Högskolan Dalarna, Högskolan i Borås, Högskolan i Gävle, Högskolan i Halmstad, Högskolan i Jönköping, Högskolan i Skövde, Högskolan Kristianstad, Högskolan Väst, Karlstads universitet, Konstfack, Kungl. Musikhögskolan i Stockholm, Kungl. Tekniska högskolan, Linköpings universitet, Linnéuniversitetet, Luleå tekniska universitet, Lunds universitet, Malmö högskola, Mittuniversitetet, Mälardalens högskola, Stockholms konstnärliga högskola, Stockholms universitet, Södertörns högskola, Umeå universitet, Uppsala universitet, Örebro universitet

utbildningsvetenskapliga forskningsmiljöer med olika fokus finns främst vid de större universiteten, men också vid flera av de mindre lärosätena inom speciella nischer. En svårighet vid dessa lärosäten är att ha tillräckligt bra basforskning inom flera ämnen för att garantera lärarutbildningens vetenskapliga förankring och samtidigt utveckla internationellt slagkraftig spetsforskning.

För den utbildningsvetenskapliga forskningen låter sig det internationella genomslaget i dagsläget inte mätas på ett bra sätt med hjälp av citeringsanalyser, vilket är vanligt inom andra områden. I en rapport från Vetenskapsrådet 2010 gjordes istället en uppskattning av graden av internationell orientering av den utbildningsvetenskapliga forskningen vid ett par av landets större lärosäten genom att undersöka vilka språk som användes i publikationerna.⁵ Undersökningen visade att lite drygt hälften var skrivna på engelska. Det är dock en stor variation mellan forskare som dels hänger samman med ämnesinriktningen och publiceringstraditionerna inom inriktningen och dels målgruppen för publikationerna som kan vara forskare, praktiker eller politiska makthavare. Ökad grad av internationalisering av den utbildningsvetenskapliga forskningen är önskvärd på grund av den kvalitetsdrivande effekten av sådana samarbeten. De resultat som kommer ut av forskningen behöver samtidigt göras tillgängliga för de som kan ha nytta av den, exempelvis verksamma i olika undervisningspraktiker och politiskt verksamma på olika nivåer. Här finns en risk för en motsättning på grund av den stora efterfrågan på forskningsresultat från dessa aktörer, och det är viktigt att kvalitetsaspekterna av internationellt samarbete tydliggörs och att sådana samarbeten främjas. En central forskningspolitisk utmaning är att åstadkomma en bra balans mellan den mer kortsiktiga, problemorienterade och den mer långsiktiga, grundläggande forskningen. Kortsiktig, problemlösande eller problembelysande forskning som inte förhåller sig till den grundläggande forskningen riskerar att leda till trivialisering.

Publicering och bibliometriska data

Tillgången till bibliometriska data som ger en god bild av den utbildningsvetenskapliga forskningen är idag begränsad. En av anledningarna är att de publiceringskanaler som används inom den utbildningsvetenskapliga forskningen inte alltid finns representerade i de databaser som används. Under de senaste trettio åren har främst monografier, böcker och rapporter publicerats inom många områden. Idag ökar emellertid antalet forskare som publicerar i internationella vetenskapliga tidskrifter liksom antalet sammanläggningsavhandlingar som innehåller vetenskapliga artiklar, vilket ökar representationen i internationella vetenskapliga tidskrifter. En anledning till svårigheten att få fram bra bibliometriska uppgifter är den flerdisciplinära karaktären hos den utbildningsvetenskapliga forskningen. Relevant forskning som i databaserna klassificerats till andra discipliner än utbildningsvetenskap blir exkluderad vilket ger en skev bild av området.

Med tanke på olika ämnesområdets skiftande publiceringsmönster är det av stor vikt att bibliometriska instrument utvecklas för att hantera publicering i olika typer av kanaler och för att hantera tematiskt definierad och mång- och tvärvetenskaplig forskning på ett rättvisande sätt. Den pågående utvecklingen av den nationella databasen Swepub för analyser är särskilt viktig för det utbildningsvetenskapliga området, och kommer på sikt att förbättra möjligheterna till uppföljning och analys.

Infrastruktur

Behovet av nationell infrastruktur och tillgängliggörande av data, både i form av register och av andra databaser, är stort. Här behövs kunskap på flera plan, om lagringsmetoder men också om tillgången till och användningen av dessa data. Det finns system idag men i praktiken är dessa inte väl fungerande, och alltför få studier bygger vidare på tidigare forskningsresultat i avsaknad av tillgång till och okunskap om befintliga databaser.

---

⁵ Vetenskapsrådets rapport 2010:10, *Forskningskommunikation och publiceringsmönster inom utbildningsvetenskap*, Hansen, M. och Lindblad, S., 2010

Det finns dock exempel på större projekt som bygger på tanken att skapa databaser tillgängliga för forskare. Sedan början av 1960-talet har Statistiska centralbyrån i samverkan med olika forskningsinstitutioner genomfört uppföljningsundersökningar inom skolväsendet. Dessa undersökningar utvecklades inom ramen för Individual-statistikprojektet (IS) vid Göteborgs universitet och UGU-projektet (Utvärdering genom uppföljning av elever) vid Högskolan för lärarutbildning i Stockholm. Sedan 1990 är dessa sammanslagna till ett forskningsprojekt vid Göteborgs universitet benämnt "Utvärdering Genom Uppföljning" (UGU). Uppföljningsundersökningarna är ett led i den nationella utvärderingen av skolan och utgör en värdefull resurs inom det utbildningsvetenskapliga och samhällsvetenskapliga området. Hittills har nio uppföljningsundersökningar genomförts. Datamaterialet är tillgängligt för doktorander och forskare vid svenska och utländska universitet och högskolor.

Utveckling av infrastruktur när det gäller data och utrustning behövs inte minst med tanke på de möjligheter som den nya teknologin öppnar. Virtuella laboratorier med möjligheter till simuleringar blir idag mer och mer vanligt inom olika ämnesområden och ger nya möjligheter inom forskningen. En virtuell miljö kan fungera som plattform för undervisningssituationer och ge tillfälle till att studera och experimentera med lärande. Resurser för utveckling av nätburen undervisning är en nationell angelägenhet som kan kopplas ihop med nya möjligheter att utnyttja av databaser inom forskningen.

Inom det ämnesdidaktiska området, och speciellt språkdidaktik, finns inte någon större utveckling av den nationella infrastrukturen när det gäller data och utrustning. Det skulle vara till stor hjälp att bygga gemensamma databaser, särskilt för kvalitativa data av typen audio- och videospelningar samt kodning/taggning av dessa data. Videolab med möjligheter till snabb videobearbetning som utgångspunkt för analys och metodisk utveckling öppnar nya möjligheter inom en rad olika områden.

REKOMMENDATIONER

Tematiska rekommendationer

Svenska skolans tillstånd - varför presterar svenska elever allt sämre på internationella kunskapsprov?

Den helt dominerande utbildningspolitiska frågan under senaste tiden har varit de svaga resultat som svenska elever uppvisat i den senaste PISA-studien. Denna och andra internationella jämförande studier (PISA, TIMSS och PIRLS) tyder på en kraftig försämring av baskunskaper bland svenska skolelever, som dessutom har skett under lång tid. För att kunna förklara denna allvarliga utveckling krävs kvalificerad och uthållig forskning om exempelvis skillnader mellan länder och analyser av effekter av olika egenskaper hos ländernas utbildningssystem. Det finns datamaterial som lämpar sig väl för att sätta den svenska skolans problem i ett internationellt perspektiv och försöka förstå bakomliggande faktorer på systemnivå och över tid. Internationellt finns en livaktig och högkvalitativ forskning på detta område.

Utöver den allmänna nedgången i resultat växer också skillnaderna i prestationer och socioekonomisk och etnisk sammansättning mellan kommuner, skolor och elever i en takt som är hög också i en internationell jämförelse. Det behövs betydligt mer av forskning som följer och analyserar mekanismer och följder av denna utveckling över tid och i svenskt och internationellt-komparativt perspektiv. I den internationella forskningen kan två huvudspår urskiljas: studier av makrokaraktär, främst avseende betydelse av utbildningsorganisation för ojämlikhet, samt mikro-orienterade studier av skolklasser och skolor. En växande del av variationen i skolprestationer och utbildningsval ligger på skol- och skolklassnivå vilket kan tänkas bero både på enskilda skolors resurser och organisation och på lärarnas kvalifikationer och professionella utövning. En svensk satsning på området bör präglas av en ambition att täcka denna komplexitet av faktorer.

Den kvalitativt inriktade forskningen inom det utbildningspolitiska och utbildningssystemområdet behöver kompletteras med utökad kvantitativt inriktad dito för att möjliggöra analys av mönster och samband av ovanstående slag. Återväxten av forskare med hög kompetens att analysera stora datamaterial inom det utbildningsvetenskapliga området är i dagsläget otillräcklig i förhållande till behovet. Det behövs insatser för att öka antalet forskare inom utbildningsvetenskap med inriktning mot kvantitativa metoder. En flerdisciplinär, nationell eller nordisk forskarskola med sådan inriktning skulle öppna för att forskare inom pedagogik, ekonomi och sociologi med kvantitativa metoder i högre grad bidrar till forskningen om utbildningsvetenskapligt relevanta frågeställningar och metodutveckling för sådan forskning.

Utbildningsvetenskapliga kommittén rekommenderar forskningssatningar på

- studier av bakomliggande faktorer på makro- och mikronivå till nedgången i svenska resultat på internationella kunskapsprov
- nationell forskarskola för kvantitativt inriktad utbildningsvetenskaplig analys.

Ämnesdidaktisk forskning för alla skolämnen

Ämnesdidaktiken bör täcka alla skolans områden och idag finns stora brister inom flera ämnen. Inom samhällskunskap, estetiska och praktiska ämnen finns ett stort behov av grundläggande uppbyggnad av forskningskapacitet för att ha möjlighet att tillgodose skolväsendets och lärarutbildningarnas behov. Det råder stor brist på språkdidaktisk forskning utanför engelskan. Etablerade forskningsmiljöer inom teknikdidaktik finns idag bara vid ett fåtal större lärosäten. Dessutom saknas tillräckligt med forskning som fokuserar på yngre barn och elever samt om läs- och skrivutveckling och flerspråkighet.

Bland svenska styrkeområden inom ämnesdidaktisk forskning kan naturvetenskapens didaktik framhållas. Didaktisk forskning med fokus i svenska har generellt sett också en god forskningsbas som också fått genomslag i skolverksamhet, ofta via skolmyndigheterna. Etableringen av ämnesdidaktiska forskarskolor har varit av avgörande betydelse för den positiva utvecklingen av ämnesdidaktisk forskning inom dessa områden.

Detta kan också förklara att forskningen inom matematikdidaktik ökat väsentligt. En stor del av forskningen inom ämnesdidaktik idag bedrivs vid eller i anslutning till miljöer kring forskarskolorna. Regeringen har under den senaste femårsperioden satsat stort på forskarutbildning till licentiatexamen för verksamma lärare. Även om sådana forskarskolor generellt haft en positiv inverkan på forskningsmiljöerna, skulle de behöva kompletteras med utbildning till doktorsexamen för att bidra till åter- eller tillväxten av forskare inom de ämnesdidaktiska fälten.

Utbildningsvetenskapliga kommittén rekommenderar satsningar på

- ämnesdidaktiska forskarskolor som leder till doktorsexamen.

Specialpedagogik och en inkluderande skola

Huvudsakligen fokuserar svensk specialpedagogisk forskning idag på frågeställningar avseende utveckling, lärande, delaktighet och uppnående av kunskapsmål hos barn och elever i behov av stöd. Forskningen handlar om läs- och skrivsvårigheter, matematiksvårigheter, lärande och skolsituationen för barn med olika typer av funktionsnedsättningar, barn som inte når kunskapsmålen, organiserande av stödverksamhet/inkluderande undervisning och policyfrågor. Det finns en omfattande forskning om synsätt (t.ex. hos lärare och rektorer) på inkluderande undervisning och studier om inkludering i skolan. Det saknas dock forskning om hur skolor och lärare arbetar för att skolan ska bli mer inkluderande och tillgodose alla barns behov. Det finns också tvärvetenskapliga forskningsmiljöer som omfattar både utbildnings-, beteende- och hälsovetenskaplig/medicinsk forskning som främst arbetar med frågor avseende situationen för barn och unga med funktionshinder som kan karakteriseras som specialpedagogiska. I dessa miljöer studeras komplexa problemställningar avseende utveckling, lärande och delaktighet som kräver kunskaper inom flera olika områden.

Vad gäller teman för forskningen saknas det väl genomförda effektstudier och longitudinella studier. Endast en liten del handlar om pedagogisk intervention vilket relativt ofta förekommer i internationell forskning. Effektforskningen riktar sig dessutom nästan enbart mot kunskapsmätningar och tar inte andra mål för skola och förskola i beaktande. Det saknas även didaktisk forskning vad gäller undervisning i särskolan och specialskolan. Forskning inom förskoleområdet avseende prevention och tidiga insatser sker i mycket liten utsträckning. Forskning med fokus på gymnasiet saknas i stort liksom forskning med barn/elevperspektiv om hur man ska göra skolan mer inkluderande för alla elever.

Utbildningsvetenskapliga kommittén rekommenderar forskningssatsningar på

- effektstudier av pedagogiska interventioner inom samtliga skolformer
- tvärvetenskaplig forskarskola med inriktning mot tidiga insatser för att tillgodose alla barns behov.

Lärarprofession och ledarskap

Lärarprofessionen har ofta varit föremål för politiska reformer och förändringar som påverkat professionens villkor. Diskussioner om effekterna av dessa förändringar förkommer ofta i samhällsdebatten, men det vetenskapliga underlaget är ännu relativt bristfälligt. Aktuella och viktiga frågor är exempelvis styrningens effekter på lärares tidsanvändning och åtföljande stressfaktorer, hur lärare planerar och organiserar sitt arbete när nya och förändrade arbetsuppgifter tillkommer, och studier av den moraliska stress som uppstår när lärare ställs inför etiska dilemman. En aktuell fråga är forskning om den förändrade lärarrollen i den nya medieekologin med den växande användningen av sociala medier och digital teknologi i undervisningen. Forskningen om skolledarskap behöver utvecklas, liksom forskningen om lärares ledarskap och forskning som analyserar effekter av alternativa organisationsformer i skolan, t.ex. kollegialt lärande och självstyrande grupper. Forskningen inom området skulle främjas av ett samarbete mellan flera discipliner för att kunna belysa det komplexa förhållandet mellan profession, samhällsreglering och den professionella praktiken. Här finns också stor potential för internationella samarbeten och komparationer.

Utbildningsvetenskapliga kommittén rekommenderar forskningssatsningar på

- samverkan inom forskningen om profession, samhällelig styrning och professionell praktik.

Sociala aspekter av utbildning – demokrati, likabehandling, flerspråkighet och nyanlända

Frågor om flerspråkighet, lärande och nyanlända i utbildningssystemet utgör centrala utbildningsvetenskapliga områden med långsiktiga konsekvenser för såväl individen, som svensk skola och samhälle. Forskningen i Sverige om flerspråkighet och lärande är stark, men inte tillräckligt omfattande i förhållande till kunskapsbehovet. Fler studier behövs exempelvis om hur verksamheten inom förskola och fritidshem och de tidiga skolåren inverkar på barns lärande och flerspråkighet, hur flerspråkiga föräldrar involveras i nyanlända barns skolarbete och vilken roll olika etniska/språkliga/sociala grupper i civilsamhället kan ha för att främja mångfald i en demokratisk skola samt friskolornas och valfrihetens inverkan. Studier som belyser dessa frågor i olika nivåer av utbildningssystemet kan därför redan på kort sikt få ett stort vetenskapligt och praktiskt genomslag.

Likvärdighet och jämställdhet samt medborgar- och demokratifostran är idag etablerade forskningsområden, men ett stort behov finns av mer klassrumsinriktad forskning med fokus på sociala processer, normer, likvärdighet och skolans demokratifostran. Detsamma gäller samspelet mellan skolans demokratisyn och kulturella och samhälleliga faktorer utanför skolan. En specifik problematik är hur lärare och elever bemöter framväxten av antidemokratiska tendenser inom skolan och det svenska samhället i stort. Ett ytterligare framväxande uttryck för behovet av forskning om likvärdighet och demokratifostran är relaterat till skolans mobbningsarbete, samt förekomsten av diskriminering/kränkningar bland elever. Stökiga elever och stora lågpresterande grupper av främst pojkar är en utmaning, även för forskningen. Hur skolan möter och bör möta antidemokratiska stämningar, rasism, sexism och hedersrelaterat våld/kränkningar hör bland annat hit.

Utbildningsvetenskapliga kommittén rekommenderar forskningssatsningar på

- flerspråkighet, likvärdighet och nyanlända i utbildningssystemet
- klassrumsinriktad forskning med fokus på sociala aspekter av utbildning.

Digitala teknologier i utbildning

Ny digital teknologi är en del av skolmiljön idag och att förstå dess konsekvenser för kunskapsbildning, utveckling av framtidens skola och utbildning är en stor utmaning för den utbildningsvetenskapliga forskningen. En strategiskt viktig forskningsinriktning gäller användningen av ny teknologi och digitala medier i undervisning samt deras implikationer för individers lärande, vilken idag finns vid flera lärosäten. Den ökande globaliseringen av kunskap riktar fokus mot digitala medier för såväl produktion som distribution av kunskap. Nya former av kunskapsutveckling och reproducering skapas i samhället. Allt större del av vardagen i hemmet och skolan genomsyras av den nya teknologin som påverkar hur vi blir till som tänkande människor. Idag växer barn upp i ett digitalt samhälle med ständig tillgång till information och möjligheter till kommunikation via digitala verktyg. Detta skapar nya villkor för lärande och utbildning vilket leder till att forskning behöver utvecklas om hur framtidens skola och utbildning ska se ut för att förstå och att ta tillvara de nya förutsättningarna.

Svensk forskning har på senare år genomgått en snabb expansion på området och här finns goda utsikter för ett starkt internationellt genomslag. Här blir det viktigt framöver att forskningen uppmärksammar hur digitala medier och annan ny teknik används inom olika delar av utbildningssektorn, där exempelvis gymnasieskolan, särskolan, specialundervisningen och fritidsverksamheten kommit i skymundan. Utvecklingen av digital teknik är också av central betydelse för den ämnesdidaktiska forskningen.

Modern teknologi omfattande exempelvis digital videoteknik och olika former av visualisering skapar nya möjligheter för dokumentation av undervisning, kommunikation och lärande, vilket öppnar för nya former av dataproduktion för forskningsändamål. Ny teknologi medför dock inte bara lösningar på problem, utan reser viktiga frågor om forskningsetik och kan ibland också leda till metodologiska såväl som teoretiska svårigheter vilka måste beaktas.

Utbildningsvetenskapliga kommittén rekommenderar satsningar på

- forskning om den nya teknikens inflytande på barn och ungas lärande och utveckling av kunskaper
- metodutveckling för ämnesdidaktik samt lärares hantering av den nya teknologin i undervisningen
- forskarskolor med fokus på lärande och ny teknologi.

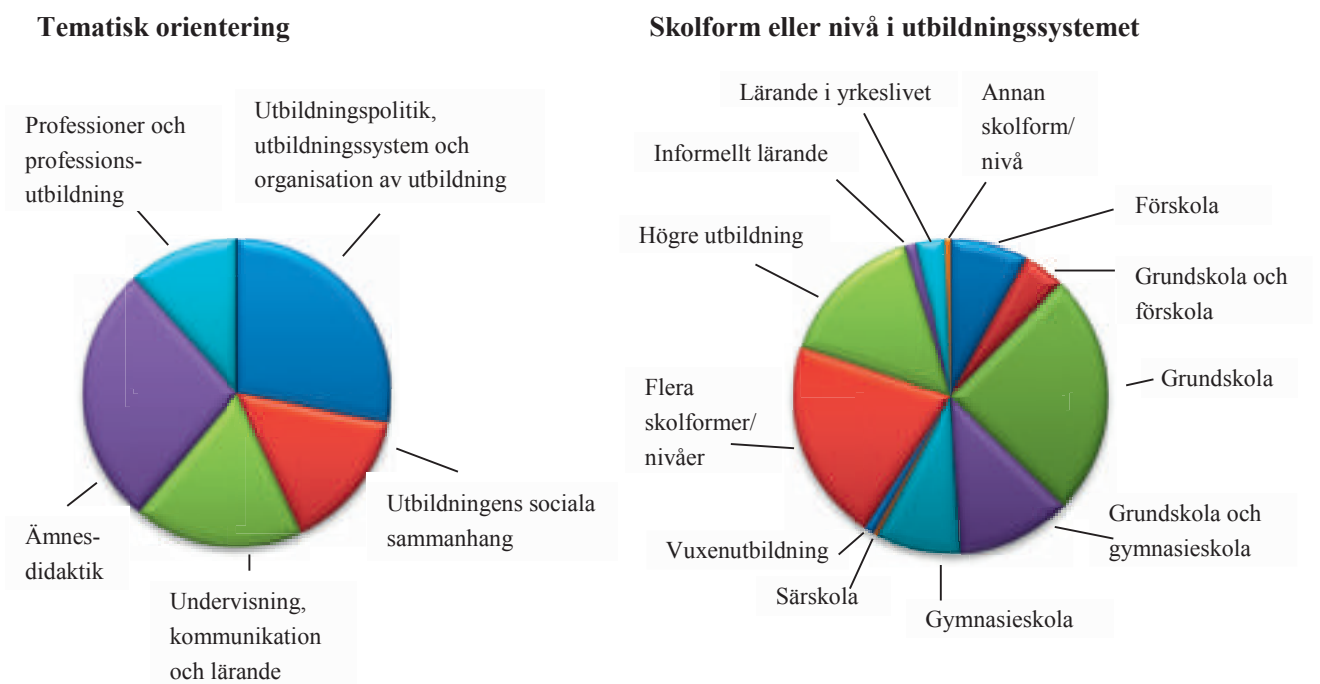
Strukturella rekommendationer

Vetenskaplig förankring i utbildningssystemet

Den kanske viktigaste betingelsen för svensk utbildningsvetenskaplig forskning är det politiska direktivet att skolan ska vila på vetenskaplig grund. I den svenska skolan förväntas med andra ord lärare och skolledare ta beslut baserade på vetenskapligt belagd kunskap och att arbeta utifrån vad forskning visar fungerar och är bra för skolan. En skola på ”vetenskaplig grund” innebär för det första att innehållet i skolan, ämneskunskaperna inom alla skolämnen, är i enlighet med det senaste vid forskningsfronten. För det andra betyder det att skolans övergripande organisation, ledning och pedagogiska arbete ska bygga på forskningsbaserad kunskap och präglas av ett systematiskt och vetenskapligt förhållningssätt. Kravet har nu ytterligare förstärkts i och med tillskapandet av en ny myndighet, Skolforskningsinstitutet, med uppgift att ”systematiskt väga samman och sprida forskningsresultat som kan bidra till ökad kunskap om vetenskapligt väl underbyggda och effektiva metoder och arbetssätt i skolväsendet”.

Ambitionen att undervisningen i den svenska skolan ska vila på vetenskaplig grund är inte ny, den kan sägas ha fått sin start redan på 1950-talet i och med den nioåriga enhetsskolans införande. Forskning som skulle stödja en sådan utveckling fick stöd av dåvarande Skolöverstyrelsen och senare Skolverket. När Vetenskapsrådet bildades 2001 inrättades också den utbildningsvetenskapliga kommittén vid Vetenskapsrådet för att främja utvecklingen av utbildningsvetenskaplig forskning. En viktig princip vid fördelning av forskningsmedel från Vetenskapsrådet är att all forskning, grundforskning såväl som tillämpad eller praktikinära forskning, underkastas samma rigorösa granskning av den vetenskapliga kvaliteten som all annan offentligt finansierad forskning.

Figur 1. Forskningens tematiska orientering och vilken nivå den är inriktad mot. Avser bidrag beviljade av Vetenskapsrådet, Forte och Riksbankens Jubileumsfond åren 2009-2013

Projekt med tematisk orientering mot ämnesdidaktik, undervisning, kommunikation och lärande, utbildningens sociala aspekter och lärarutbildning utgör 70 procent av den av Vetenskapsrådet finansierade utbildningsvetenskapliga forskningen.⁶ Forskningsprojekten knyter explicit an till en eller flera nivåer i utbildningssystemet; 60 procent av forskningsprojekten har problemställningar som direkt kopplar till förskolan, grundskolan och/eller gymnasieskolan, och 16 procent till högre utbildning inklusive lärarutbildning. Resterande projekt är relevanta för yrkesutbildning, särskolan, informellt lärande eller för utbildning mer generellt.

Den nya myndigheten Skolforskningsinstitutet kommer att få en viktig roll för kunskapsöverföring mellan forskning och praktik. Kunskapsöverföring kan organiseras på olika sätt, och det är Utbildningsvetenskapliga kommitténs bestämda mening att den nya myndigheten bör genomföra sitt uppdrag i samverkan med de befintliga aktörerna som stödjer eller genomför praktisknära utbildningsforskning. Skolan, lärarutbildningen och Vetenskapsrådet är naturligt myndighetens främsta samarbetspartners. I budgetpropositionen framgår att Skolforskningsinstitutet även ska ”kunna initiera praktisknära forskning”. Här vill Utbildningsvetenskapliga kommittén framhålla vikten av att tillämpa strikta kvalitetskrav för sådan forskning på samma sätt som för annan forskning.

Utbildningsvetenskapliga kommittén rekommenderar

- ökat stöd till grundläggande utbildningsvetenskaplig forskning som bas för praktisknära forskning
- ett tydligt system för forskningsfinansiering och forskningsspridning
- att kvalitetssäkring av praktisknära forskning inom utbildningsvetenskap sker på samma rigorösa sätt som inom andra områden.

Uppbyggnad av starka flerdisciplinära forskningsmiljöer och forskarskolor

Inom stora delar av det utbildningsvetenskapliga forskningsfältet bedrivs forskningen inom flera olika discipliner. Detta är en avsevärd tillgång som ger möjlighet till att teorier, analytiska perspektiv och metoder från de olika disciplinerna kan mötas. I många fall saknas dock samverkan eller sammanhållande miljöer som gör att denna styrka tas tillvara och inom många områden finns också små och splittrade forskargrupper vilket bidrar till fragmentisering av forskningen. Även om flera ämnen kan vara involverade i forskningsprojekt saknas ofta en tvärvetenskaplig ansats. Det krävs bättre betingelser för forskarsamverkan och samordning av kompetenser och resurser både nationellt och internationellt.

Ett generationsskifte, som medför en förändrad åldersstruktur med ett gap mellan äldre och yngre forskare, sker också idag. Det finns inte heller tillräckligt många disputerade lärare och forskare inom många av de discipliner som kännetecknar utbildningsvetenskaplig forskning. Rekrytering av yngre forskare behövs med bättre och tydligare karriärvägar och långsiktig planering. Det krävs även bättre betingelser för att locka yngre forskare till området och behålla seniora forskare.

Den mycket begränsade omfattningen av den metriskt inriktade forskningen är ett hinder för vidare utveckling inom flera områden. Ett närmande mellan kvalitativa och kvantitativa studier, eller fler studier med ”mixed-methods” är också angeläget då båda har förklaringsvärden om än olika. Mot bakgrund av att de kvantitativa metoderna blivit allt mer komplexa finns det anledning att tro att kompetensbristen kommer att medföra att den metriskt inriktade forskningen fortsatt kommer att vara av begränsad omfattning om inte särskilda åtgärder vidtas för att höja kompetensnivån. En nationell forskarskola med inriktning mot forskning om mätning och närmande mellan kvalitativa och kvantitativa metoder skulle främja hantering av de komplexa sammanhang som utbildningsvetenskaplig forskning möter. Olika forskningsområden kan ingå i denna forskarutbildning.

Forskarutbildning är en nyckel till samordning, långsiktighet och uppbyggnad av forskning inom området. Inte minst har detta visat sig inom den ämnesdidaktiska forskningen. Under året 2001-2010 beviljade

---

⁶ Avser bidrag perioden 2009-2013.

Utbildningsvetenskapliga kommittén medel för uppbyggnad av 16 forskarskolor inom en rad olika områden. Tillsammans med regeringens satsning på forskarskolor för yrkesverksamma (till licentiatexamen) har dessa haft stimulerande effekter för uppbyggnad av forskningen. Inom dessa sker samverkan mellan seniora forskare, doktorander och förskola/skola kring didaktisk forskning och skolutveckling. Forskarskolorna ger upphov både till nationella nätverk och till internationalisering vilket ger dynamiska effekter som bidrar till utveckling av den vetenskapliga förankringen. Nationella forskarskolor med finansiering både av utbildningskostnader och doktorandlöner inom prioriterade områden skulle befrämja forskarutbildningen och utveckling av forskningen. Mång- och tvärvetenskapliga ansatser behövs, vilket kan uppnås genom en samling i nationella forskarskolor som kan bidra till att främja återväxten inom forskningen. Nordiska och internationella forskarskolor är också ett utmärkt instrument för att utveckla forskningen.

Utbildningsvetenskapliga kommittén rekommenderar satsningar på

- nationella forskarskolor inom prioriterade områden
- stöd till tvärdisciplinär samverkan.

Tillgång till data av hög kvalitet

Svensk forskning har en styrka i den goda tillgången på högkvalitativa data i form av register- och surveyundersökningar. Samtidigt saknas i stort sett svenska studier baserade på stora urval som följer barn från födseln och framåt, vilka skulle kunna ge en helhetsbild av barns lärande. Sådana studier ger möjligheter att studera effekter av utbildning med utgångspunkt i barns tidiga hälsa, deras erfarenheter från förskola och tidiga skolgång, fortsatta studier och kontextuella omständigheter samt utbildnings- och yrkesval. I flera andra länder pågår sådan forskning vilket innebär att det finns en potential för komparativa studier på området.

Ett problem med existerande register är också att dessa inte genererar vissa utfallsdata som internationellt sätt är vanliga (t. ex. externt rättade provresultat). Registerdata finns inte heller kring undervisnings- och fortbildningspraxis, lönesättningsmodeller och dylikt, vilket begränsar möjligheten till analys. Bristen på data om vilken verksamhet som egentligen bedrivs i svenskt skolväsende är påtaglig. Detta till trots upplever både lärare och skolledare att dokumentationskraven är betydande och de enkäter som enskilda kommuner och andra skolmyndigheter samlar in har litet praktiskt innehåll. Kvalitativa datainsamlingar borde även kunna informera om hur processerna i skolorna fungerar. Att utarbeta en infrastruktur för jämförbar och användbar informationsinsamling vore viktigt. Ett samarbete med Skolverket och Skolinspektionen kring vilken information som bör och kan samlas in från skolorna skulle vara värdefullt.

Olivträdsprojektet som föreslogs 2006, som skulle ge underlag för världsledande svensk longitudinell forskning, kom aldrig att starta. Det byggde på att en årskull av individer födda i Sverige skulle följas under hela livstiden från en tidpunkt före födseln. Samhällsvetenskaplig och samhällsmedicinsk forskning skulle bidra till kunskaper om varför livsförloppet får så varierande karaktär för olika individer och skapa underlag för en djupare förståelse för hur alla kan få möjligheter att utvecklas efter sina förutsättningar. Basmaterialen var tänkt att vara det svenska registermaterialet med tillägg av uppgifter via enkäter och intervjuer med barn och föräldrar. Uppföljning skulle ske i senare årskullar. Ett större projekt av denna karaktär med tillägg av skol- och kunskapsrelaterade komponenter skulle gynna utveckling av det svenska skolväsendet ur ett helhetsperspektiv över tid.

Utbildningsvetenskapliga kommittén rekommenderar satsningar på

- infrastruktur för informationsinsamling av nationellt och internationellt jämförbara och användbara data
- kohortstudie av svenska barns levnadsvillkor och lärande från födseln och framåt.

Internationalisering

För Sverige som utbildnings- och forskningsnation är det viktigt att fortsätta att bygga upp miljöer med utbildningsvetenskaplig forskning av hög kvalitet och med utvecklade internationella samarbeten. Internationell samverkan kan ske på olika nivåer. Inom väl utvecklade forskningsområden är internationellt samarbete en

självklar del av forskningsarbetet. Där ingår forskningen som en del i ett internationellt samarbete kring gemensamma forskningsfrågor. Det som karakteriserar sådana samarbeten är kompletterande kompetenser, regelbundna kontakter, gemensamma publikationer och att fler forskare successivt involveras i samarbetet. Ny teknologi ger nya möjligheter till samverkan med virtuella möten och nya sätt att samla och bearbeta data, vilka används frekvent. Inom andra områden kan internationell samverkan ligga på en låg nivå med enskilda forskare som deltar i konferenser med syfte att ta del av internationell forskning. Antalet ansökningar om bidrag för internationell postdoktoranställning från Vetenskapsrådet är vanligtvis få från nyexaminerade forskare inom utbildningsvetenskap. Möjligen hänger detta samman med en låg grad av internationalisering i de miljöer där doktoranderna varit verksamma, och därmed ett bristande kontaktnät för de nyblivna doktorerna.

För att utveckla internationell samverkan inom området krävs en fortsatt utveckling av forskningsmiljöer där seniora forskare involverar yngre forskare i samarbeten och nätverk redan i början av forskarutbildningen. Internationell samverkan är beroende av mobilitet bland forskare och det krävs goda förutsättningar för internationell mobilitet, både för de seniora och för de yngre forskarna.

Utbildningsvetenskapliga kommittén rekommenderar satsning på

- stöd till internationalisering av forskningsmiljöer, riktat till såväl seniora som yngre forskare.

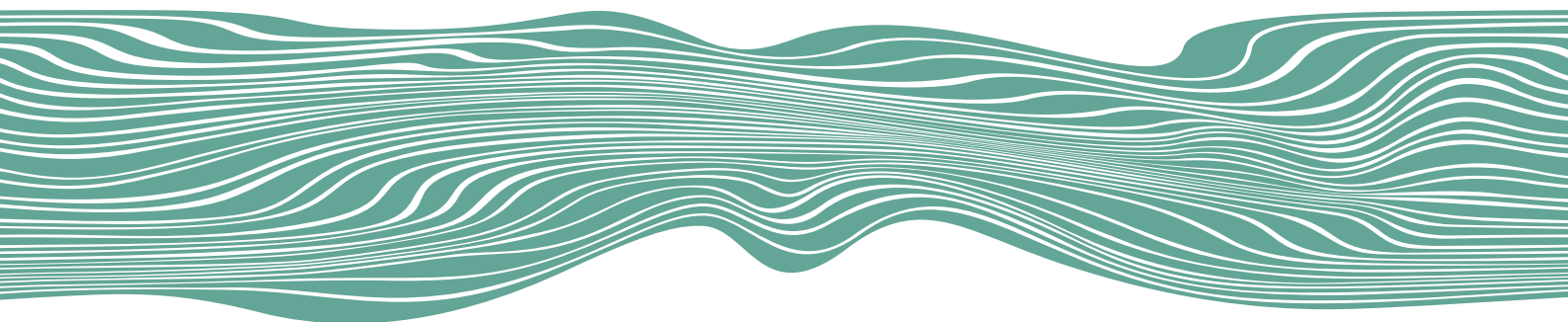

ÄMNESÖVERSIKT 2014
UTBILDNINGSVETENSKAP
BILAGOR

INNEHÅLL

INLEDNING	2
UTBILDNINGSPOLITIK, UTBILDNINGSSYSTEM OCH ORGANISATION AV UTBILDNING	4
Utbildningspolitik och utbildningspolitiska reformer i grundläggande utbildning	5
Utbildningspolitik och utbildningspolitiska reformer i högre utbildning	7
Organisation och ledning i utbildningssektorn	8
Forskningsbaserad skolutveckling	9
Utbildningsindikatorer och internationella kunskapsjämförelser	11
Utbildningssystem: Jämlika chanser och social reproduktion	12
SOCIALA ASPEKTER PÅ UTBILDNING	15
Lärande och flerspråkighet i mångkulturella miljöer	16
Nyanlända i utbildningssystemet	17
Mobbning och antimobbningsprogram	18
Medborgar- och demokratifostran	20
Likvärdighet och jämställdhet	21
UNDERVISNING, KOMMUNIKATION OCH LÄRANDE	23
Lärandeprocesser, kommunikation och meningsskapande	24
Lärande, hälsa och kropp	25
Betyg och bedömning	27
Multimodalt lärande och digitala verktyg	28
Specialpedagogik/inkluderande pedagogik	30
ÄMNESDIDAKTIK	32
Ämnesdidaktik inom matematik, naturvetenskap och teknik	33
Ämnesdidaktik inom ämnet svenska, inklusive läs- och skrivinlärning	34
Ämnesdidaktik inom humaniora och samhällsvetenskap	36
Språkdidaktik	37
Ämnesdidaktik inom estetiska och praktiska ämnen	38
PROFESSIONER OCH PROFESSIONSUTBILDNINGAR	40
Lärares profession och utbildning	41
Professionsutbildning (annan än till lärare)	42
LÄRANDE I SÄRSKILDA SAMMANHANG	44
Yngre barns lärande i förskolan	44
Studenters lärande i högre utbildning	46
Vuxnas lärande och lärande i arbetslivet	48
Ungas lärande under fritiden samt fritidspedagogik	49

INLEDNING

Vetenskapsrådets kommitté för utbildningsvetenskaplig forskning (UVK) har under 2014 tagit fram en tematiskt indelad beskrivning av forskningen inom utbildningsvetenskap. Beskrivningen ligger till grund för UVK:s rekommendationer till åtgärder för att utveckla forskningsområdet. Den är indelad i fem övergripande områden samt ett eget kapitel för ett antal forskningsteman som i princip ingår i de tidigare fem områdena, men som är av sådan betydelse att de förtjänar egna sammanhållna beskrivningar. Områdena är:

- 1) Utbildningspolitik, utbildningssystem och organisation av utbildning
- 2) Sociala aspekter på utbildning
- 3) Undervisning, kommunikation och lärande
- 4) Ämnesdidaktik
- 5) Professioner och professionsutbildningar
- 6) Lärande i särskilda sammanhang

Områdesrubrikerna är inspirerade av den indelning som OECD arbetar med. För var och en av dessa områden har ett antal teman formulerats och beskrivits med avseende på vad som beforskas idag, vilka styrkor och svagheter som kan skönjas och vad som kan sägas om förutsättningar och trender för framtiden. Utgångspunkten har varit att med hjälp av dessa teman ge en god bild av forskningen inom områdena. Samtidigt är det inte möjligt att med ett fåtal teman ge en komplett bild av ett omfattande forskningsfält. De teman som valts är inte (och bör inte nödvändigtvis vara) jämnstora, och det finns överlapp mellan teman i många fall.

För varje område finns inledningsvis statistik över beviljade forskningsmedel. Statistiken omfattar utbildningsvetenskaplig forskning som beviljats forskningsmedel av Vetenskapsrådet (VR), Forte och Riksbankens jubileumsfond (RJ) åren 2009-2013. Olika typer av större bidrag från dessa finansiärer har inkluderats, med det gemensamt att de delats ut efter ett öppet ansökningsförfarande och kollegial kvalitetsgranskning. Samtliga ansökningar beviljade av UVK är inkluderade. Utöver det har ansökningar från VR i övrigt sökts fram med hjälp av nyckelord.^{1,2} Med samma nyckelord har utbildningsvetenskapligt relevanta beviljade ansökningar från Forte och RJ sökts fram från deras respektive webbplatser.³ De utvalda ansökningarna har därefter klassificerats i fråga om forskningstema och skolform/utbildningsnivå utifrån uppgifter i projektets rubrik, sammanfattning och populärvetenskaplig beskrivning.

Beskrivningarna av forskningen för varje tema har tagits fram av UVK med underlag från många håll. Främst har ett antal framstående forskare inom det utbildningsvetenskapliga fältet bidragit beskrivningar och analyser. UVK har också haft dialogmöten med lärosäten vid sex tillfällen under året. Synpunkter från forskarsamhället på en preliminär version av beskrivningarna har också inkommit via ett webbforum. De forskare som bidragit med beskrivningar och analyser är (i bokstavsordning):

Karin Aronsson, Thom Axelsson, Mats Benner, Nihad Bunar, Ingrid Carlgren, Gunnel Colnerud, Tomas Englund, Andreas Fejes, Jan-Eric Gustafsson, Marlène Johansson, Jan O. Jonsson, Caroline Liberg, Ylva Lindberg, Sverker Lindblad, Oskar Lindwall, Ulf P. Lundgren, Elisabet Nihlfors, Claes Nilholm, Ingrid

---

¹ Bologna process, inläring, läs, språkutveckl, barn, dysle*, klassrum, pedagog, student, betyg, education, kompetens, pupil, studiecirkel, bildning, elev, learn, rektor, teach, curricul, fostran, literacy, school, undervis, dagis, fritidshem, lärande, skol, utbildning, didact, färdighet, lärar, skriv, validering, didakt, grupparbete, läroplan. De ansökningar som sökts fram med hjälp av dessa nyckelord men som uppenbart inte handlar om utbildningsvetenskap har tagits bort.

² Rapport VR 2011:2

³ Forte: <http://www.forte.se/sv/Projektkatalog/>; RJ: <http://tj.se/Var-forskning/>

Pramling Samuelsson, Mikael Quennerstedt, Max Scheja, Bengt Schüllerqvist, Staffan Selander, Gustaf Skar, Roger Säljö, Robert Thornberg, Jonas Vlachos, Inga Wernersson och Per Olof Wickman.

UVK ansvarar för de slutliga formuleringarna och slutsatserna. Ledamöter i UVK 2014 är Petter Aasen (ordförande), Stefan Anderberg, Ann-Carita Evaldsson, Lisa Berlin Thorell, Jakob Cromdal, Cecilia Kärnefelt Hultberg, Mikael Lindahl, Lisbeth Lundahl, Lars Pettersson, Inga-Britt Skogh och Ryszard Szulkin.

UTBILDNINGSPOLITIK, UTBILDNINGSSYSTEM OCH ORGANISATION AV UTBILDNING

För denna översikt har området delats in i följande teman:

- Utbildningspolitik och utbildningspolitiska reformer i grundläggande utbildning (inklusive utbildningsekonomi och historiska studier)
- Utbildningspolitik och utbildningspolitiska reformer i högre utbildning (inklusive utbildningsekonomi och historiska studier)
- Organisation och ledning i utbildningssektorn
- Forskningsbaserad skolutveckling
- Utbildningsindikatorer och internationella kunskapsjämförelser
- Utbildningssystem: Jämlika chanser och social reproduktion

Forskning om ”Utbildningssystem: Jämlika chanser och social reproduktion” och ”Utbildningspolitik och utbildningspolitiska reformer i grundläggande utbildning” är de teman inom området som fått störst ekonomiskt stöd under perioden 2009-2013, 137 respektive 116 miljoner kronor sammanlagt från Vetenskapsrådet, Forte och Riksbankens Jubileumsfond (tabell 1). Stödet till området som helhet ökade under perioden (tabell 3) och utgick mestadels i form av projektbidrag men även som bidrag till forskarassistent, rambidrag, postdoktorsstöd samt stöd till stora databaser (infrastruktur; tabell 2).

Tabell 1: Forskningsstöd fördelat på forskningstema och finansier, totalt beviljat belopp åren 2009-2013, tusentals kronor

Tema	Forte	RJ	VR	Summa
1. Utbildningspolitik grundläggande utbildning	7 150	7 359	101 154	115 663
2. Utbildningspolitik högre utbildning			49 509	49 509
3. Organisation och ledning		5 924	24 564	30 488
4. Forskningsbaserad skolutveckling		2 209	12 807	15 016
5. Utbildningsindikatorer		3 489	16 634	20 123
6. Jämlika chanser och social reproduktion	19 040	5 712	112 719	137 471
Summa	26 190	24 693	317 387	368 270

Tabell 2: Forskningsstöd fördelat på forskningstema och bidragsform, totalt beviljat belopp åren 2009-2013, tusentals kronor

Bidragsform	Projekt- bidrag	Individ- stöd	Forskar- skolor	Övrigt ^A	Summa
1. Utb.politik grundläggande utbildning	103 836	11 827			115 663
2. Utb.politik högre utbildning	47 754	1 755			49 509
3. Organisation och ledning	30 488				30 488
4. Forskningsbaserad skolutveckling	15 016				15 016
5. Utbildningsindikatorer	8 555	6 966		4 602	20 123
6. Jämlika chanser och social reproduktion	102 525	3 961		30 985	137 471
Summa	308 174	24 509		35 587	368 270

^ARambidrag, programstöd och stora databaser

Tabell 3: Forskningsstöd fördelat på forskningstema efter beviljandeår, totalt beviljat belopp, tusentals kronor

Tema	2009	2010	2011	2012	2013	Summa
1. Utbildningspolitik grundläggande utbildning	24 103	17 653	15 076	36 004	22 827	115 663
2. Utbildningspolitik högre utbildning	9 789	5 980	5 266	24 266	4 208	49 508
3. Organisation och ledning		6 592	15 147	4 177	4 572	30 488
4. Forskningsbaserad skolutveckling		2 209		12 807		15 016
5. Utbildningsindikatorer			11 384	2 100	6 639	20 123
6. Jämlika chanser och social reproduktion	12 874	9 280	20 519	31 584	63 214	137 471
Summa	46 766	41 714	67 392	110 938	101 460	368 270

Utbildningspolitik och utbildningspolitiska reformer i grundläggande utbildning

Beskrivning av forskningen

Forskningen inom området kan beskrivas utifrån två huvudlinjer. Den ena linjen omfattar historiska och samtidshistoriska beskrivningar av utbildningspolitik och framför allt reformer. Den andra linjen studerar och analyserar effekter av olika utbildningspolitiska riktningar och reformer. Den första linjen studerar således utbildningspolitikens intentioner och verktyg. Den andra linjen studerar reformers resultat.

Utbildningshistoria/samtidshistoriska studier har varit ett centralt område inom utbildningsvetenskap. Den tidiga utbildningshistoriska forskningen inriktades mot studier av skolsystemets förändring och den pedagogiska idéhistorien. Under 1900-talet börjar en historisk/samtidshistorisk forskning riktad mot utbildningspolitikens formande att växa fram. Med de stora omfattande reformerna under 60- och 70-talet av den obligatoriska skolan och sekundärutbildningens utvidgning och omorganisation, etableras en forskning inriktad mot utbildningspolitik. Reformerna innebar en efterfrågan av litteratur om reformer, deras intentioner och genomförande. Fokus var vad de politiska besluten innebar och vilka politiska mål som legat bakom reformerna. Forskningen var ofta baserade på en läroplanteoretisk grund, där den svenska utbildningspolitiska forskningen har en internationell position.

Reformutvärderingar har en lång tradition i svensk samhällsvetenskaplig forskning. I samband med skolreformer på 60- och 70-talet etablerades en forskning inriktad mot resultatanalys och utvärdering i Sverige som fick genomslag internationellt. Det gällde studier av begåvningsreserven, utvärderingar av försöksverksamhet och etablering av longitudinella databaser, som gav kunskap om långsiktiga effekter av utbildningsreformer. Styrkan med den tidiga forskningen var att den var direkt kopplad till den pågående politiska processen, vilket samtidigt kan beskrivas som en svaghet, då frågeställningar och objekt för forskning var inbäddad i den politiska processen. Under 70-talet formades en alltmer kritisk samhällsvetenskaplig forskning där effekter av skolreformer började ifrågasättas.

Medan forskningen tidigare dominerades av pedagoger, har området blivit alltmer flervetenskapligt med nationalekonomer, sociologer och statsvetare, som forskar om utbildningspolitik och utbildningsreformer. Nationalekonomi har bland annat bidragit till metodutveckling inom utbildningspolitiska studier av den grundläggande utbildningen. Här används kvasiexperimentell metod och randomiserade kontrollgrupper för att kunna generalisera resultaten. Det finns en tydlig tendens, nationellt och inte minst internationellt, att inte enbart analysera av politikens intentioner och utbildningsreformernas slutliga konsekvenser utan även få förståelse för de mekanismer som genererar olika resultat. Detta innebär nya och högre krav på tillgång till data och en starkare koppling till teoribildning.

Styrkor och svagheter

Områdets styrka finns i en tradition där samspelet mellan reformverksamhet och forskning har varit aktiv och skapat en tillit och en nytta. I detta finns också en styrka i utvecklandet av metoder, databaser och teoretisk utveckling inom läroplansteori, utbildningsplanering och utvärdering. Den svenska teoribildningen inom läroplansteori och studier av läroplan som politiskt verktyg är internationellt erkänd. Forskningen har också lett till att longitudinella databaser etablerats, vilket har lagt grunden till möjligheter att göra långtidsuppföljningar av utbildningspolitiska reformer.

Det är dock problematiskt att man i det svenska utbildningssystemet inte genererar utfallsdata på ett sätt som är vanligt i många andra länder. I traditionella register finns heller inte data kring undervisnings- och fortbildningspraxis. I allmänhet finns det en brist på systematiska data om processerna i skolan. Det är i sig ett centralt problem för forskning kring utbildningspolitiska effekter. Det är därför svårt för många frågeställningar att via registren eller databaser få annat än indirekt kunskap om vad som händer i skolor och klassrum.

Registerforskningens stora begränsning är att forskarnas frågeställningar och analysobjekt tenderar att hålla sig inom ramen för vad registren tillåter, vilket är begränsat. Att komplettera registerdata med andra källor har blivit vanligare bland annat genom randomiserade interventionsstudier. Sådan forskning är dock ovanlig i Sverige. Det finns även en brist på forskning som relateras till erfarenheter i andra utbildningssystem än det svenska. Länderjämförande studier är sällsynta.

Trender och tendenser

Den svenska forskningen inom utbildningspolitik och utbildningspolitiska reformer i grundläggande utbildning omfattas av olika discipliner och olika perspektiv, vilket är en styrka. Samtidigt är forskningen splittrad, vilket gör att det är svårt att visa en sammanhållen bild. I dag kan vi därför säga att det finns dels en svag nationell diskurs och dels en stark internationell diskurs där forskningsagendan sätts av övernationella myndigheter, som i allt större utsträckning påverkar dagordningen för den nationella politiken. Förhållandet mellan nationell och överstatlig styrning av utbildningssystemet är i sig ett område som internationellt får allt större uppmärksamhet i forskningen.

Den dominerande utbildningspolitiska frågan är i dagsläget varför resultaten i svensk skola fallit så dramatiskt och under så lång tid⁴. Till detta kommer frågor om lärarrekrutering och lärarutbildning vars betydelse ofta diskuteras både akademiskt och politiskt. Generellt sett lär frågor som rör hur styrsystemet påverkar undervisningssätt och liknande väcka fortsatt intresse internationellt. Den decentraliserade styrmodell som Sverige valt gör att ansvaret mellan centrala och lokala aktörer är oklart och motsättningar kan finnas. Ur forskningssynpunkt kan detta ge upphov till variation och olikheter som går att analysera.

Frågan om och hur likvärdighetsambitioner/equity-problematiken och decentraliserad/marknadsbaserad styrning kan förenas får också allt större uppmärksamhet i forskningen, nationellt och internationellt.

Det finns anledning att förvänta sig en tydligare teorikoppling av forskningen. I och med att allt fler discipliner (sociologer, nationalekonomer, geografer, neurologer, psykologer) ger sig in i den utbildningsvetenskapliga forskningen generellt (detta är ett globalt fenomen) så kommer teoretiska perspektiv att ifrågasättas och ställas mot andra. För att hantera detta krävs att hypoteser från olika håll öppensinnat ställs mot varandra. Denna hypotestestande ansats har dock hittills fått begränsat utrymme inom området.

---

⁴ PISA, TIMMS och PIRLS

Utbildningspolitik och utbildningspolitiska reformer i högre utbildning

Beskrivning av forskningen

Den högre utbildningen har både i Sverige och i andra länder varit föremål för återkommande reformer och initiativ under efterkrigstiden. Stoffet för den utbildningspolitiska forskningen inom högre utbildning kommer främst från reformarbetet och den nationella och internationella utbildningspolitikens utveckling.

Forskning inom området behandlar främst policyutformning, genomförande och utfall inom den högre utbildningens område, inklusive de vidare villkoren för universitet och för forskning. Perspektiven är ofta nationella, men kan också vara jämförande, de kan vara samtida eller historiska, inriktade på enskilda policyer men också på systemfrågor. Forskningen är i allmänhet probleminriktad och grundad i flera disciplinära områden där de pedagogiska, sociologiska, statsvetenskapliga, ekonomiska och historiska är mest framträdande.

Styrkor och svagheter

Den utbildningspolitiska forskningen om högre utbildning är idag ett växande globalt fält med många aktiva miljöer, främst i länder som USA, Storbritannien, Nederländerna och Australien, men i ökande utsträckning också i länder och regioner som står inför stora förändringar i sina universitetssystem (främst i Asien, Afrika och Latinamerika). Området är också en angelägenhet för flera internationella organisationer som driver egna forskningsprogram (UNESCO, OECD, Världsbanken m fl). I Europa driver EU olika initiativ kring ranking, ledning och styrning av europeiska universitet.

Sverige har inte en stark internationell position inom studier av utbildningspolitik och utbildningspolitiska reformer i högre utbildning, men det bedrivs forskning inom flertalet centrala delar. Särskilt stark står forskning som analyserar internationella policytrends genomslag i nationell politik. En svaghet återfinns i forskning om effekter av utbildningspolitiska reformer.

Efter att den öronmärkta finansieringen till området via Rådet för forskning om universitet och högskolor (RFUH) upphörde i slutet av 1990-talet, konstrueras karriärvägarna för forskningen om utbildningspolitik på den högre utbildningens område huvudsakligen inom olika discipliner, främst sociologi, statsvetenskap, ekonomi och historia. Forskargrupperna är generellt små och splittrade. Utöver studier av lärarutbildningen, bedriver de pedagogiska miljöerna utbildningspolitisk forskning inom högre utbildning i begränsad omfattning.

Svensk forskning hade inom utbildningspolitiska studier av högre utbildning emellertid länge en solid internationell ställning, och områden som jämförande studier av utbildningssystem, kopplingen mellan högre utbildning och ekonomisk utveckling, den högre utbildningens historia, universitetspolitik och institutionell förändring, utbildningsreformers effekter på social rekrytering, anknytning mellan utbildning och arbetsmarknadsdynamik, och utbildningsutbyggnadens former och riktning. En viktig faktor bakom den svenska styrkepositionen var att särskilda medel fanns tillgängliga för utbildningspolitisk forskning inom högre utbildning (UKÄ, UHÄ, RFUH). Sverige kom därigenom att bli en viktig nod i internationella forskningssamarbeten. En nationell centrumbildning som fokuserar på forskningsfältet skulle kunna i dag förstärka den svenska forskningen på området nationellt och internationellt, och underlätta nyrekrytering.

Trender och tendenser

Utbildningspolitikens utveckling kan tolkas utifrån olika typer av ansatser, dels i en policynära ambition som följer och dokumenterar utbildningspolitikens riktning, dels i en riktning med främst teoretiska ambitioner, som betraktar utbildningspolitiska reformer som uttryck för djupare processer i samhället, och som ofta verkar på ett större avstånd från policyaktörerna. En trend inom den utbildningspolitiska forskningen är att slå en brygga mellan den policynära inriktningen och den teoridrivna, så att forskningen kan förklara politikens utfall och bidra till en fördjupad förståelse av utbildningens politiska styrning. Till exempel genomförs på detta sätt internationella jämförelser av nationella system för utbildning och forskning för att besvara frågor om vilka

system som tycks vara mest kostnadseffektiva, bäst på att fostra internationellt synlig forskning, understödja utbildning som ger breda färdigheter, etc.

Den utbildningspolitiska forskningen om högre utbildning kommer i den närmaste framtiden sannolikt att handla mycket om relationen mellan stat, universitet och externa intressen i kvalitetsarbete och i anpassningen mellan utbildning och arbetsmarknadens dynamik, med en alltmer kompetensbaserad och kunskapsbaserad privat och offentlig sektor. Den snabba feminiseringen och den sociala snedrekryteringen till vissa utbildningar – särskilt lärarutbildningen – är tendenser som också ständigt väcker mer uppmärksamhet inom forskningen.

Att förklara den skilda utvecklingen för olika universitet, och att på basis av kvalitativa utfall och institutionella förhållanden identifiera olika typer av universitetsmodeller med olika typer av genomslag och effektivitet, är internationellt ett växande forskningsområde. Nära nog alla länder världen över har minskat detaljregleringen av sina universitet och lägger ett större ansvar på universiteten själva att utforma finansierings- och organisationsstrategier. Detta är i sig en central forskningsfråga: Hur hanterar universiteten denna nya styrningsregim? Hur utvecklar de strategier, styrformer, modeller för resursfördelning och rekrytering när staten inte längre detaljstyr? Hur leds det 'autonoma universitetet', vilken roll spelar kollegialt inflytande som akademins viktiga styrningsprincip, hur rekryteras ledning, hur ser relationen ut mellan ledning och lärare, hur hanteras relationen med externa intressen? Dessa analyser kopplas ofta samman för att identifiera 'best practice' och framgångsprofiler för universitet genom jämförande studier av olika universitetsmodeller. Detta är forskning av mycket hög relevans i en tid när kvaliteten och synligheten för universiteten har stora samhällsekonomiska effekter.

En annat växande forskningsområde gäller det internationella perspektivet, hur universitet, utbildning och forskning förändras i en alltmer gränslös värld där nya tekniker (t.ex. MOOCs⁵), organisatoriska samarbeten (globala universitet) och global rekrytering av studenter och lärare förändrar villkoren för universiteten som organisationer: Kommer dagens typer av universitet – oftast lokaliserade på en plats med en bred ansamling av ämnen och med stora lokaler och omfattande administration – att gradvis ersättas av mer flexibla strukturer?

Organisation och ledning i utbildningssektorn

Beskrivning av området

Utbildningssektorns organisation och ledning utgör ett brett kunskapsfält i Sverige och internationellt, vilket delvis sammanhänger med sektorns omfattning och komplexitet; den innefattar verksamheter alltifrån förskola till högre utbildning inklusive en rad professionsutbildningar. Ett flertal discipliner såsom företagsekonomi, pedagogik, filosofi, historia, sociologi, statskunskap, arbetsvetenskap och organisationspsykologi är representerade i forskningsfältet. Tre större inriktningar kan urskiljas: "organisation och ledning", "process och förändring" samt "strukturer och kulturer". Forskning med fokus på organisation och ledning kan avse verksamheter i vitt skilda miljöer, såsom vuxnas lärande på arbetsplatser och ungas utbildning i mångkulturella eller socialt utsatta miljöer. Den kan också röra kommunikation inom och mellan nivåer i styrsystemet; mellan politik och profession; mellan ledning och närsamhälle; ledning och målsmän ur lärandeperspektiv eller med fokus på demokratiaspekter. Organisations- och ledarskapsforskningen med inriktning på Process och förändring rör bland annat organisatorisk förändring för skolutveckling, chefens arbete och roll i processorienterade verksamheter eller lärande och förändring i organisationer. Forskning om ledarskap och organisation med ett fokus på strukturer och kulturer behandlar betydelsen av fysiska strukturer (byggnader, lokaler, datorer), formella strukturer (planer, scheman, regler), handlingsstrukturer (vad som faktiskt sker), tankestrukturer (dominerande tankar, strukturer) eller dialogstrukturer (kommunikationen).

---

⁵ Massive Open Online Courses

Styrkor/ svagheter

Området är alltså omfattande och flera olika discipliner närmar sig fältet från olika teorier och med olika metodologiska ansatser. Att forskningen bedrivs inom olika discipliner ger bred kunskap, men forskningen behöver syntetiseras för att resultaten ska bli tillgängliga. Det råder vidare brist på forskning som analyserar alternativa organisationsformer inom skolområdet i Sverige idag som efterfrågas bland annat i takt med nya karriärvägar och krav på behörighet, exempelvis effekter på organisation, ledning och lärande utifrån olika former av kollegialt lärande, användande av experter i organisationen samt självstyrande grupper. Sådan forskning finns inom andra verksamheter men är föga känd inom utbildningsområdet. Mång- och tvärvetenskapliga ansatser är behövliga och tillkomsten av nationella forskarskolor med inriktning mot utbildningssektorns organisations- och ledarskapsfrågor skulle bidra till sådan utveckling och att främja återväxten.

Forskningen om såväl vertikal som horisontell ledning och organisation inom utbildningsområdet behöver utvecklas. Ledarna, som ska få organisation och utbildning att fungera i enlighet med en hierarkisk modell samtidigt som de ska skapa delaktighet hos ett stort antal medarbetare, behöver grunda sin verksamhet på vetenskaplig kunskap. Andra väsentliga områden där forskning till stor del saknas är organisation och ledning med fokus på genus och etnicitet och multikulturella och utmanande miljöer och hur ledningen förhåller sig till sociala och demokratiska värderingar.

Trender/tendenser (Framtidsprognos/scenarier)

Skolan är Sveriges största arbetsplats och behovet av forskning utifrån denna aspekt är mycket stort inom flera områden. Förskola/skola/högre utbildning behöver också betraktas som en vuxenarbetsplats med andra villkor för lärande än mötet barn/ung – vuxen. Här skulle komparativa studier mellan olika typer av professioner kunna ge kunskapsstillskott. I Sverige har intresset för rektors och lärars betydelse för elevers lärande intensifierats de senaste åren, inte minst beroende av PISA-resultaten. Forskningen om de senaste två decenniernas reformer inom skolområdet som är kopplade till organisation och ledning tycks långsamt öka. Policystudier förekommer liksom forskning inriktad på ”accountability” och inspektion. Här behövs emellertid fler longitudinella, internationella komparativa studier minst ett decennium framåt.

Forskning om lärares ledarskap finns i ringa omfattning och är ett område som behöver byggas upp. Det behövs kunskap om förskollärare och lärares ledarskap i elevgrupper, deras eget nätverksarbete, ledare av olika team/ämnesgrupper, relationen lärare – skollärdare och lärare – föräldrar. Forskning om rektor och rektorsrollen behöver utvecklas. Forskning inom olika discipliner behöver koordineras för att bidra till koherens och skapandet av begreppsmässiga, teoretiska och metodologiska ramar som individuella studier kan knytas till. Ett närmande mellan kvalitativa och kvantitativa studier och fler studier med ”mixed methods”-ansats är också angeläget.

Behovet av infrastruktur och tillgängliggörande av data är mycket stort. De kvalitativa studierna består ofta av fallstudier, intervjuer, enkäter, levnadshistorier, aktionsforskning, observationsstudier, videoinspelningar etc. De data som samlas in ger, utöver data till den aktuella studien, även underlag till hypoteser som kan prövas med kvantitativa metoder även av andra forskare samt möjlighet (om de lagras) att återupprepa studier. Här behövs kunskap på flera plan; dels om lagringsmetoder men också om tillgången till och användningen av dessa data. Det finns system idag men i praktiken är detta inte väl fungerande, eftersom få tycks bygga vidare på tidigare forskningsresultat i avsaknad av access till och okunskap om befintliga databaser.

Forskningsbaserad skolutveckling

Beskrivning av forskningen

Forskningsbaserad skolutveckling ska inte ses som *ett* välavgränsat forskningsfält, utan snarare som flera interrelaterade och mångdimensionella fält. En rimlig karaktäristik ges genom att identifiera forskningens agenter, dvs. de som äger rätt att formulera forskningsproblem, forskningstyper (typer av studier),

ganska omfattande implementeringsforskning samt stöd till den lokala skolutvecklingen. De senaste decennierna har emellertid traditionen med de omfattande utredningarna övergivits varför de reformer som genomförts under denna period inte haft samma typ av forskningsunderbyggnad som tidigare. Det saknas också struktur och organisation för forskningsanknytning av det lokala utvecklingsarbetet. Den s.k. praxisnära och skolbaserade forskningen har en potential att bidra till undervisningens utveckling men det saknas en diskussion om vilka förutsättningar som utvecklingen av en sådan forskning kräver, såväl som kvalitetskriterier för FoU-arbete där lärarna beforskar sin egen praktik.

Trots att den ämnesdidaktiska forskningen har utvecklats kraftfullt på senare tid är avsaknaden av undervisningsutvecklande, klassrumsnära ämnesdidaktisk forskning påtaglig inom flera av skolans ämnesområden. När det gäller kumulering av kunskaper som kan ge underlag för didaktisk utveckling återstår ännu mycket arbete. Ett annat område som skulle behöva stärkas är den svenska forskningen om relationen mellan ledarskap och utveckling av pedagogiska verksamheter.

Trender och tendenser

Det finns ett stort behov av forskningsbaserad kunskapsutveckling där forskning inom samtliga forskningsfält som beskrivs ovan är relevant. Denna kunskapsutveckling avser forskning för forskningsbaserad skolutveckling. Men även forskning om forskningsbaserad skolutveckling kräver stor uppmärksamhet med utgångspunkt i de politiska initiativ som tas på detta område nationellt och internationellt.

I Sverige har behovet av ett Skolforskningsinstitut aktualiserats och Vetenskapsrådet har fått ett regeringsuppdrag (U2013/6845/S) som går ut på att ge underlag för tillskapandet av ett sådant institut. Skolforskningsinstitutet ska fokusera på att sprida forskningsresultat och initiera viss forskning för forskningsbaserad skolutveckling. I samband med inrättandet av institutet aktualiseras även behovet av en forskningsbaserad, kritisk uppföljning av institutets uppdrag och de initiativ som detta institut kommer att ta för att stärka forskningsbaserad svensk skolutveckling.

När det gäller forskningen om 'best practice' och 'what works' kan man nog säga att den har nått ganska blygsamma resultat. Stora metastudier, exempelvis PISA (OECD) och Hatties studier, tycks i ökande utsträckning användas som grund för att få till stånd en forskningsbaserad skolutveckling. Forskning i Sverige angående detta är dock ännu sällsynt. Utvecklingen av den praxisnära forskningen reser ett antal metodologiska frågor och behov av särskilda kvalitetskriterier. Hur kan resultaten av småskaliga studier bidra till professionens kunskapsbas? Hur kan de aggregeras och kumuleras?

Det finns också ett stort behov av nya publiceringskanaler för spridning av den professionsrelaterade forskningens resultat till lärare och skolledare. Idag finns, å ena sidan, forskningstidskrifter inom olika akademiska discipliner och fält och, å den andra, tidskrifter riktade till lärare som handlar om forskning.

Utbildningsindikatorer och internationella kunskapsjämförelser

Beskrivning av forskningen

Området innefattar forskning som görs för att utveckla kunskap om utbildning på basis av internationella jämförelser. Två olika ansatser att genomföra komparativa analyser kan skönjas. Å ena sidan kan man studera hur ungdomar i olika länder presterar när det gäller internationellt jämförbara mått på kunskaper i centrala ämnen såsom matematik, läsförståelse och naturvetenskap. Å andra sidan kan man analysera skillnader i hur bestämda utbildningsproblem hanteras över tid och rum och hur sociala och historiska förhållanden formar ett utbildningssystem. En annan viktig uppgift för forskningen inom området är att identifiera vilka indikatorer som är av relevans och har tillräcklig stabilitet för att bedöma utvecklingen av ungdomarnas kunskaper inom olika områden som är viktiga för utbildningssystemet.

Området kännetecknas av god tillgång till internationellt jämförbara data. Antalet länder som deltar i PISA, TIMSS och PIRLS är stort och växande, vilket ger goda möjligheter att genomföra komparativa analyser som syftar till att förstå vilka faktorer som förklarar den stora variationen mellan länder när det gäller elevernas kunskapsnivåer. Ett viktigt bidrag till fältet är den nyligen genomförda internationella undersökningen av

vuxnas kompetenser inom ramen för OECD:s Programme for the International Assessment of Adult Competencies (PIAAC). Av intresse i detta sammanhang är även OECD:s arbete med att utveckla Indicators of Educational Systems (INES).

Styrkor och svagheter

En styrka är således tillgången på internationellt jämförbara kunskapsmätningar. På basis av dessa data finns goda möjligheter att utveckla omfattande och gemensamma analyser av utbildningssystemens förmåga att utbilda och bilda nya generationer. De data som finns öppnar inte bara möjligheter för internationellt komparativa analyser men även för studier av enskilda länder och deras resultat över längre tidsspann.

I Sverige finns det forskare och forskargrupper med god kompetens och erfarenhet av att genomföra analyser av stora databaser, men rekryteringen av forskare till området är inte särskilt omfattande i dagsläget. Detta förhållande förstärks av att det är relativt få examensarbeten och uppsatser inom högre utbildning som arbetar med den här typen av frågor och material.

Mer avancerade analyser av internationella kunskapsmätningar är relativt sällsynta i Sverige. Att försöka förstå varför svenska elever tappat i jämförelse med elever i andra länder, att sätta den svenska skolans problem i ett internationellt perspektiv, borde vara en central uppgift för forskningen. Det bör dock noteras att antalet forskningsansökningar med den typen av ambition som inkommit till UVK på senare tid har varit relativt begränsat.

Internationellt sett är situationen annorlunda. Frågeställningar som studeras inom den internationella forskningen handlar dels om beskrivningar av länderskillnader dels om kausala analyser av effekter av olika egenskaper hos ländernas utbildningssystem. Med tanke på att antalet nationer som deltar i dessa undersökningar är stort (och växande) finns det stora institutionella variationer att ta fasta på. Studier som har genomförts handlar om effekter av eller sambandet mellan skolans ekonomiska resurser, klasstorlek, lärarkvalitet och elevernas provresultat. Andra institutionella förutsättningar som studeras är bl.a. skolans autonomi, skolans styrning, oberoende bedömningar av slutexamina, graden av konkurrens inom skolsystemet och graden av offentlig finansiering. Ett intressant område är de studier som är inriktade på att förstå den roll som nivån på skolprestationer har för ländernas ekonomiska utveckling.

Dessa studier är inomvetenskapligt högintressanta men de är även av stor vikt som bidrag till den offentliga debatten om skolsystemets förutsättningar, villkor och konsekvenser för samhället. Det svenska bidraget till området är blygsamt och bör stimuleras.

Trender och tendenser

Under de senaste 15 åren har antalet undersökningar på temat ”Utbildningsindikatorer och internationella kunskapsjämförelser” ökat. Intresset för internationella jämförelser är omfattande och kommer förmodligen att öka ytterligare med tanke på deras samhällsrelevans och utbildningspolitiska betydelse. De internationella kunskapsmätningarna ger en problematisk bild av de svenska ungdomars kunskaper. Andra indikatorer på den negativa trenden inom utbildningssystemet är att en växande andel elever lämnar grundskolan utan att ha uppnått gymnasiebehörighet och att en stor andel hoppar av gymnasiet. Här finns det grundläggande sociala problem av stor betydelse för samhället. Utbildningsforskningen har en viktig uppgift i att försöka förstå de faktorer som ligger bakom dessa problem. Den begreppsliga basen för komparativa studier behöver också utvecklas.

Utbildningssystem: Jämlika chanser och social reproduktion

Beskrivning av forskningen

Forskningen inom området gäller social, utbildningsmässig och etnisk snedrekrytering och då särskilt förändring över tid; konsekvenser som olika skolreformer och andra organisatoriska och pedagogiska förändringar får i form av snedrekrytering; samt processen genom vilken hembakgrunden verkar (i) på barnens

betyg/skolprestationer och (ii) på deras utbildningsval (givet betyg). Eftersom en stor del av utbildningsojämlikheten beror på sociala, ekonomiska och kulturella förhållanden i uppväxthemet, samt hur dessa samverkar med skolans organisation, pedagogik och evaluering, befinner sig forskningen i en skärningspunkt mellan pedagogik (skola) och sociologi (stratifiering), och har alltmer kommit att innefatta nationalekonomi.

Sedan två-tre decennier är den svenska forskningen i hög grad internationaliserad och konkurrenskraftig. Detta har skett genom möjligheterna att utnyttja svenska registerdata och flera betydelsefulla individdatamaterial, samt att analyskapaciteten har breddats, med flera starka forskargrupper samt förbättrad analyskraft hos myndigheter som Skolverket.

Under senare år har frågan om familjebakgrundens betydelse breddats till att också gälla ”etniska” skillnader i utbildning. Forskningen inom detta område har ökat snabbt och där har tillgången till registerdata som täcker hela befolkningen varit särskilt värdefull, eftersom forskningen ofta är inriktad mot relativt små grupper. Med den ökade invandringen har också frågor om skolsegregation och om integration kommit i förgrunden. Frågan om etnisk och socioekonomisk segregation har accentuerats av ökade möjligheter till skolval.

Studier av ojämlikheter i utbildning, särskilt frågan om överföring mellan generationer, har i allt högre grad gjorts inom internationella samarbeten, om än oftast med befintliga svenska data. Analysmetoderna har utvecklats signifikant under de senaste trettio åren.

Styrkor och svagheter

Den svenska forskningen inom området är generellt sett av hög internationell klass. Teori- och metodutveckling är inte exceptionell men håller acceptabel internationell standard. Det främsta skälet till att den svenska forskningen ligger långt framme är tillgången till högkvalitativa data (register, surveyundersökningar). Samtidigt är det paradoxalt också så att Sverige har en komparativ nackdel i frånvaron av studier på stora urval som följer barn från födseln och framåt. Förslaget till en svensk kohortstudie (den s.k. Olivträdsutredningen) har inte materialiserats. Därmed begränsas möjligheterna till en flerdisciplinär helhetsbild av barns utveckling från födseln, med möjligheter att studera ojämlikhet i utbildning med utgångspunkt i barns tidiga hälsa, deras erfarenheter från förskola och tidiga skolgång, samt deras fortsatta studier och kontextuella omständigheter, samt utbildnings- och yrkesval. Här halkar Sverige påtagligt efter andra länder. Ett steg på vägen skulle vara om registerinformation om förskolor och om skolor och skolklasser skulle kunna samlas in löpande.

Analyser av ojämlikheter som kan hänföras till utbildningssystemet och skolans verksamhet görs sedan ett par decennier tillbaka mest av icke-pedagoger. En påfallande skillnad mellan dessa discipliner är hanteringen av empiriska data med relevanta kvantitativa metoder, där pedagogiken (utbildningsvetenskapen) släpar efter. Det är en styrka i svensk forskning att det finns forskargrupper utanför de pedagogiska som bedriver skolforskning långt in på pedagogikens område, men det är likväl en svaghet att inte pedagogikens ämnesspecifika kunskaper och teorier oftare kan bidra till sådana studier.

Trender och tendenser

När det gäller substantiella frågor på dagordningen kan man se tendenser inom området på två nivåer. Den lägsta, pragmatiska, nivån är den där frågorna genereras av den svenska nuvarande situationen. Där framträder åtminstone tre frågor: 1) Varför är det så stor andel som inte kvalificerar sig för gymnasiestudier och vad kan man göra åt det? 2) Varför är det så stor andel som hoppar av gymnasiet (främst yrkesprogrammen) efter två år? 3) Varför försämrars PISA-resultaten? Alla dessa frågor har en stark koppling till ojämlikhet i utbildning eftersom det är barn från förfördelade grupper som oftast drabbas hårdast.

Den högre nivån gäller då frågor som är av mer generell natur och som därmed är mer uppenbart lämpliga att beforska med ett komparativt perspektiv. Jämförande studier visar att sambandet mellan hembakgrund och skolprestationer (t.ex. betyg) varierar ganska litet mellan länder och förändras långsamt, om alls, över tid. Betydligt större variation mellan länder och förändring över tid finner man i sambandet mellan hembakgrund och utbildningsval, för elever med liknande betyg. Här finns en ganska stor potential för utjämning och därmed möjlighet att bredda rekryteringen till vidare studier.

I den internationella forskningen kan i övrigt två tendenser urskiljas. Den ena handlar om studier av makrokaraktär. Där gäller främst vilken betydelse utbildningens organisation har för ojämlikheten. Den andra inriktningen gäller mikro-orienterade studier av skolklasser och skolor och är främst inriktad på kamratpåverkan. Spelar det någon roll för elevernas utbildningsprestationer, -planer och -val vilka klasskamrater man har? Vilken roll spelar den socioekonomiska och etniska segregationen för sådana processer? Här är metodutvecklingen snabb och allt fler studier med sociometriska data erbjuder möjligheter att besvara dessa frågor.

Ett forskningsområde är det som sätter fokus på skolan och på lärarna. Vi vet att en växande del av variationen i skolprestationer och utbildningsval ligger på skol- och skolklassnivå vilket kan tänkas bero både på enskilda skolors resurser och organisation, samt på lärarnas kvalifikationer och professionella utövning. Frågorna som ställs inom denna forskning är både om det finns effektiva och mindre effektiva sätt att organisera och genomföra undervisningen och om olika sådana sätt inverkar på utbildningsojämlikhet; samt vilken betydelse lärarnas kvalifikationer, förmåga och professionsutövning har för detta. För att besvara dessa frågor krävs storskaliga studier, varför detta kan ses som en potentiell infrastrukturfråga.

SOCIALA ASPEKTER PÅ UTBILDNING

Området har delats in i följande teman:

- Likvärdighet och jämställdhet i utbildning
- Lärande och flerspråkighet i mångkulturella miljöer
- Medborgar- och demokratifostran
- Mobbning och antimobbningsprogram
- Nyanlända i utbildningssystemet

I statistiken finns under egen rubrik även temat:

- Övergångar och vägledning

Området som helhet har haft relativt begränsade forskningsmedel (sammanlagt 197 miljoner kronor 2009-2013), även om både Forte och Riksbankens Jubileumsfond emellanåt beviljar bidrag för sådan forskning (tabell 4). Endast två teman ”Lärande och flerspråkighet” och ”Medborgar- och demokratifostran” har beviljats bidrag varje år under perioden 2009-2013 (tabell 6). Stödet har i huvudsak bestått av projektbidrag (tabell 5).

Tabell 4: Forskningsstöd fördelat på forskningstema och finansiär, totalt beviljat belopp åren 2009-2013, tusentals kronor

Tema	Forte	RJ	VR	Summa
1. Lärande och flerspråkighet			42 485	42 485
2. Nyanlända i utbildningssystemet			5 980	5 980
3. Mobbning och antimobbningsprogram			22 760	22 760
4. Medborgar- och demokratifostran		1 890	46 343	48 233
5. Likvärdighet och jämställdhet	3 230	2 484	32 809	38 523
6. Övergångar och vägledning	3 109		35 898	39 007
Summa	6 339	4 374	186 275	196 988

Tabell 5: Forskningsstöd fördelat på forskningstema och bidragsform, totalt beviljat belopp åren 2009-2013, tusentals kronor

Bidragsform	Projektbidrag	Individstöd	Forskar-skolor	Övrigt ^A	Summa
1. Lärande och flerspråkighet	42 292	193			42 485
2. Nyanlända i utbildningssystemet	5 980				5 980
3. Mobbning och antimobbningsprogram	4 760	18 000			22 760
4. Medborgar- och demokratifostran	48 233				48 233
5. Likvärdighet och jämställdhet	32 542	5 981			38 523
6. Övergångar och vägledning	39 007				39 007
Summa	172 814	24 174			196 988

^ARambidrag, programstöd och stora databaser

Tabell 6: Forskningsstöd fördelat på forskningstema efter beviljandeår, totalt beviljat belopp, tusentals kronor

Tema	2009	2010	2011	2012	2013	Summa
1. Lärande och flerspråkighet	7 521	3 781	11 300	6 704	13 179	42 485
2. Nyanlända i utbildningssystemet		5 980				5 980
3. Mobbning och antimobbningsprogram		4 760			18 000	22 760
4. Medborgar- och demokratifostran	8 141	16 430	3 659	1 632	18 371	48 233
5. Likvärdighet och jämställdhet		17 232	3 504		17 787	38 523
6. Övergångar och vägledning	10 302	13 780	6 200	8 725		39 007
Summa	25 964	61 963	24 663	17 061	67 337	196 988

Lärande och flerspråkighet i mångkulturella miljöer

Beskrivning av forskningen

Forskning om flerspråkighet har under senare tid utvecklats till ett omfattande forskningsfält som går i olika riktningar. För det första diskuteras hur samhället organiserar flerspråkighet och vilka styrdokument som finns kring detta. Här pekar man framför allt på den stora diskrepans som finns mellan implementeringen och regelverkets intentioner – avståndet är alltså stort. För det andra lyfter man fram såväl externa som individuella faktorer som kan påverka inläringen av ett andraspråk. Det förstnämnda syftar på faktorer som socioekonomisk, kulturell och etnisk bakgrund, medan det sistnämnda syftar på motivation, språkbegåvning och inlärningsstrategier. För det tredje behandlas flerspråkiga elevers lärande på andraspråket och på modersmålet och hur skolans stöd för detta ser ut. För att kunna se vad som gynnar elevers språkutveckling och skolframgång behöver utbildning ses från ett helhetsperspektiv. För det fjärde diskuteras en rad aspekter i relation till den kritik som riktats mot svenska för invandrare (SFI) och dess roll som instrument för kvalificerad språkundervisning som befrämjar de nyanländas integration i samhället. För det femte finns forskning som fokuserar på hur fler- och andraspråkigt samspel organiseras i sin lokala kontext. Här har man på senare år specifikt riktat in sig mot förskolans arbete med två- eller flerspråkighet där man exempelvis undersöker barns språkanvändning och språkval i lek- och pedagogiska aktiviteter.

Styrkor och svagheter

En styrka inom området är att det finns mycket forskning som har genererat viktig kunskap om fler- och andraspråkighet. En av de viktigaste utmaningarna blir därför att implementera den kunskap som finns. Man pekar bland annat på behovet av att höja kvalitén på undervisningen, bland annat genom att individualisera utbildningen och genom ökad professionalisering i form av inkluderande och välutbildade lärare i skolan.

Svensk forskning om två- eller flerspråkighet har ofta riktat in sig på andraspråkselevers situation i den svenska grundskolan och visar att flerspråkighet och mångkulturalitet inte sällan uppfattas som en brist snarare än som en tillgång. Föreställningar om det monokulturella samhället lever i flera avseende kvar i skolan och elever med utländsk bakgrund ses fortfarande som ett undantag. Det finns en väldokumenterad relation mellan språk - lärande och här har andraspråkselever ofta andra förutsättningar än förstaspråkselever: å ena sidan gäller det att utveckla ett andraspråk för att kunna kommunicera i den vardagliga interaktionen med kamrater, vänner och lärare. Å andra måste man även utveckla ett skolspråk för att kunna förstå och uttrycka sina kunskaper i olika ämnen på svenska. Svenska studier visar att denna dubbla uppgift för andraspråkselever många gånger är besvärlig. De ges dåliga förutsättningar för att kunna tillgodogöra sig undervisningen och nå samma resultat som sina enspråkiga svenska klasskamrater. Det finns alltså ett omfattande utvecklingsbehov inom en rad områden som berör flerspråkighet. Trots en forskningsförankring och lagligt stöd för den språkliga mångfalden är de flerspråkiga elevernas möjlighet att få använda sitt förstaspråk i undervisningen i det närmaste obefintlig.

Samtidigt finns det forskning som visar positiva effekter av flerspråkighet och hur detta kan ses som en resurs för såväl individen som samhället. Bland annat visar studier att den flerspråkiga eleven kan gynnas socialt, psykologiskt och kognitivt av att parallellt med andraspråket också använda sig av modersmålet i lärandet och att göra detta under en längre tid.

Ett eftersatt forskningsområde i frågor om nyanlända, lärande och flerspråkighet som sällan diskuteras är glidningen mot specialpedagogik. Det finns en risk att lärare blandar ihop språkliga svårigheter med bristande kognitiva färdigheter. En återkommande fråga är också åldersfrågan, d v s vilken roll ålder spelar för lärandet av ett andraspråk. Vad är orsakerna till att vuxna och barn lär så olika? Trots att detta är en av de mest utforskade frågorna inom fältet, råder fortfarande stor oenighet om svaret.

Trender och tendenser

Under 2000-talet fick etnografen ett uppsving i skolforskningen, särskilt i anknytning till kritiska studier av mångkultur, integration och segregation. Trots att en etnografisk ansats mycket väl skulle kunna användas för att placera skolan i ett större socialt och kulturellt sammanhang, präglas alltjämt många av dessa studier av att man uppehåller sig vid klassrummet. Samtidigt poängteras vikten av att se elevernas lärande från ett helhetsperspektiv och här finns forskning som pekar på stora skillnader mellan hemmens resurser och hur detta påverkar det stöd som barn och unga kan få under sin utbildning. Det behövs mer studier om till exempel hur verksamheten inom förskola och fritidshem inverkar på lärande och flerspråkighet, eller hur föräldrarna bättre kan involveras i barnens skolarbete samt vilken roll som olika grupper i civilsamhället kan ha för att främja lyckad utveckling av mångfald.

I flera sammanhang pekar också forskningen på de ideologiska implikationer som ofta följer forskningsområdet flerspråkighet. Trots att assimilationsidén i allt väsentligt övergavs under 1970-talet så är det svårt att komma ifrån att Sverige som symbolisk nationell gemenskap, alltjämt konstrueras kring etnisk, kulturell och språklig homogenitet. Riksdagen antog 2005 en ny språkpolitik för ett mångspråkigt Sverige, och fyra år senare infördes en lag för ”att värna svenskan och den språkliga mångfalden i Sverige samt den enskildes tillgång till språk”. Svenska forskare menar att denna politik, rätt implementerad, kan bidra till att normalisera mångfalden i skolan och på så sätt se den som en tillgång snarare än en brist. Hur detta ska åstadkommas i praktiken är idag en öppen fråga.

Nyanlända i utbildningssystemet

Beskrivning av forskningen

Nyanländas villkor har oftast belysts inom ramen för mer övergripande frågor om invandring, integration, etnicitet, mångkultur och språkutveckling. Forskningen om nyanlända i utbildningssystemet är begränsad. Den kan delas upp i tre, delvis överlappande, kategorier. Den första avser studier av mottagandets organisatoriska förutsättningar och deras effekter för inkludering av nyanlända elever i skolans sociala gemenskaper. Förberedelseklasser och direkt integrering är de två mest förekommande modellerna på grundskolenivå, medan "Introduktionsutbildning för nyanlända elever inom ramen för gymnasieskolans individuella program" (IVIK) och numera Språkintrödningsprogrammet är fasta organisatoriska former på gymnasienivå. Tillsammans utgör de vad som skulle kunna kallas för förberedande undervisningsnivåer. Den andra kategorin, den mest frekventa och mest ”inbakade” i studier av andra målgrupper, fokuserar på de pedagogiska aspekterna av nyanländas integrering i skolan, särskilt elevernas villkor för språkinläring. Den tredje kategorin, där ensamkommande barn och unga urskiljs som en egen grupp, är ett växande forskningsområde. Utbildningsfrågorna undersöks här oftast som en aspekt av samarbete mellan skola, socialtjänst, gode män, Migrationsverket m fl.

Styrkor och svagheter

Forskningen på området har flera avsevärda styrkor. Nyanlända i utbildningssystemet är en central fråga med långsiktiga konsekvenser för svensk skola och samhälle. Detta och bristen på forskning gör att nya studier kan få stort vetenskapligt och praktiskt genomslag. Befintlig forskning syftar främst till att förstå ungas erfarenheter och upplevelser i relation till villkorande strukturer och har belyst nyanlända barn och ungdomar som självständiga och motståndskraftiga aktörer. Teoretiska och analytiska insikter från flerspråkighetsforskningen utgör områdets starkaste aspekt och ger en god grund för vidare utveckling av kunskaper om andraspråksinläring och fördjupning av modersmålet hos nyanlända. Att forskning bedrivs inom ett flertal discipliner kan bädda för fruktbart tvärvetenskapligt forskningssamarbete.

Sammantaget är dock forskningen om nyanlända elever i Sverige kraftigt underutvecklad på i stort sett alla punkter: policyanalyser på nationell och lokal nivå; mottagningssystemet och dess effekter; samarbete mellan aktörer i och omkring skolan; kommunikationen mellan aktörerna; undervisningens pedagogiska innehåll; betydelsen av olika organisatoriska modeller och klassrumspraktiker för barn i olika åldrar och med olika skolbakgrund; elevernas identitetsutveckling och faktorer som främjar de nyanländas akademiska karriärer; föräldrars inställning till barnens skolgång. Teoriutveckling lyser med sin frånvaro. Publicering i ansedda internationella tidskrifter, långsiktiga uppföljningar och systematisk samverkan med forskare från andra länder förekommer sparsamt. I synnerhet är behovet stort av studier där pedagogiska (didaktiska, språkvetenskapliga) och samhällsvetenskapliga forskare samarbetar, så att t.ex. studier av undervisningen och dess effektivitet kombineras med studier av mottagningssystemet och relationer mellan lärare och föräldrar. Det behövs också forskning som förenar olika metodologiska och teoretiska perspektiv, samt internationellt jämförande studier. Det nya Språkintröduktionsprogrammet och dess konsekvenser för de nyanländas etablering, samt friskolornas och valfrihetens påverkan på de nyanländas likvärdighet i utbildningen är utforskade men angelägna att studera.

Trender och tendenser

Nyanlända elever inom utbildningssystemet har rönt stor politisk och medial uppmärksamhet i Sverige under de senaste åren. I talet om den svenska skolans misslyckande pekas inte sällan dessa barn ut som en bidragande orsak till nedgången. Debatten rör också allt oftare den urholkade likvärdigheten, då dessa elevers utsatthet vida överstiger skolans kompensatoriska och stödjande åtgärder (se även forskningsöversikten *Nyanlända och lärande*, VR 6:2010). Behovet av forskningsförankrad litteratur på området ökar inom lärarutbildningarna, som börjat uppmärksamma utbildningen av nyanlända elever. Forskningen har dock inte hängt med. Däremot har statliga myndigheter samt kommuner, länsstyrelser och frivilligorganisationer ökat sin kunskapsproduktion på området, men baserar ofta sina sammanställningar på ett fåtal svenska studier. Kunskapstomrummet tenderar att fyllas med beställningsrapporter av stundom bristfällig kvalitet.

Mobbning och antimobbningsprogram

Beskrivning av forskningen

Mobbning definieras vanligtvis som aggressiva eller kränkande handlingar som en eller flera personer upprepat och över tid utför mot en annan person som befinner sig i ett maktunderläge gentemot förövaren eller förövarna. Den snabba utvecklingen av elektronisk och datorbaserad informations- och kommunikationsteknologi har under de senaste decennierna även inneburit att nätmobbning vuxit fram som en förlängning av och ett tillägg till den mobbning som äger rum i skolan. Jämfört med i många andra länder tycks mobbning vara mindre utbredd i svenska skolor men trots detta uppger, enligt Skolverket, omkring 6-9 procent av eleverna i grundskolan att de är utsatta för mobbning, vilket är djupt bekymrande.

Forskningsområdet om mobbning startade redan under 1970-talet i Sverige, men det var först under 1990-talet som forskning om mobbning började växa fram som ett internationellt forskningsfält. Psykologi, i synnerhet utvecklingspsykologi och pedagogisk psykologi, samt kvantitativ metodologi dominerar det

internationella forskningsområdet även om ett växande antal hälsovetenskapliga, sociologiska, socialpsykologiska, pedagogiska, medicinska och socialantropologiska studier kan identifieras, liksom kvalitativa studier och studier som kombinerar kvalitativa och kvantitativa metoder. En stor mängd undersökningar har studerat risker med att vara involverad i mobbning, för såväl offer som mobbare.

Ett annat stort forskningsområde riktar in sig på att identifiera faktorer som ökar risken för mobbning i skolan. Initialt studerades hemförhållanden och psykologiska särdrag hos mobbare och offer men med tiden har en viss förskjutning från individualpsykologiska perspektiv till mer socialpsykologiska och socioekologiska perspektiv skett, vilket inneburit att ett flertal kontextuella faktorer har kommit att inkluderas i forskningen. Ett antal antimobbningsprogram har utvecklats och vetenskapligt utvärderats.

Styrkor och svagheter

Det internationella forskningsfältet är idag stort och inrymmer ett flertal teoretiska perspektiv och en komplex bild av kontextuella och individuella förklaringsfaktorer, vilket i sig kan betraktas som en styrka. Trots ett ökat intresse för socialpsykologiska och kontextuella faktorer dominerar dock fortfarande individualpsykologiska teorier och forskningsfrågor det internationella forskningsfältet om skolmobbning. Det föreligger med andra ord ett stort behov av studier med fokus på sociala processer, normer, skolklimat, lärares ledarskap, gruppdynamik och sociala föreställningar i skolkontexten samt relationerna mellan mobbning och kulturella och samhällsliga faktorer. Grundforskning om sociala processer, relationer och strukturer i skolkontexten är särskilt betydelsefull för framtagande av framtida antimobbningsprogram och vidareutveckling av befintliga antimobbningsprogram med vetenskapligt dokumenterade effekter.

Även om longitudinella studier börjar bli vanligare för att utreda hur olika faktorer hänger samman med mobbning, dominerar fältet fortfarande av tvärsnittsstudier. Det understryker vikten av att befrämja longitudinella studier, i synnerhet för att på säkrare grunder kunna dra slutsatser om i vilken grad olika faktorer påverkar förändring. Longitudinella studier om skolfaktorer och mobbning är särskilt angelägna, inte minst som ett framtida underlag för prevention och interventioner i skolkontexten.

Internationella metaanalyser av antimobbningsprogram finns tillgängligt, vilket är positivt. Variationen av effektstorlekar mellan metaanalyser och utfallet av låga till måttliga effektstorlekar manar dock till viss försiktighet i den lokala tillämpningen. Fördjupad forskning om hur enskilda programkomponenter interagerar såväl med varandra som med kontextuella faktorer behövs.

Vad som bland annat saknas är komparativa studier som jämför olika länder. Här skulle Sverige kunna bidra med värdefulla insikter, särskilt med tanke på att mobbning förekommer i så låg grad i svenska skolor jämfört med många andra länder. Dagens forskning om skolmobbning är dock eftersatt i Sverige, med endast ett fåtal etablerade forskningsmiljöer.

Trender och tendenser

Den internationella forskningen om mobbning har vuxit de senaste decennierna, med en ökad grad av specialiseringar och delområden. Intresset för socialpsykologiska och kontextuella aspekter av mobbning är en tydlig trend. Mobbningsforskning kommer sannolikt att fortsätta växa och utveckla nya specialiseringar, särskilt när även forskare från andra discipliner än psykologi i högre grad engagerar sig i ämnet. Det svenska forskningsfältet om mobbning kännetecknas i dagsläget av att vara (i) mångvetenskapligt i den meningen att fältet befolkas av forskare från olika discipliner (främst psykologi, pedagogik, sociologi, socialt arbete, hälsovetenskap och medicin), (ii) litet, dvs. det finns relativt få forskare, och (iii) splittrat i den meningen att de mindre grupper och den sporadiska forskning som kunnat identifieras tycks sakna större samverkan sinsemellan. Trenden är dock att det svenska forskningsfältet under 2000-talet har ökat sin produktion av internationella publiceringar.

Forskning som avser att studera mobbningens socialpsykologi och kontextuella inramning, i synnerhet sociala processer och strukturer i skolkontexten, bör särskilt uppmuntras i Sverige mot bakgrund av det internationella forskningsläget. Longitudinella studier är angelägna för att forskningen säkrare ska kunna uttala sig om påverkan och förändring. Vid sidan av eller i kombination med kvantitativa longitudinella studier

föreligger även ett behov av kvalitativa studier, inte minst etnografiska studier och fallstudier men även kvalitativa intervjustudier med elever (och lärare), i syfte att närmare studera hur mobbning uppstår, upprätthålls men även förändras och upphör genom sociala processer, representationer och strukturer i skolan. Vidare finns det en brist på väl kontrollerade interventionsstudier om antimobbingsprogram i Sverige (jämfört med exempelvis Norge, Finland, Kanada och USA).

Samverkan mellan olika forskningsmiljöer i Sverige bör stärkas, dels för att forskningen ska få ett större genomslag internationellt och dels för att förbättra karriärvägarna för forskare. Förutsättningarna för internationella samarbeten är mycket goda eftersom området är så pass stort internationellt.

Medborgar- och demokratifostran

Beskrivning av forskningen

Forskning inriktad på skolans medborgar- och demokratifostran finns etablerad på många svenska universitet och högskolor och finns primärt inom disciplinerna pedagogik, statskunskap samt i någon mån inom sociologi och psykologi samt kulturgeografi.

Frågan om skolan har en medborgar- och demokratifostrande uppgift och hur denna fostran i så fall skall utformas samt vilken betydelse den har, har getts många olika svar av forskning och värderats olikartat av det omgivande samhället. I det svenska samhället utgör skolreformerna under hela 1900-talet en viktig startpunkt och utgångspunkt för skolans medborgarfostran. I läroplanen 1980 kvalificerades demokratiperspektivet genom att öppenhet gavs för att klargöra existensen av motsättningar i samhället liksom att fostra till demokrati, också genom att få vara oense. Sedan skolreformerna på 1990-talet har en förskjutning skett mot ett mer individorienterat demokratibegrepp. Det utbildningspolitiska systemskifte som följde med nya styrformer bidrog till en viss förflyttning av intresset mot elevinflytande i skolan och föräldrarätt/barns rätt. Med läroplanen 1994 introduceras värdegrundsbegreppet med en bred tolkningsmöjlighet för demokratifostran. Under tidigt 2000-tal skedde en stark betoning på förmedling av faktakunskap och mätning och ett nytt fokus på elevers psykiska hälsa och behovet av trygghet i skolan.

Under senare år har frågan om kontroversbehandling fått en framträdande plats som ett uttryck för barn och ungdomar som medborgare i skolan här och nu och genom det mångkulturella samhällets realitet. Forskning om lärares sätt att behandla kontroverser i skolan har varit ett växande forskningstema. En annan spirande forskningsansats är skolans medborgar- och demokratifostran är ”utbildningens moraliska dimension” som på intet sätt är avgränsad till de samhällsorienterande ämnena. Den ligger nära frågan om klassrumsklimat, men fokuserar ofta lärarens interaktion med de studerande. En specifik problematik, nära relaterad till denna, är hur lärare bemöter antidemokratiska tendenser. Ett ytterligare framväxande uttryck för forskning om skolans medborgar- och demokratifostran är det kosmopolitiska perspektivet. Andra forskningsfrågor relaterar till barn och ungdomars medinflytande i formerna för sitt lärande och i att forma skolans vardagliga villkor, barns förståelse av demokrati och deras rätt att vara delaktiga och ta ansvar i vardagen.

Styrkor och svagheter

Sammantaget kan sägas att forskningen om medborgar- och demokratifostran under senare år vidgats och fördjupats i takt med att den ställts inför nya problem. Ett ökat samarbete mellan olika discipliner, framför allt mellan pedagogik och statskunskap, har förespråkats vilket också delvis förverkligats under det senaste decenniet. Mötet mellan dessa discipliner har emellertid primärt varit ett mångvetenskapligt möte, i mindre grad tvärvetenskapligt. Kanske är det här fruktbart att mötas via en politisk- och pedagogisk- filosofisk diskussion där grundläggande frågor ställs, men detta har hittills skett i mycket begränsad skala.

Traditionellt har svensk forskning haft en stark ställning inom området. Samhällstendensen har dock pekat i riktning mot individuella frågor och kunskapsaspekter. Här behövs fördjupat samarbete över disciplingränserna för att analysera både kollektiva värde- och normförskjutningar i skolan och tillämpningar av elevinflytandet.

Trender och tendenser

Under tidigt 2000-tal lades en stark betoning på förmedlingen av faktakunskap och mätning av densamma och en diskussion om elevers psykiska hälsa och behovet av trygghet i skolan fördes. Detta ledde till att psykologiskt baserade program mot mobbning, stökiga barn och för ökad självkontroll tog plats i skolan. Nämnda program bidrog till att värdegrundsfrågan tenderade att förlora sin uttalade demokratidimension. Genom den successiva, i hög grad internationella trenden mot ökat framdrivna fokus på mätning av kunskaper och annan förändring av elevernas kompetens har också forskningsområdet medborgarfostran kommit att präglas av sådana tendenser, dvs att försöka mäta förändring och 'politiska kunskaper'. Forskning kopplad till medborgarundersökningar har lett till ett stort antal avhandlingar, rapporter och artiklar skrivna av främst pedagoger och statsvetare, med delvis nya empiriska perspektiv och frågor.

Även om svenska elever generellt uppvisar tämligen goda kunskaper inom detta område så är problemet med växande lågpresterande grupper och antidemokratiska stämningar framträdande och här kommer än starkare forsknings- och andra insatser att behöva göras.

Likvärdighet och jämställdhet

Beskrivning av forskningen

Den obligatoriska skolans uppgifter att bidra till likvärdiga förutsättningar för ett gott liv och aktivt medborgarskap studeras från en rad utgångspunkter och discipliner. Forskningen om likvärdighet och jämställdhet i utbildningen sträcker sig från strukturella förhållanden till social och pedagogisk interaktion i undervisningsmiljöer. Även enskilda elevers/studenters och lärares subjektiva upplevelser och självbilder studeras, både som förutsättningar för och resultat av undervisningserfarenheter. Specialpedagogiska insatser, hög och jämn utbildningskvalitet landet över och rättvisa bedömningar är exempel på aspekter som alla har hög relevans för likvärdighet. Forskningen kan röra allt från förskola till högskola, men betoningen ligger på grundskoleperioden och på klassrumsstudier. Ett framträdande tema har varit att visa hur kön skapas och framträder i olika pedagogiska miljöer. Förskolan har uppmärksammats mer än tidigare, främst formandet av maskulinitet. Även i grundskolekontext finns en rad studier av hur kön generellt skapas i det sociala samspelet. Intresse har också riktats mot undervisningsämnen, styrdokument och bedömningsformer och hur kön och genusordning spelar roll i dessa sammanhang.

Som en följd av de sjunkande PISA-resultaten har intresset för strukturella mönster ökat under senare tid efter en period av fokusering på individ och diskurs. En rad analyser har behandlat pojkars underprestation, en tendens som tilldragit sig uppmärksamhet i en stor del av världen, också inom svensk pedagogisk och annan utbildningsvetenskaplig forskning.

Normkritisk pedagogik framstår idag som den mest framträdande modellen i det praktiska arbetet med jämställdhet i bland annat skolan. Denna form förefaller dock inte vara baserad i eller föremål för empirisk forskning.

Likvärdighet i relation till etnisk och/eller kulturell bakgrund studeras ofta utifrån olikartade och delvis motsägelsefyllda utgångspunkter. Likvärdighet kan å ena sidan primärt ses som en möjlighet att på lika villkor behålla kulturspecifika ramar eller som att vara delaktig i en gemensam kunskaps- och värdeuppsättning å den andra, och forskningen om undervisningsmetoder och förhållningssätt måste förhålla sig till dessa premisser. En annan återkommande problematik är huruvida olika sociala kategorier ska studeras var för sig eller om det är mer fruktbart att utgå från att olika dimensioner i realiteten samspekar och griper in i varandra. Den senare, *intersektionella* ansatsen har blivit allt vanligare under senare år. Det gäller t.ex. forskning om hur skolan kan möta och hantera olika kulturspecifika genusordningar och samtidigt upprätthålla målet om att arbeta för jämställdhet mellan könen. Hur skolan ska möta hedersrelaterat våld/kränkningar hör hit.

Styrkor och svagheter

Den utbildningsvetenskapliga forskningen om likvärdighet och jämställdhet är ofta tydligt teoretiskt förankrad, vilket är en styrka, men teorianvändningen är i vissa avseenden problematisk. En bättre balans med mindre fokusering på generella teorier (som för den skull inte ska negligeras) och mer utvecklade teorier för avgränsade och empiriskt studerade fenomen vore önskvärd. Generella teoretiska antaganden prövas ofta inte, även när det skulle kunna vara motiverat. Det finns många goda fallstudier, men en större variation i metodvalen skulle kunna bidra med nya dimensioner. Förekomsten av teoretiska och metodiska ”stuprör” och bristen på jämförelser mellan framkomna rön är bekymmersam. Studier med olika metoder och teoretiska utgångspunkter konfronteras alltför sällan och möjligheter till breddning och fördjupning missas.

Det finns såväl internationella/globala som lokala och kulturbestämda tendenser som rör likvärdighet och jämställdhet, vilket också reflekteras i forskningen på området. Att tidigare koloniala relationer mellan länder och kulturer är ett problem även i vetenskapligt arbete tydliggörs i postkolonial teori. Samtidigt är det inte helt ovanligt att det svenska sammanhanget okritiskt ses som en del av den anglosaxiskt dominerade västvärlden.

Trender och tendenser

Genom att gruppen disputerade lärare växer kan man förvänta att antalet studier som utgår från lärares professionella frågeställningar växer. Detta borde vara en positiv utveckling också avseende studier relaterade till jämställdhet och likvärdighet. Samtidigt är det inte enbart av godo om lärarperspektiv blir alltför dominerande. Det finns ett behov av mer forskning om kopplingar mellan skolan och omgivningen (arbete, familj, fritid).

Under en rad år har genus- och jämställdhetsforskningen haft ett starkt fokus på pojkarna medan intresset för flickorna dessförinnan dominerade. Det paradoxala i att ”manlighet” är normerande å ena sidan och påfallande destruktivt (för både män och kvinnor) å andra sidan är en fråga av stor vikt i bland annat skolan och utbildningssystemet. Trenden att fokusera på pojkar och män kommer gissningsvis därför att bestå. Intersektionella studier kan samtidigt antas bli mer centrala allteftersom ”mångfalden” tar nya former (t.ex. genom att kulturella gränser etableras, försvinner, öppnas eller stängs).

UNDERVISNING, KOMMUNIKATION OCH LÄRANDE

Följande teman ingår i detta område:

- Lärandeprocesser, kommunikation och meningsskapande
- Lärande, hälsa och kropp
- Betyg och bedömning
- Multimodalt lärande och digitala verktyg
- Specialpedagogik/inkluderande pedagogik

Vetenskapsrådet står för merparten av finansieringen till detta område, men även Forte har bidragit till projekt inom två teman, ”Lärande, hälsa och kropp” samt ”Specialpedagogik/inkluderande pedagogik” (tabell 7) under perioden 2009-2013. Inom specialpedagogik har totalt endast fem projekt beviljats under femårsperioden. Två bidrag för forskarskolor har beviljats, varav en för licentiander med inriktning mot förskolebarns lärande. Finansieringen till området har totalt sett ökat sedan 2009 från en inledningsvis låg nivå (tabell 9). Ökningen har framför allt skett inom ”Lärandeprocesser, kommunikation och meningsskapande” samt ”Betyg och bedömning”.

Tabell 7: Forskningsstöd fördelat på forskningstema och finansiär, totalt beviljat belopp åren 2009-2013, tusentals kronor

Tema	Forte	RJ	VR	Summa
1. Lärandeprocesser, kommunikation			99 346	99 346
2. Lärande, hälsa och kropp	19 336		19 052	38 388
3. Betyg och bedömning			39 567	39 567
4. Multimodalt lärande, digitala verktyg			33 372	33 372
5. Specialpedagogik/inkluderande pedagogik	7 390		15 269	22 659
Summa	26 726		206 606	233 332

Tabell 8: Forskningsstöd fördelat på forskningstema och bidragsform, totalt beviljat belopp åren 2009-2013, tusentals kronor

Bidragsform	Projektbidrag	Individstöd	Forskar-skolor	Övrigt ^A	Summa
1. Lärandeprocesser, kommunikation	57 650	20 100	21 596		99 346
2. Lärande, hälsa och kropp	28 876	3 512		6 000	38 388
3. Betyg och bedömning	39 567				39 567
4. Multimodalt lärande, digitala verktyg	31 898	1 474			33 372
5. Specialpedagogik/inkluderande	21 299	1 360			22 659
Summa	179 290	26 446	21 596	6 000	233 332

^ARambidrag, programstöd och stora databaser

Tabell 9: Forskningsstöd fördelat på forskningstema efter beviljandeår, totalt beviljat belopp, tusentals kronor

Tema	2009	2010	2011	2012	2013	Summa
1. Lärandeprocesser, kommunikation,	1 110	11 260	17 992	21 272	47 712	99 346
2. Lärande, hälsa och kropp	4 512	10 540	7 250	9 196	6 890	38 388
3. Betyg och bedömning		2 560		17 542	19 465	39 567
4. Multimodalt lärande, digitala verktyg	12 583		10 410	5 000	5 379	33 372
5. Specialpedagogik/inkluderande pedagogik	1 095	7 120	6 000		8 444	22 659
Summa	19 300	31 480	41 652	53 010	87 890	233 332

Lärandeprocesser, kommunikation och meningsskapande

Beskrivning av forskningen

Forskning om lärande ingår i kunskapsbildningen kring skola och utbildning och arbetar med två typer av frågeställningar. För det första analyseras *läraprocesser* på individuell och kollektiv nivå (lärandets *hur*-frågor). För det andra analyseras *resultat/utfall* av lärande mätt i färdigheter, kunskaper och förmågor av olika slag (*vad*-frågor). Samspelet mellan processer och resultat är centralt. Frågor om lärande ingår i många av utbildningsvetenskapernas delområden: didaktik/ämnesdidaktik, läs- och skrivutveckling, specialpedagogik m fl. Forskningen är teoretiskt och metodiskt varierad. En tidigare dominans av en snäv tolkning av lärande som memorering av information/”fakta” eller begreppsutveckling har kompletterats med perspektiv som beskriver lärande i termer av utvecklande av förmågor till meningsskapande som ofta benämns ”information” eller ”literacy skills” och som en fråga om identitetsutveckling inom olika former av praxisgemenskaper.

Internationellt erkända forskningsgemenskaper finns med fokus på: hur digitala medier och simuleringar förändrar sätt att lära och kommunicera, och konsekvenserna för skola, utbildning och professionella miljöer; lärande inom naturvetenskap och hållbar utveckling; ”learning studies” som utnyttjar variationsteori för att utveckla undervisning i samverkan mellan lärare och forskare; klassrum, kommunikation och lärande i pedagogiska miljöer; vuxnas lärande; hur visualisering av naturvetenskapliga fenomen kan stöttas av interaktiva och multimodala resurser; ungas lärande i sociala medier och nätkulturer; samt datoriseringens konsekvenser för klassrumsarbete.

Styrkor och svagheter

Forskning om lärande bedrivs vid många svenska lärosäten och delar av denna forskning är också tämligen väl etablerad internationellt om man ser till citeringsmönster. Vid Göteborgs universitet finns dels ett Linnécenter för forskning om lärande och medier (LinCS), dels en Learning and Media Technology Studio (LETStudio) där forskning om hur digitala medier stöttar lärande i skola och professionella miljöer äger rum. Forskning om lärandeprocesser, kommunikation och meningsskapande i skola, förskola och fritidshem sker framförallt inom pedagogik men också på en kollektiv nivå inom organisationer och företag inom pedagogik, sociologi, företagsekonomi och andra fält. Forskning sker även inom neurovetenskapliga studier av lärandets biologiska bas, samt i klassiska psykologiska och pedagogiska studier av begreppsutveckling. Denna variation i ansatser kan uppfattas både som en styrka och en svaghet. Styrkan ligger i mångsidigheten och möjligheten att fånga lärande sådant det gestaltas på olika beskrivningsnivåer, utmaningen ligger i svårigheterna att relatera olika slags forskning till varandra.

En svaghet är att forskningen om lärande är fragmentiserad och att kompetenserna och resurserna för forskning och forskarutbildning inte i tillräcklig grad nyttjas för samverkan på en nationell nivå. En ytterligare svaghet är samspelet mellan forskar- och lärarutbildning, där forskningsföreträdare ofta inte har en tillräckligt framträdande roll i lärarutbildning.

Trender och tendenser

Den digitala tekniken, internet och globaliseringen påverkar tillgång till information, våra sätt att tänka, minnas, läsa, skriva och kommunicera mer i allmänhet. Utveckling förändrar villkoren för lärande i samhället i sin helhet vilket får konsekvenser för skolan. Många av de färdigheter vi tidigare lärde oss på lågstadiet i skolan har flyttat ut i samhället. Genom läsplattor och annan digital utrustning möter barn bokstäver, siffror, symboler och texter allt tidigare och möter information på detta sätt. Detta ger en barndom och utvecklingsbanor som får konsekvenser för framtidens lärmiljöer i skolan. Denna utveckling leder även till en stor variation i digitala erfarenheter och språkliga färdigheter hos barn.

Villkoren för skola och utbildning som kommunikativa praktiker förändras i flera avseenden. Webbaserat växer framför allt inom högskola och återkommande utbildning. E-lärande kommer att spela en allt större roll i framtiden. De stora utmaningarna som ett digitaliserat samhälle medför kommer att ha stora konsekvenser för lärande och skola. Forskning om lärande har genomgått en tydlig utveckling genom de möjligheter till dokumentation av kommunikation och lärprocesser som videotekniken innebär. Ingående analyser kan komplettera data som samlas in via intervjuer eller traditionella kunskapsmätningar. Samtidigt reser detta ansatser metodiska, teoretiska och etiska svårigheter som måste hanteras.

En betydande utmaning för forskning om lärande är den kunskapsexplosion som vi för närvarande upplever. Många discipliner och kunskapsområden genomgår snabba förändringar och nya områden tillkommer, exempelvis inom miljö- och hållbar utveckling. En konsekvens blir att det är svårt för skola och utbildning att förmedla aktuell kunskap och ge en realistisk bild av hur vetenskapen arbetar. Globaliseringen leder också till att variation i förutsättningar, erfarenheter och intressen hos unga varierar i allt större utsträckning. Många utvecklar avancerade kunskaper och vanor att hantera information tidigt i livet medan andra av olika skäl har mer begränsade erfarenheter och riskerar att marginaliseras i skolan och i det alltmer abstrakta kunskapssamhället.

Lärande, hälsa och kropp

Beskrivning av forskningen

Utbildningsvetenskaplig forskning avseende lärande, hälsa och kropp inriktas ofta antingen mot lärande och hälsa, eller på lärande och kropp. Forskning om *lärande och hälsa* kan beskrivas i termer av fem delområden: Hälsa som innehåll i undervisning; Hälsa som motiv för studier; Hälsa som konsekvens av lärande, t.ex. genom fysisk aktivitet och i utbildning för hållbar utveckling; Hälsa på arbetsplatser; samt Hälsa generellt relaterat till hur synen på hälsa förändrats över tid, hur skolklimat och skolutveckling påverkar hälsa samt skolelevs psykiska ohälsa och skolans psykosociala arbetsmiljö.

Forskningen om *lärande och kropp* kan beskrivas i termer av tre delområden: Kropp och genus avseende könsidentiteter, och här ingår kroppslighet, maktrelationer, normalisering, maskulinitet respektive femininitet; Barns lek och lärande som utgörs av praktisknära studier i förskolan och på fritidshem; samt Kroppsligt lärande som handlar om lärande av praktisk kunskap, kroppsliga förmågor, lärande av rörelse eller studier av kroppsspråk inklusive teknik användning. Forskningen om lärande och kropp är på stark frammarsch och den är av god kvalitet. Här är det lärosäten med lärarutbildningar inriktade mot slöjd, idrott och hälsa, naturkunskap, friluftsliv samt förskola, som bedriver den mesta forskningen.

På senare år har ett antal studier handlat om såväl kropp som hälsa i relation till lärande. Dessa projekt behandlar i regel kroppsliga aspekter av lärande. Denna forskning har kännetecknats av samarbeten mellan såväl olika lärosäten som med flertalet internationella forskare. Exempel finns på internationella komparativa didaktiska projekt.

Styrkor och svagheter

En svaghet med forskningen inom området som helhet är att den är utspridd över olika lärosäten, discipliner och utbildningar. Det finns också en risk att denna forskning begränsas till lärarutbildningsinstitutioner med

inriktning mot skolämnen som naturkunskap, idrott och hälsa, hem- och konsumentkunskap samt förskola. Forskningens potentiella betydelse för hälsofrågor eller för kroppen i lärandet generellt riskerar då att gå förlorad.

Det finns en övervikt av forskning om lärande och hälsa avseende undervisning i relation till frågor och problem som lärare möter. Båda aspekterna av forskningen, dvs lärande och hälsa och lärande och kropp, finns inom förskolefältet och i viss mån inom skolämnet idrott och hälsa. Däremot finns mindre av verksamhetsnära hälsopedagogisk forskning och forskning om hälsa i skolans praktik. Behovet av forskning som sätter både hälsa och kropp i förgrunden i relation till lärande är stort. Det visar en översikt av kunskaper om hälsa och lärande från Vetenskapsrådet (2012:12) som lyfter fram att en svaghet med forskningen i Sverige i jämförelse med den internationella forskningen, är att den sällan kopplar ihop frågor om hälsa med frågor om elevers lärande, även om båda dessa områden ingår i förutsättningar för en god arbetsmiljö i skolan.

En styrka är att forskningen är internationellt präglad och att det finns tydliga samverkansmöjligheter över ämnesgränser även om detta i praktiken endast sker i mindre utsträckning. Samverkan har främst förekommit inom lärosätesövergripande forskningsmiljöer eller forskarskolor. För att fältet ska etablera sig ytterligare finns behov av karriärtjänster samt professorstjänster. Sådana tjänster skulle ge goda möjligheter för ett internationellt genomslag för svensk didaktisk forskning avseende hälso- och kroppsliga aspekter av lärande. Internationellt dominerar mer sociologiskt inriktad forskning om lärande, hälsa och kropp.

Trender och tendenser

Fokus inom forskning om lärande, hälsa och kropp har förskjutits från mer övergripande utbildningshistoriska hälsostudier till studier och projekt som fokuserar skolklimat, arbetsmiljö och elevers psykiska ohälsa. I viss utsträckning har didaktiska klassrumsstudier samt studier av teknikanvändning i relation till hälsa ökat i omfattning. Den internationella publiceringen av forskningen samt de internationella samarbetena, inte minst avseende hälsoundervisning i skolan, har ökat påtagligt. Den syn på hälsa som präglat svensk skola och de svenska läroplanerna har genom den svenska forskningen rönt internationellt intresse.

Vad gäller forskning om lärande och kropp är genusforskningen genomgående stark, inte minst i relation till förskola samt skolämnet idrott och hälsa. Även forskning inom förskolan avseende barns lek och kroppsliga lärande är relativt stark. Här finns dock mer att göra och behovet av forskning inom förskolans område är mycket stor i frågor om lärande, kropp och hälsa. Det område som dock vuxit mest i omfattning är forskningen om kroppsligt lärande samt om kroppen i relation till olika aspekter av lärande. Inte minst framstår den didaktiska forskningen som central.

Forskning kring hälsa i form av välmående är också av stor vikt i förhållande till förutsättningar för lärande, såsom sömn, fysisk träning, kostvanor, skolklimat och arbetsro. Detta är särskilt aktuellt i förhållande till resultat avseende skolans sociala och fysiska miljö samt skolresultat. Det finns forskningsmiljöer som studerar hur dessa faktorer påverkar lärande och dess konsekvenser för lärande. Dessa finns emellertid inom tvärvetenskapliga grupperingar som inte främst beskrivs som utbildningsvetenskapliga. Här finns en stor potential för samverkan mellan olika discipliner för att studera de komplexa relationer som finns mellan lärande, hälsa och kropp.

Det finns ett påtagligt behov av större projekt eller forskningsprogram som kan samla den relativt utspridda forskningen om lärande, hälsa och kropp. Det finns potential för samverkan mellan olika discipliner men denna har sällan realiserats, bland annat på grund av att företrädare för olika vetenskapliga discipliner tenderar att konkurrera om tolkningsföreträde avseende pedagogiska hälsofrågor, t.ex. medicinsk, folkhälsovetenskaplig och psykologisk forskning. Här krävs ett gemensamt språk för att hantera de komplexa frågorna om lärande, hälsa och kropp. Få utbildningsvetenskapliga projekt behandlar dessutom såväl kropp som hälsa i relation till lärande. Det innebär att intressanta forskningsfrågor riskerar att komma i skymundan då enbart kropp eller hälsa fokuseras. Om bägge begreppen sätts i förgrunden och befruktas varandra kan man tänka sig mer forskning såsom exempelvis relationen teknik, hälsa och kroppsligt lärande.

Betyg och bedömning

Beskrivning av forskningen

Inom det utbildningsvetenskapliga området refererar ofta termen bedömning till utvärdering av enskilda elevers prestationer. Den närliggande termen ”utvärdering” avser i allmänhet värdering av skolan som organisation och system. Utvärdering är dock ofta baserad på individdata och bedömning och utvärdering är nära förbundna med varandra.

Forskningen kan delas in i tre inriktningar: *metrisk studier*, *professions- och verksamhetsstudier*, samt *systemstudier*. *Metriska studier* använder sig av statistiska metoder och analyser, och omfattar även utveckling av de statistiska metoderna och modellerna samt utveckling och uppbyggnad av databaser. Huvudkategorier av forskningsfrågor inom området rör individuella differenser, provkonstruktion, övergångar mellan stadier i utbildningssystemet, komparativa studier och effektstudier. *Professions- och verksamhetsstudier* omfattar forskning relaterad till lärares bedömningspraktiker, samtalsforskning och professionsforskning. Fokus ligger direkt eller indirekt på lärares bedömningspraktiker, såsom individuella utvecklingsplaner, utvecklingssamtal, portfolio, och formativ bedömning. Bedömning inom olika ämnen förs också hit, liksom studier av de utmaningar lärarprofessionen ställs inför när det gäller bedömning. *Systemstudier* består av en teoretiskt och metodologiskt heterogen grupp av områden. En huvudkategori är historisk/sociologisk bedömningsforskning, vilken omfattar idéhistoriskt och kunskaps sociologiskt inriktade studier. En annan huvudkategori är styrnings- och policystudier, som fokuserar utbildningspolitiska beslutsprocesser och centrala myndigheters verksamheter.

Bedömningsområdet är komplext och i hög grad tvärvetenskapligt, och det är inte heller enkelt att avgränsa från andra forskningsområden. Många arbeten inom kategorin professions- och verksamhetsstudier är att betrakta som studier av undervisning och skulle lika naturligt kunna definieras som didaktikforskning. En vidare definition av bedömningsområdet har dock fördelen av att på ett tydligt sätt föra in även verksamheten i klassrummet under begreppet bedömning.

Styrkor och svagheter

Studier inom professions-, verksamhets- och systemstudier tenderar att ha få inbördes relationer, och har inte bidragit till en sammanhållen kunskapsuppbyggnad. De flesta studierna brukar perspektiv, begrepp och metoder som ännu inte är etablerade inom bedömningsforskningen, och forskningen är både mångfacetterad och fragmentarisk.

Studierna om individuella differenser, provkonstruktion, övergångar, komparationer och effektstudier tenderar både var för sig och i relation till varandra framstår som relativt tydligt avgränsade. Det stora problemet tycks dock den mycket begränsade omfattningen av den metriskt inriktade forskningen. Detta torde ha sin grund i det avståndstagande från användning av kvantitativa metoder som kännetecknar de flesta utbildningsvetenskapliga forskningsmiljöerna, och framförallt de som återfinns inom pedagogik- och didaktikinstitutioner.

Det kan också noteras att den stora förändring som det nationella provsystemet genomgick i anslutning till införandet av det målrelaterade betygssystemet innebar en ”avkvantifiering” av de nationella proven, vilka har en central roll i det svenska bedömningssystemet. I de flesta ämnen baserades proven på komplexa, autentiska uppgifter, som i första hand skulle ha en förebildlig och implementerande funktion, och där initialt den betygsstödjande funktionen var av underordnad betydelse. I allmänhet används inte heller idag kvantitativa metoder i någon större utsträckning vid utveckling av de nationella proven, eller vid undersökningar av deras egenskaper.

Det kan noteras att de internationella jämförande studierna röner uppmärksamhet bland systemstudierna, och då framförallt vad gäller effekter på utbildningspolitisk styrning och innehåll i undervisning. I den metrisk kategorin av studier är forskning i anslutning till de internationella studierna dock av begränsad omfattning. Forskning som mer ingående analyserar data från de internationella kunskapsmätningarna och i mer konkreta termer diskuterar tolkningar av resultaten och deras begränsningar är av mycket blygsam omfattning. En

förklaring till detta kan vara att den kompetens som krävs för att genomföra forskning av detta slag inte finns tillgänglig.

En ytterligare förklaring till den blygsamma omfattningen av metrisk bedömningsforskning i Sverige kan vara att tillgången på data för exempelvis effektstudier och longitudinella studier är av begränsad omfattning och av otillräcklig kvalitet.

Trender och tendenser

Bedömningsområdet har genomgått avsevärda förändringar under de senaste decennierna. Den internationella trenden har sedan 1980-talet inneburit ett ökat fokus på utbildningssystemets output, vilket bland annat medfört att internationella jämförande studier av kunskaper och färdigheter successivt fått större omfattning och betydelse. Dessa studier har också varit förknippade med stora framsteg på metodsidan, och då framförallt vad gäller mätmodeller. I Sverige är den enskilt mest betydelsefulla förändringen ur bedömningssynpunkt införandet av det mål- och kunskapsrelaterade betygssystemet, med åtföljande förändringar av det nationella provsystemet. Medan 1990-talets förändringar innebar ett minskat fokus på individuell uppföljning och utvärdering på systemnivå, har förändringarna under 2000-talet inneburit ett ökat fokus på individuell uppföljning genom betyg, prov och individuella utvecklingsplaner, liksom på kontroll på skol- och huvudmannanivå genom utbyggnad av skolinspektionen. Dessa förändringar har inneburit att stora kunskapsbehov har uppstått, bland annat avseende det målrelaterade betygssystemets implementering, användning och egenskaper, och vilka konsekvenserna är av ökad betoning av bedömning på individnivå för både elever och lärare.

Skattningar visar att verksamhetsstudier har ökat. Under senare år har det också varit ett kraftigt ökat fokus på formativ bedömning, bl.a. är detta fallet i anslutning till undersökningar med en ”learning study”-ansats med ingående bedömningar av elevernas kunskaper och färdigheter före och efter undervisningen. Valet av forskningsfrågor styrs i stor utsträckning av de förändringar av skolans bedömningspraktiker som är en följd av myndighetsbeslut. Det stora intresset för att undersöka hur Individuella Utvecklingsplaner (IUP) och nationella prov påverkar undervisningen är exempel på detta. Ur relevanssynpunkt framstår det också som angeläget att effekter av beslutade förändringar studeras.

Även inom kategorin systemstudier kan en ökning av forskningens omfattningen noteras. Inte minst har många avhandlingar och projekt fokuserat på det ökade inslaget av granskning, kontroll och uppföljning på både individ- och systemnivå och studerat effekter på styrning och undervisning.

Bedömningsfältet har vuxit i omfattning och betydelse under de senaste decennierna, och mot bakgrund av att den internationella trenden är likartad finns det anledning att tro att fältet kommer att fortsätta expandera. I den svenska forskningen är det framförallt professions- och verksamhetsstudier som ökat i omfattning och betydelse, och skolans stora behov av utveckling av professionell kompetens kring bedömning gör det rimligt att förvänta sig fortsatt utveckling av forskningen, och att skolor i ökande utsträckning kommer att inrätta anställningar med inriktning mot bedömning som kräver forskningskompetens.

Omfattningen av den metriskt inriktade bedömningsforskningen har inte expanderat under den tid som bedömningsfrågorna växt i betydelse. Mot bakgrund av att de kvantitativa metoderna blivit allt mer komplexa finns det anledning att tro att kompetensbristen kommer att medföra att den metriskt inriktade forskningen även framgent kommer att vara av begränsad omfattning om inte särskilda åtgärder vidtas för att höja kompetensnivån.

Multimodalt lärande och digitala verktyg

Beskrivning av forskningen

Området ”Multimodalt lärande och digitala verktyg” består av olika perspektiv och traditioner som löper samman till ett relativt nytt och spännande mångvetenskapligt forskningsfält, där etablerad forskning om multimodalitet och digitala verktyg möter nyare studier med inriktning mot design för lärande.

Multimodalitet handlar om att kommunikation inte endast är verbalspråklig utan sker med en mångfald av semiotiska modaliteter som gester, bilder eller filmer, verbaltexter, färger etc. Dessa kan kombineras på olika vis i en muntlig framställning, eller i layouten eller kompositionen av en text osv., där de olika modaliteterna får olika roll för att erbjuda information. Detta kom att inspirera till flera olika riktningar: exempelvis multimodalitet med fokus på social interaktion, textanalys, digital teknologi, klassrumsstudier och undervisning eller metodutveckling med digitala verktyg för multimodal analys. Även multimodal forskning som analyserar stora kvantitativa datamängder har etablerats under senare år.

Digitala verktyg och lärande är ett forskningsområde som först etablerades i form av teknikfokuserade ansatser och behavioristiska modeller (t.ex. CAI – *Computer Assisted Instruction*) och senare i form av programmering (*Logo-as-Latin*) respektive kollaborativa modeller (CSCL – *Computer Supported Collaborative Learning*) samt en bredare ansats vad gäller studier av teknikstött lärande (TEL – *Technology Enhanced learning*). Teknikutvecklingen får idag ett sådant genombrott att den inte endast är ett tillägg till pedagogiskt arbete, utan den förändrar själva villkoren för undervisning och lärande. Detta sker bland annat genom det som går under beteckningen Web 2.0, då användaren eller konsumenten också blir en del av produktionen och spridningen av information. Härutöver finns nya områden som spel för lärande, mobilt lärande och simulering – som sammantaget utgör ett nytt och växande mångvetenskapligt forskningsfält.

Multimodalitetsforskning har primärt varit kommunikations- och språkorienterad. I perspektivet av kollaborativt lärande och förändrade kontextuella villkor för undervisningen och lärande med digitala verktyg har området *design för lärande* vuxit fram inte minst i Skandinavien. Även frågor om bedömning av kunskaper och lärande i digitala miljöer har adresserats. Design för lärande kombinerar kunskapsrepresentationer och resurser för lärande med studier av lärandets transformativa processer i skapandet av nya representationer.

Styrkor och svagheter

Multimodal forskning och forskning om digitala verktyg är båda omfattande och väletablerade fält. Den *multimodala* forskningens främsta styrka är dess metodologiska ansats vad gäller sociala mikrostudier av kommunikation och multimodala språkliga uttryck, och den har inspirerat till ny *utbildningsvetenskapligt inriktad forskning* med fokus på multimodala texter, didaktiskt arbete och lärande.

Multimodala ansatser har även inspirerat forskning med inriktning mot digitala verktyg och ett *designorienterat* tänkande. Styrkan i ansatsen *design för lärande* är dess teoretiska och metodologiska ansats. Dess svaghet är än så länge de relativt sett få studier som ännu har genomförts.

Forskningen om *digitala verktyg* tycks ha genomgått sin första tekniko-optimistiska fas till en mer mogen fas vad gäller digitala teknikers möjligheter och begränsningar. Dess styrka är mångfalden av studier och den metodologiska utvecklingen mot ”design-based-research”, ”interactonaries” m.fl. Dess svaghet å andra sidan är den ofta bristande teoretiska förankringen, något som dock har börjat diskuteras. Men det finns naturligtvis redan forskning i fältet som uppvisar en mycket stark teoretisk medvetenhet.

Den vetenskapliga kvaliteten inom det nya fältet *multimodalitet – digitala verktyg – design för lärande* måste sammantaget bedömas som mycket hög. Forskningen har fått ett stort genomslag, vilket bl.a. syns i allt fler avhandlingar och referenser i olika internationella publikationer. Därmed finns det också ett flertal olika forskningsmässiga karriärvägar. Samverkansmöjligheter och internationella samarbeten är idag legio.

Trender och tendenser

I relation till de utbildningsvetenskapliga frågorna utgör multimodal forskning en inspirationskälla för nya typer av ämnesdidaktiska studier av texters (i vid mening) meningserbjudanden och svårigheter. Om lärare får redskap att förstå texters språkliga svårigheter, och därigenom på ett adekvat sätt kan stötta elevernas textläsning, ökar också elevernas förståelse av kunskapsinnehållet. Inte minst spelar detta en roll för elever med särskilda behov, liksom för invandrarelever som ännu inte kan förstå texterna fullt ut vad gäller terminologi eller metaforer m.m.

Forskning om *digitala verktyg* utgör ett ständigt växande forskningsfält. Inte minst kommer frågor om nya kommunikationsmönster och lärande utanför skolan i relation till undervisning och lärande i skolan sannolikt

att spela en allt större framtida roll. *Design för lärande*, som i sammanhanget är den nyaste forskningsinriktningen, har redan en stark internationell förankring. Design-perspektivet bidrar till att knyta multimodal forskning respektive forskning om digitala verktyg till olika formella eller semi-formella lärandemiljöer, men också till att utveckla förhållningssätt till såväl skolutveckling i stort som till frågan om hur undervisning och bedömning av lärande kan utvecklas.

Sammantaget växer det fram en bild av ett nytt, mångvetenskapligt forskningsområde som både uppvisar ett vitalt internationellt genomslag och som rymmer nya ansatser, vilket bidrar till att delvis nya perspektiv och forskningsfrågor kring utbildning och lärande formuleras. Det vore önskvärt med uppbyggnad av starka forskningsmiljöer inom detta område, inte minst med sikte på ämnesdidaktiska frågor och praktiskt utvecklingsarbete inom olika delar av utbildningsväsendet.

Specialpedagogik/inkluderande pedagogik

Beskrivning av forskningen

Centralt för specialpedagogik/inkluderande pedagogik är att utveckla kunskap om förutsättningar för gynnsam utveckling, lärande, och vardagsfungerande för individen samt om hur värden som gynnar social gemenskap och mångfald kan tillämpas och realiseras. Forskningen bidrar till förståelse och förändring inom förskola, skola och fritidshem, men även inom andra verksamheter som möter barn och unga i behov av stöd såsom habilitering, social omsorg och socialtjänst. Forskningen inom specialpedagogik är mycket omfattande internationellt sett både avseende inkluderande pedagogik och olika förutsättningar för lärande hos barn och unga i behov av stöd och i deras vardagsmiljöer.

Specialpedagogiken kan ses som ett brett tvärvetenskapligt område även om tonvikten ligger på det pedagogiska området. Idag finns inte heller någon skarp och entydig gräns mellan pedagogik och specialpedagogik/inkluderande pedagogik. Huvudsakligen fokuserar svensk specialpedagogisk forskning idag frågeställningar om läs- och skrivsvårigheter, matematiksvårigheter, lärande och skolsituationen för barn med olika typer av funktionsnedsättningar; barn som inte når kunskapsmålen; organiserande av stödverksamhet/inkluderande undervisning; och policyfrågor. Det finns en omfattande forskning om synsätt (t.ex. hos lärare och rektorer) på inkluderande undervisning och studier om inkludering i skolan. Det saknas dock forskning om hur skolor och lärare ska arbeta för att undervisningen i klassrummet ska bli mer inkluderande. En mindre men viktig del av forskningen i området specialpedagogik/inkluderande pedagogik handlar om hur svårigheter inom utbildning kan förebyggas.

Utöver detta finns det i Sverige utvecklingspsykologisk forskning där man t.ex. studerar tidiga kognitiva prediktorer för senare problem i skolan, samt neurovetenskaplig forskning som fokuserar på genetiska och andra biologiska markörer för olika svårigheter när det gäller lärande. Det finns också tvärvetenskapliga forskningsmiljöer som omfattar både utbildnings-, beteende- och hälsovetenskaplig/medicinsk forskning som arbetar med frågor avseende situationen för barn och unga med funktionshinder som kan karakteriseras som specialpedagogiska. I dessa miljöer studeras komplexa problemställningar avseende utveckling, lärande och delaktighet som kräver kunskaper inom flera olika områden.

Styrkor och svagheter

Det finns en relativt stor mängd forskning i Sverige med en framträdande teoretisk diskussion. Den svenska forskningen är dock kontextbunden och ofta inte kumulativ. Forskningen bedrivs även utifrån olika vetenskapliga perspektiv och forskningsinriktningar och området är ideologiskt laddat. Normativiteten handlar till delar om i vilken mån man förespråkar speciella specialpedagogiska praktiker vid sidan om den vanliga undervisningen (specialpedagogik) eller menar att den vanliga undervisningen ska anpassas så den kan möta alla barn (inkluderande pedagogik). I ett inkluderande perspektiv bör även ämnesdidaktik få en mer framträdande plats.

Vad gäller den pedagogiskt inriktade forskningen inom området finns en del svenska forskare som publicerar sig och citeras internationellt, men totalt sätt är antalet internationella publikationer lågt. De tvärvetenskapliga forskningsmiljöerna är förankrade i forskningstraditioner som har ett större inslag av internationellt samarbete och publicerar i högre utsträckning i internationella vetenskapliga tidskrifter inom sitt område. I Sverige finns relativt lite samarbete mellan olika forskningsinriktningar. Den pedagogiska forskningen som till stor del är kvalitativ och den psykologiska/neurovetenskapliga forskningen som nästan uteslutande är kvantitativ har t.ex. svårt att hitta gemensamma grunder, och forskarna inom de olika forskningsinriktningarna förefaller sällan ta del av varandras publikationer.

Vad gäller teman för forskningen så saknas det väl genomförda effektstudier och longitudinella studier. Endast en liten del handlar om pedagogisk intervention, det vill säga kontrollerade studier där man inkluderar en jämförelsegrupp, såsom relativt ofta förekommer i internationell forskning. Effektforskningen riktar sig dessutom nästan enbart mot kunskapsmätningar och tar inte andra mål för skola och förskola i beaktande. Det saknas även didaktisk forskning vad gäller undervisning i särskolan och i specialskolan. Forskning inom förskoleområdet avseende prevention och tidiga insatser sker i mycket liten utsträckning. Även studier inom ramen för gymnasieskolan är få.

Trender och tendenser

Det finns ökade krav på att forskningen ska komma till praktisk nytta inom skolan. Denna utveckling kommer att påverka den svenska forskningen i stort och leda till att svensk forskning mer kommer att rikta sig mot de problem som verksamma i skolan möter. Det ökade antalet elever i varje klass samt den ökade andel elever i svåra levnadssituationer och elever med neuropsykiatriska diagnoser har bidragit till att det finns problematik i de flesta klasser. Det behövs forskning om hur lärare kan få stöd i det dagliga arbetet i det inkluderande klassrummet. Dessutom behövs forskning om särskilda insatser för att ge alla elever bästa möjliga undervisning. Även om många forskare ideologiskt hävdar att inkludering bör tillämpas har anmärkningsvärt lite kunskap producerats som stödjer skolor att bli mer inkluderande. Internationellt sett går trenden inom det specialpedagogiska området mot mer kvantitativa studier av effekter av olika interventioner och det är viktigt att även Sverige utvecklar sin forskning inom detta område. Inom det internationella forskarsamhället ifrågasätts emellertid ensidiga forskningsinsatser och man menar att olika perspektiv behöver mötas då komplexa frågeställningar beforskas. Det behövs även mer forskning utifrån ett barn/elev-perspektiv.

En satsning på nationella forskarskolor riktade mot specialpedagogik/inkluderande undervisning skulle kunna bidra till ökade kontakter mellan lärosäten och också mellan ledande svenska forskare inom olika forskningsområden (t.ex. pedagogik/ special-pedagogik, psykologi, neurovetenskap och hälsovetenskap) som har specialpedagogiska frågeställningar som intresseområde. För att dessa forskarskolor ska bidra på bästa sätt till kunskapsutvecklingen är det av yttersta vikt med ökad Nordisk och internationell samverkan.

ÄMNESDIDAKTIK

I detta område i översikten ingår:

- Ämnesdidaktik inom naturvetenskap, matematik och teknik
- Ämnesdidaktik inom ämnet svenska inklusive läs- och skrivinlärning
- Ämnesdidaktik inom humaniora och samhällsvetenskap
- Ämnesdidaktik inom språk inklusive flerspråkighet
- Ämnesdidaktik inom estetiska och praktiska ämnen

Närmare hälften (47 procent) av de medel som betalats ut i bidrag till forskning om ämnesdidaktik under perioden 2009-2013 avser matematik, naturvetenskap eller teknik (tabell 10). Av dessa har en stor del (44 procent) gått till de forskarskolor för licentiander som Vetenskapsrådet fick i uppdrag av regeringen att utlysa (tabell 11). Sådana forskarskolor finns inom de flesta av områdena och står sammanlagt för 38 procent av de totala medlen till ämnesdidaktisk forskning. Vetenskapsrådet är i stort sett den enda av de tre forskningsfinansiärerna som finansierar forskning inom ämnesdidaktik, även om Riksbankens Jubileumsfond har bekostat enstaka projekt inom språkdidaktikområdet under femårsperioden (tabell 10).

Tabell 10: Forskningsstöd fördelat på forskningstema och finansiär, totalt beviljat belopp åren 2009-2013, tusentals kronor

Tema	Forte	RJ	VR	Summa
Ämnesdidaktisk inriktning:				
1. Matematik, naturvetenskap och teknik			168 630	168 633
2. Svenska			32 105	32 105
3. Humaniora och samhällsvetenskap (utom språk)			50 841	50 841
4. Språk		7 436	28 115	35 551
5. Estetiska och praktiska ämnen			25 208	25 208
6. Övriga/flera ämnen			47 157	47 157
Summa		7 436	352 059	359 495

Tabell 11: Forskningsstöd fördelat på forskningstema och bidragsform, totalt beviljat belopp åren 2009-2013, tusentals kronor

Bidragsform	Projektbidrag	Individstöd	Forskar-skolor	Övrigt ^A	Summa
Ämnesdidaktisk inriktning:					
1. Matematik, naturvetenskap och teknik	88 851	6 273	73 510		168 633
2. Svenska	32 105				32 105
3. Humaniora och samhällsvetenskap	30 735	3 512	16 594		50 841
4. Språk	25 061	1 716	8 774		35 551
5. Estetiska och praktiska ämnen	20 476		4 732		25 208
6. Övriga/flera ämnen	12 057		35 100		47 157
Summa	209 284	11 501	138 710		359 495

^ARambidrag, programstöd och stora databaser

Tabell 12: Forskningsstöd fördelat på forskningstema efter beviljandeår, totalt beviljat belopp, tusentals kronor

Tema	2009	2010	2011	2012	2013	Summa
Ämnesdidaktisk inriktning:						
1. Matematik, naturvetenskap och teknik	22 724	26 502	55 933	22 622	40 852	168 200
2. Svenska	15 852		3 390	4 455	8 408	32 105
3. Humaniora och samhällsvetenskap	12 864	4 800	24 494		8 683	50 841
4. Språk	800	9 400	10 490	7 436	7 425	35 551
5. Estetiska och praktiska ämnen	4 996		6 053		14 159	25 208
6. Övriga/flera ämnen		14 700	14 592	8 957	8 908	47 157
Summa	57 236	55 402	114 952	43 470	88 435	359 495

Ämnesdidaktik inom matematik, naturvetenskap och teknik

Beskrivning av forskningen

Ämnesdidaktik inom MNT ska förhålla sig (och relatera till) såväl skolämnen (matematik, biologi, fysik, teknik, kemi) som relaterade forskningsområden inom matematik, teknik- och naturvetenskap. Inom forskningsfältet som helhet pågår viktig metod- och teoriutveckling för att förstå hur värderingar och kunskap samspelar i lärandeprocesser. Studier av klassrumsinteraktioner (hur lärarens undervisning påverkar elevens lärande) är ett annat professionsrelaterat, MNT-övergripande forskningsområde. Kvalitativa forskningsansatser har traditionellt dominerat MNT-fältet men även kvantitativa ansatser förekommer (främst inom M men i någon mån även inom NT).

Den ämnesdidaktiska forskningen inom särskilt och naturvetenskap är internationellt sett väl etablerad. Svensk matematik- och nv-didaktisk forskning har traditionellt haft ett starkt elevperspektiv, i så mening att forskningen har fokuserat elevens lärande och intresse. Inom *matematikdidaktisk forskning* är studier av elevens kunskapsutveckling och lösningsstrategier ett framträdande område. Den matematikdidaktiska forskningen om bedömning kan särskilt lyftas fram som internationellt erkänd. En viktig del av den *nv-didaktiska forskningen* sysslar med didaktiska modeller och design som kan användas av lärare som stöd vid val av ämnesinnehåll och arbetssätt. Den *teknikdidaktiska forskningen* är ännu under uppbyggnad. Hittills har forskningen dominerats av klassrumsnära studier, vanligen med utgångspunkt ett lärarperspektiv. Inom både nv-didaktik och teknikdidaktik är bedömning ett växande forskningsområde.

Den svenska MNT-forskningen har byggts upp under den senaste 20-25-års perioden. MN-forskare, och på senare år även T-forskare, ingår i och är aktiva inom i första hand ämnesspecifika, forskningsnätverk. Många av dessa forskarnätverk har uppstått som en effekt av tidigare och pågående forskarskolor inom MNT-området där forskningen vid olika lärosäten (och i vissa fall) inom olika ämnen samordnats organisatoriskt och akademiskt. Som exempel på ämnesspecifika forskningsnätverk kan även nämnas Svensk förening för MatematikDidaktisk Forskning (SMDF), Nationellt centrum för matematikutbildning, NCM och PRIM-gruppen (M-didaktisk forskning), Svensk förening för naturvetenskapens didaktik, FND (N-didaktisk forskning) och Centrum för tekniken i skolan (T-didaktisk forskning). Nätverken har varit och är viktiga för forskares mobilitet och har på ett positivt sätt bidragit till ökade och fördjupade kontakter och samarbeten med nordiska och internationella forskare och forskargrupper.

Styrkor och svagheter

Generellt sett är forskningen inom MNT-områdena av hög kvalitet. Särskilt inom naturvetenskap är forskningen väl etablerad internationellt sett. Även inom matematik och (till en del) teknikdidaktik finns exempel på forskare och forskargrupper med internationellt genomslag. Här saknas emellertid ännu bredd och djup i internationaliseringen. För fältet som helhet gäller att ökade internationella (och nordiska) kontakter och samarbeten skulle stärka forskningens kvalitet ytterligare.

Behovet av forskning inom alla tre ämnesområdena är stort. Inte minst politiker och myndigheter med ansvar för skolans område, men också lärarutbildningen, efterfrågar denna forskning. Fram till nu har forskningen ofta uppmärksammat olika aspekter av elevers kunskapsutveckling, elevers attityder till områdets ämnen och klassrumsinteraktionen mellan lärare och elever. Här finns goda möjligheter att bygga vidare på och vidareutveckla tidigare forskning. Andra områden är inte lika väl representerade. Det gäller forskning om undervisningens ämnesmässiga innehåll och studier med epistemologisk inriktning. Idag finns också få exempel på gränsöverskridande forskningsinitiativ mellan de tre MNT-områdena (t.ex. forskning med fokus i s.k. STEM-undervisning eller forskning med fokus i lärande för hållbar utveckling). Även när det gäller gränsöverskridande till andra ämnesdidaktiska områden är initiativen få. MNT-forskningens koppling till forskning om språk och kommunikation är ett exempel på ett gränsöverskridande forskningssamarbete som behöver förstärkas.

Forskningens huvudfokus ligger generellt sett i första hand i skolans MNT-undervisning. Studier med fokus i yngre barn (förskolan) förekommer men behöver byggas upp ytterligare. Även ämnesdidaktisk forskning med en stadieövergripande ansats (MNT-lärande från förskola till gymnasiet/högskola) är en bristvara.

Trender och tendenser

Det finns en konstaterad ojämn fördelning av doktorer över de olika lärosätena vilket antyder att uppbyggnaden av forskningsmiljöer är ojämn över landet och dominerad av de större universiteten. Detta tillsammans med det faktum att antalet seniora forskare, av demografiska skäl minskar under kommande år, innebär problem för fältet.

Kravet på ökad internationalisering (forskningssamarbeten men också publicering) växer. Mot bakgrund av det förhållandevis låga antalet seniora ämnesdidaktiska forskare inom matematik, naturvetenskap och teknik finns behov av samarbete och samordning också på nationell nivå. Det finns med andra ord både ett behov av, och en potential för, att utveckla ämnes- och områdesövergripande forskningsansatser.

I takt med digitaliseringen av skola och utbildning kan forskning om datormediets funktion, innehåll och form samt frågan om multimodalitet kopplat till MNT-undervisningen på goda grunder förväntas bli ett växande kunskaps- och forskningsområde.

Behovet av en utveckling av infrastrukturen när det gäller data och utrustning är redan idag stort. För utbildningsvetenskap gemensamma databaser behöver därför byggas upp (kvalitativa och kvantitativa data).

Ämnesdidaktik inom ämnet svenska, inklusive läs- och skrivinlärning

Beskrivning av forskningen

Huvudområden inom den ämnesdidaktiska forskningen inom svenska inklusive läs- och skrivinlärning rör de narrativa konstarterna skönlitteratur, teater, drama och film, verksamheterna talande/samtalande, lyssnande, läsande och skrivande samt danska och norska. På senare tid har också frågor om datormediets funktion, innehåll och form samt om multimodalitet rests. Studier om skönlitteratur dominerar kraftigt över studier om teater, drama och film. Studier om läsande och skrivande dominerar över talande/samtalande och lyssnande. Studier om läsande och skrivande på papper är vida mer företrädd än motsvarande i datormediet. Få om några studier ägnas åt danska och norska.

Huvudfokus har vidare legat och ligger fortfarande på svenskämnet i gymnasiet och i viss mån högstadiet och denna forskning har framför allt bedrivits inom litteraturvetenskap och språkvetenskap. I de tidiga skolåren och förskolan är forskningen i de allra flesta fall inte riktad mot svenskämnet som sådant utan mer specifikt mot den tidiga läsinläringen. Den forskningen har företrädesvis bedrivits inom psykologi och pedagogik.

Styrkor och svagheter

Idag finns många tidigare studier att bygga vidare på, att vidareutveckla eller att kontrastera och det finns därmed goda förutsättningar för forskningsfältet. Det finns en relativt stor bredd i vad som utforskas, om än en viss snedfördelning finns mellan huvudområden. Forskningsverksamma med sin bas inom framför allt litteraturvetenskap och språkvetenskap ingår i det mycket aktiva Nätverket för forskning och forskarutbildning i svenska med didaktisk inriktning (SMDI) och Nordiskt nätverk för forskning om läsning och skrivning (NLS). NLS innebär ett försök att sammanföra olika teoretiska utgångspunkter från bland annat pedagogik, psykologi, och språkvetenskap. Nätverken lägger en god grund för bygge av infrastruktur när det gäller forskningsverksamma, data och utrustning, och har också inneburit en positiv utveckling för kontakten med de andra nordiska länderna.

Inom forskningen har de ämnesdidaktiska aspekterna på ämnet svenska särskilt uppmärksammats. Forskningen har ett mycket tydligt genomslag inom myndigheter med ansvar för skolans område och inom förskola och skola. Genomslagen rör dels tidig läsinläring och undervisning, dels läsning av texter och undervisning i strukturerade textsamtal. Vissa forskningsområden inom ämnet svenska är ännu inte särskilt väl företrädda, t.ex. forskning om datormediets funktion, innehåll och form. Den ämnesdidaktiska forskningen om ämnet svenska (inklusive läs- och skrivinläring), som traditionellt haft sin hemort inom litteraturvetenskap, språkvetenskap och pedagogik, uppvisar sällan tvär- eller mångvetenskapliga ansatser. Det finns få försök till att ta steg in i andra områden, som exempelvis filmvetenskap, medievetenskap, dramaturgi, kommunikation, barn- och ungdomsvetenskap, för att bland annat bredda studierna till de huvudområden som idag inte är så väl företrädda. En breddning av discipliner och ett tvärande av dem skulle kunna berika forskningsfältet.

Det finns idag ingen större utveckling av infrastrukturen när det gäller data och utrustning. Det skulle vara till stor hjälp att bygga gemensamma databaser. Särskilt gäller det kvalitativa data av typen audio- och videoinspelningar samt kodning/taggning av dessa data.

Det saknas bredd och djup i internationaliseringen och ett stort behov av att dels bredda de internationella kontakterna till utanför Norden, dels utveckla mer djupgående samarbeten inom såväl Norden som på en bredare internationell arena. En sådan breddning och ett sådant samarbete har stor potential att stärka forskningens kvalitet ytterligare.

Trender och tendenser

Det finns för få forskarutbildade inom fältet ämnesdidaktisk forskning i ämnet svenska (inkl läs- och skrivinläring). Det finns tecken som tyder på att den trenden håller på att vända, men det är nästan bara inom ramen för forskarutbildningen som forskningen bedrivs, vilket kan bero på avsaknad av karriärstegar för disputerade.

Det finns inga tecken på att något av huvudområdena inom forskningsfältet på ett tydligt sätt krympt i vare sig omfattning eller kvalitet. Områden i vardande är i stället studier av datormediets funktion, innehåll och form i såväl förskola som skola och studier av multimodalitetsaspekter i texter som läses eller produceras av barn och unga. Under de kommande fem till tio åren kommer de med stor sannolikhet att växa kraftfullt. Anledningen är att verkligheten i förskolor och skolor förändras i den riktningen. Det kommer förmodligen också att påverka de andra huvudområdena, hur de utforskas och vilka innehåll som konstrueras i undervisningen och lärandet.

Ämnesdidaktik inom humaniora och samhällsvetenskap

Beskrivning av forskningen

Översikten utgörs av forskning av relevans för skolämnena historia, religionskunskap, samhällskunskap och geografi. Genom rollen som samhälls- och kulturämnen har forskningen om dessa ämnen en särskilt problematik, då ämnena är relaterade till och måste pedagogiskt hantera pågående förändringsprocesser, som *globalisering*, *sekularisering* och *hållbar utveckling*. Från att ha dominerats av kunskaper knutna till nationsbygge och fostran i luthersk kristendom ska ämnena nu bidra till medborgerlig bildning främst genom kvalificerat kritiskt tänkande i en skola för alla. Samtidigt kvarstår ett behov av att ämnena innehållsligt utgöra en meningsfull helhet, som skolans lärare kan förhålla sig till i sin undervisning. Även i en alltmer internationaliserad utbildningsvärld förblir dessa ämnen relaterade till en nationell kontext. Sammantaget medför dessa faktorer en särskild komplexitet som en kvalificerad och praxisrelevant ämnesdidaktisk forskning måste förhålla sig till.

Under de senaste decennierna har *svensk historiedidaktisk forskning* fått en förhållandevis gynnsam situation där de internationellt ledande forskningstraditionerna fått starka genomslag i svenska forskningsmiljöer. Svensk historiedidaktik gynnas av en inhemsk debatt mellan olika perspektiv, och försök görs att förena traditioner.

Religionsdidaktisk forskning har förekommit under ett flertal decennier med den tidiga svenska sekulariseringen som en pådrivande faktor. Forskare har specialiserat sig på olika delar av fältet. Det mångkulturella och mångreligiösa samhällets problematik är ett centralt fält i växande.

Samhällskunskapsdidaktisk forskning i Sverige har nästan uteslutande genomförts kring demokratifrågor av forskare med bakgrund i statsvetenskap och i pedagogik. Behovet av samhällskunskapsdidaktisk forskning inom andra delar av ämnet är fortfarande stort, liksom om relationen mellan skolämnets olika delområden. Avsaknaden av ekonomididaktisk forskning av relevans för ämnet är en allvarlig brist och även forskning med sociologisk orientering är angelägen.

Geografididaktisk forskning har få genomförda vetenskapliga studier och få seniora aktörer. Forskning om hållbar utveckling, ett viktigt tema vilket också anknyter till ett bredare mångvetenskapligt fält.

Styrkor och svagheter

De svenska ämnesdidaktiska forskarskolorna är ett kraftfullt redskap för kvalitativ utveckling av ämnesdidaktisk forskning, av skola och av lärarutbildning. Det finns en rad dynamiska effekter av forskarskolorna som ännu inte fått fullt genomslag. Forskarskolorna är internationellt unika.

Starka nordiska nätverk, nordisk vetenskaplig specialtidsskrift för området, nordiska konferenser, nordiskt forskarutbildnings- och forskningsprojektsamarbete utgör styrkor. Ämnesdidaktisk grundforskning, med begreppsutveckling för beskrivning av rådande undervisningspraxis, pågår inom alla ämnena, dock främst inom historiedidaktik.

Den organisatoriska placeringen av de ämnesdidaktiska forskningsenheternas utgör ett dilemma, då placering inom utbildningsvetenskaplig fakultet kan bidra till svaga kontakter och svag legitimitet bland ämnesdisciplinernas företrädare, medan placering inom ämnesinstitution kan bidra till svaga kontakter med relevant utbildningsvetenskaplig expertis. Endast i ett fåtal fall kan man tala om ämnesdidaktiska miljöer för de aktuella ämnena.

Hittills har forskning om undervisning och lärande i SO-ämnena för yngre barn varit frånvarande; kunskaper om hur undervisningen bedrivs har saknats. Detta medför bland annat att frågor om progression i kunskapsbildningen inte kunnat belysas.

Trender och tendenser

Forskningsfält i växande, och fortsatt forskningsutveckling kan förväntas inom: ämnesdidaktisk begreppsutveckling, vilket är en förutsättning för hela områdets vetenskapliga utveckling; ämnesdidaktisk forskning om lärares arbete, med delområden som lärares ämnesförståelse, ämnesdidaktisk bedömningspraxis

samt klassrumsstudier; ämnesdidaktisk forskning rörande tematiken globalt-nationellt-mångkulturellt; utveckling av "Learning Study"-inspirerad forskning med fokus på samhällsämnen; användning av medier i historiskt lärande.

Språkdidaktik

Beskrivning av forskningen

Svensk språkdidaktisk forskning bedrivs inom flera discipliner och ofta i tvärvetenskaplig samverkan. De överordnade disciplinerna är språkämnen, inklusive språkvetenskap, svenskan och de nordiska språken, samt utbildningsvetenskapen. Därtill finner vi inom utbildningsvetenskapen språkdidaktisk forskning under inom ramen för pedagogiskt arbete, lärande, didaktik, ämnesdidaktik, pedagogiskt arbete, lärande och pedagogik. Dessutom existerar ett stråk av språkdidaktik inom litteraturvetenskapen, där flera språk kommer ifråga.

Inom svenskdidaktiken är elevspråk, både skriftligt och muntligt, ett livaktigt forskningsfält vid flera lärosäten. Vid andra lärosäten studeras språket, främst det svenska, ur ett bruksperspektiv, där historiska och sociala sammanhang liksom, informella och formella lärandemiljöer har betydelse. Språklärande ur ett mångfaldsperspektiv och genom flera språk, i en medietät, digitaliserad och globaliserad värld är ett annat forskningsområde liksom läsdidaktik.

Forskningen om de främmande språkens didaktik är spridd över flera lärosäten och fokuserar på engelska språket men även på franska, italienska och tyska. Centrala teman är förutsättningar för god språkinläring, informellt och formellt lärande, IKT, samt kursplaner och bedömning, respons och dokumentation. Språkvetenskapen är den grundläggande disciplinen. Flerspråkighetsperspektivet fokuseras inom respektive språkämne. Inom svenskan finns ett flerspråkighetsperspektiv vid flera lärosäten, men den forskningen uppfattas som perifer i förhållande till svenskdidaktiken.

Styrkor och svagheter

Forskningen inom svenskdidaktiken ses som stark. Pågående forskning inom de olika miljöerna och mellan lärosätena delges regelbundet, dels i det nationella nätverket för svenska med didaktisk inriktning (SMDI), dels via NNMF (Nordisk konferens för modersmålsdidaktik), som genererar samarbeten över de nordiska gränserna. Området återspeglar både klassrumsnära och mer ämnesinriktad forskning. Elevspråk, från förskolan och framåt, samt studenters språk i högre utbildning står på agendan. Ett starkt område är *New Literacy*, där man tar hänsyn till barns och ungas kommunikation informellt, vardagligt, i olika medier.

Forskningen om hur svenskämnet didaktiskt och bedömningsmässigt ska implementera IKT och medier behövs. Dessutom är forskningen övervägande språkvetenskaplig och fokuserar på det skriftspråkliga. Muntlighet ses som ett eftersatt område. Forskningen inom litteraturdidaktik, läsförmåga och strategier för läsning i olika genrer i svenskämnet är förhållandevis sparsam liksom forskning om språkinläring i förhållande till specifika ämnen.

De främmande språkens didaktik har lyfts fram med den nationella forskarskolan FRAM och där ingår gränsöverskridande projekt med interkulturellt och internationellt fokus på undervisning. Franskdidaktisk forskning är väl förankrad vid flera lärosäten med tydlig språkvetenskaplig inriktning. En liknande bild framträder i de övriga moderna språken. Didaktisk forskning i engelska är utbredd i landet men det finns mycket lite forskning om hur yngre elever lär sig engelska eller hur didaktiken för denna ålder bör utformas. Som i övrig språkdidaktik är skönlitteraturens roll i undervisningen relativt åsidosatt. De främmande språkens didaktik är generellt sett inte klassrumsnära, utan arbetar gärna med större korpusar av skriftligt och muntligt språk. Detta kan uppfattas som en svaghet.

Forskningen om svenska som andraspråk är utspridd på de flesta större lärosäten och ingår ofta som en del i miljöer där svenskämnet dominerar. En svaghet inom flerspråkighetsforskningen är att i många studier undersöks språkproduktionen bland flerspråkiga ur en bristaspekt, oftast i jämförelse med enspråkiga individer. Ett i sammanhanget åsidosatt område är modersmålsdidaktiken.

Språkdidaktiken i Sverige ingår i forskningsmiljöer där man fokuserar på IKT. Här kopplas språkdidaktiken till mångfaldsperspektiv och interkulturalitet via digitala medier. Dessa förgreningar är starkt internationaliserade med samarbeten över en mängd landgränser. Denna forskning är betydelsefull för en didaktisk implementering av IKT i språkämnerna, samt för kunskapen om kommunikation och genererandet av nya genrer i dagens medietäta samhälle. I detta breda forskningslandskap har yngre forskare med språkvetenskaplig inriktning stora möjligheter att göra strategiska val och anknyta sin forskning till en specifik miljö. Karriärmöjligheterna som forskare ses här som relativt goda. Däremot är det mer problematiskt för språkforskare med litterär inriktning, då litteraturvetenskapens roll och funktion i princip sällan uppmärksammas.

Trender och tendenser

Svenskdidaktiken ses som ett stabilt forskningsområde där en utveckling mot att ta hänsyn till elevers och studenters informella språkmiljöer håller på att utformas. Här accentueras den sociala aspekten av språkutvecklingen liksom interaktionen med olika medier. IKT i språkutvecklingssyfte kommer troligtvis att få än större betydelse, men hittills har den inte haft nämnvärd genomslagskraft i språkämnerna i skolan. Skolnära forskning inom språkdidaktik är en inriktning behövs för att bygga en skola på vetenskaplig grund. Det finns enstaka projekt om kognition och språk, samt språkets betydelse i förhållande till ett ämne. Denna forskning är påbörjad, och det är troligt att den kommer att bli mer synlig i framtiden, då den är viktig för effektiv undervisning.

Flerspråkighetsforskningen växer i Sverige även om forskarna ofta saknar självklara miljöer och forum. Detta kan komma att förändras med de aktiva forskare som verkar för området, och i framtiden är det möjligtvis detta perspektiv som blir det dominerande i språkdidaktiken. Inom området kommer kvalitativa studier att bli nödvändiga för att fånga en mer nyanserad bild av den språkliga produktionen. Idag finns utvecklade akademiska belöningsystem för forskningsinterna mål (artikelproduktion, citeringar på internationell arena) medan forskningens nationella praxisrelevans och genomslag inte premieras. De ämnesdidaktiska miljöerna riskerar att dräneras på lovande forskare när annan typ av forskning blir mer karriärrelevant och den nuvarande dynamiken riskerar att gå förlorad. Praxisrelevant forskning måste kombineras med utvecklingsprojekt inom skolorna, under medverkan av seniora forskare. Fortsatt satsning på ämnesdidaktiska forskarskolor för yrkesverksamma lärare behövs. Utan stöd ett infrastrukturellt stöd av de slag som här skisseras kan vägen till en ”mogen” och praxisrelevant forskning inom fältet bli mycket lång.

Ämnesdidaktik inom estetiska och praktiska ämnen

Beskrivning av forskningen

Skolans estetiska och praktiska ämnen uppvisar stora olikheter, vilket också gäller för ämnesdidaktisk forskning relaterad till dessa skolämnen. De estetiska och praktiska skolämnena bild, musik, slöjd, hem-och konsumentkunskap och idrott och hälsa är obligatoriska i grundskolan.

Forskningsfältet representerar mångvetenskapliga kunskapsområden med flera ansatser/metoder, snarare än discipliner. Gemensamt för denna grupp skolämnen är dock att kunskap i handling, en outtalad dimension av kunnande, är central för lärande och kunskapsbildning. Detta innebär också en utmaning för ämnesdidaktisk forskning.

Den forskning som bedrivits är i stor utsträckning klassrums- och praktikinära men omfattar också läroplansforskning, bedömning, historiska studier med mera. Kvalitativa studier dominerar. Väsentligt för ämnesdidaktisk forskning inom det estetiska och praktiska ämnesområdet är att den omfattar skolans uppdrag att samverka med samhällets kulturliv.

Styrkor och svagheter

Forskning och vetenskapsbaserade utbildningar på olika nivåer är väl etablerade i några av dessa ämnespedagogiska/-didaktiska områden, men inte i andra. Forskning med relevans för alla kunskapsområdena bedrivs i varierande utsträckning inom granndiscipliner med delvis överlappande intresseområden, som pedagogiskt arbete (till exempel slöjd). Detta är delvis en styrka, eftersom det medför att forskning kan bedrivas även om ett visst ämnesdidaktiskt akademiskt ämne inte existerar, med delvis också en svaghet, eftersom det kan bidra till att utveckling av ämnesspecifika forskningsmiljöer uteblir.

Styrkor är nämligen tydligast i väl etablerade ämnen knutna till lärar- och forskarutbildningar. Detta gäller både självständiga akademiska ämnen som Musikpedagogik och Idrottspedagogik, och ett lärarutbildningsämne som bilddidaktik. Alla tre uppvisar god internationell publicering. Eftersom alla estetiska och praktiska ämnen är små forskningsämnen, har även inriktningar inom permanenta forskarskolor, till exempel Estetiska uttrycksformer med inriktning mot utbildningsvetenskap (Göteborgs universitet), stor betydelse för kvalitetsutveckling genom att de möjliggör kunskapsutbyten inom gemensamma miljöer. Forskarskolor inom lärarlyftet har på motsvarande sätt haft stor betydelse för att etablera vetenskaplig utbildning och forskning i hem- och konsumentkunskap. Där motsvarande inte har skett, som i slöjddidaktik, råder det stor brist på forskare.

Forskare i de estetiska och praktiska ämnenas didaktik har ofta en bakgrund som lärare i ämnet i fråga och därigenom också en förtrogenhet med de problemområden de undersöker, vilket både kan vara en styrka och en svaghet. Förtrogenheten kan underlätta att synliggöra kunskap i handling, men den kan också göra det svårare att uppmärksamma resultat som innebär att forskarens förtrogenhetskunskap behöver revideras.

Trender och tendenser

Studier som beaktar multimodala aspekter i lärande respektive undervisning i dessa skolämnen har fått en mer framskjuten ställning under senare år. Detta kan också ses som en förstärkning av ämnesinriktad forskning, eftersom det innebär att själva ämnets betydelse för didaktiken lyfts fram. Under senare år har lärares arbete belysts i större utsträckning, delvis med fokus på bedömning. En del studier med fokus på multimodalitet i lärande omfattar också metodutveckling som bidrar till att synliggöra kopplingar mellan olika modala aspekter av lärande/kunskapsrepresentationer på sådana sätt som även kan ha bäring på andra kunskapsområden.

Utvecklingen av flera av de estetiska och praktiska ämnena har påverkats starkt av digitala verktyg/medier. Eftersom dessa på olika sätt är integrerade både i många av skolämnena i denna grupp och i elevers vardag, är det också angeläget att i ämnesdidaktisk forskning belysa interaktion med ny teknologi och dess påverkan på lärande/undervisning och ämnesinnehåll.

Den svenska skolans allt sämre placering i internationella mätningar av elevers prestationer har lett till ett ökat intresse för studier av instrumentella funktioner av estetiska och praktiska ämnen, främst när det gäller påverkan på elevers lärande. För ämnesdidaktisk forskning om estetiska och praktiska ämnen innebär detta ett ökande behov av tvärdisciplinära forskningssamarbeten och – för att ämnesspecifik kunskap skall vara representerad i dessa – satsningar på fortsatt utveckling respektive etablering av bärkraftiga forskningsmiljöer.

PROFESSIONER OCH PROFESSIONSUTBILDNING

Detta område omfattar:

- Lärares profession och utbildning
- Professionsutbildning (annan)

Forskning om lärarprofessionen finns att hämta inom flera discipliner, främst historia, statsvetenskap, sociologi och pedagogik. Professionsutbildning definieras ofta som högskoleutbildning med yrkesinriktning. Detta innebär att professionsutbildning avgränsas mot yrkesutbildning som vanligtvis inte ges på högskolenivå, och mot annan högskoleutbildning som inte har samma tydliga koppling till ett visst yrke eller profession.

Forskning om lärares utbildning, yrkesutövning och professionella utveckling har under perioden 2009-2013 fått stöd främst från Vetenskapsrådet men också från Forte och Riksbankens Jubileumsfond (tabell 13). Forskning om utbildning och professionell utveckling inom andra professioner har också finansierats, och omfattar både yrkesutbildningar på gymnasienivå och inom den högre utbildningen (tabell 13). Här finns också bidrag till forskarskolor (tabell 14).

Tabell 13: Forskningsstöd fördelat på forskningstema och finansiär, totalt beviljat belopp åren 2009-2013, tusentals kronor

Tema	Forte	RJ	VR	Summa
1. Lärares profession och utbildning	9 235	3 625	95 702	108 562
2. Professionsutbildning (annan)	3 330		39 966	43 296
Summa	12 565	3 625	135 668	151 858

Tabell 14: Forskningsstöd fördelat på forskningstema och bidragsform, totalt beviljat belopp åren 2009-2013, tusentals kronor

Bidragsform	Projektbidrag	Individstöd	Forskar-skolor	Övrigt ^A	Summa
1. Lärares profession och utbildning	106 677	1 885			108 562
2. Professionsutbildning (annan)	31 544	4 288	7 464		43 296
Summa	138 221	6 173	7 464		151 858

^ARambidrag, programstöd och stora databaser

Tabell 15: Forskningsstöd fördelat på forskningstema efter beviljandeår, totalt beviljat belopp, tusentals kronor

Tema	2009	2010	2011	2012	2013	Summa
1. Lärares profession och utbildning	6 286	22 306	27 815	12 972	39 183	108 562
2. Professionsutbildning (annan)	3 808	14 748	1 164	18 924	4 652	43 296
Summa	10 094	37 054	28 979	31 896	43 835	151 858

Lärares profession och utbildning

Beskrivning av forskningen

Forskning om lärarprofessionen bedrivs inom flera discipliner, främst historia, statsvetenskap, sociologi och pedagogik. Historiska studier rör allt från den tidiga fackliga organiseringen av den manligt dominerade folkskollärarkåren på de kvinnliga småskolelärarinnornas bekostnad till förändrade villkor för lärarna som en följd av kommunaliseringen. En växande del av forskningen avser lärarprofessionens ställning i en välfärdsstat under omvandling. Denna forskning betraktar den kollektiva lärarprofessionen utifrån, ibland i jämförelse med andra professioner eller i internationellt-jämförande studier av läraryrket i olika länder. Den pedagogiska forskningen om lärarprofessionen analyserar ofta även professionens förändrade villkor inifrån, i relation till den professionella praktiken. Styrningens effekter på lärares tidsanvändning och åtföljande stress är ett sådant exempel, ett annat är hur lärare planerar och organiserar sitt arbete när de åläggs allt fler arbetsuppgifter och möter förändrade krav. Studier av den moraliska stress som uppstår när lärare ställs inför etiska dilemman är ytterligare ett exempel. Den pedagogiska forskningens utgångspunkt är ofta den enskilda lärarens mångtydiga roll, ansträngda villkor och förändrade yrkesidentitet.

Styrkor och svagheter

Såväl pedagogisk som (annan) samhällsvetenskaplig forskning på området håller god vetenskaplig kvalitet. Styrkan i den senare är att lärarprofessionen studeras i ljuset av andra professioner och/eller i ljuset av förändringar i samhällsutvecklingen. Hittills är emellertid forskning som undersöker kopplingar mellan lärarprofession och lärarutbildning ur ett professionsperspektiv sällsynt. Vanligare är att studier av lärarutbildning undersöker lärarstudenter i olika avseenden, vad som kännetecknar dem och vilken inställning de har till sin utbildning och sitt kommande yrke.

Jämfört med flera andra länder är forskning om lärarutbildning ur ett professionsperspektiv mindre vanlig i Sverige men förekommer bland annat relaterat till olika skolämnen. Forskningen om läraryrke och professionsutbildning skulle vara betjänt av ett samarbete mellan flera discipliner för att kunna belysa det komplexa förhållandet mellan profession, samhällelig styrning och den professionella praktiken. Även om svenska förhållanden i vissa avseenden skiljer sig från andra nationers kan den svenska forskningen i högre grad än hittills dra nytta av internationell forskning om lärarprofessionen i andra länder. Lärarprofessionen är i högre grad än andra professioner utsatt för politiska reformer och förändringar som påverkar professionens villkor. Det medför att just läraryrket behandlas i åtskilliga texter som författats utan krav på vetenskaplig kvalitet. En konsekvens av detta är att forskning om läraryrket behöver hävda sin vetenskapliga styrka i högre grad än forskning om andra professioner.

Trender och tendenser

Reformtätheten i svensk skola ger upphov till forskning om konsekvenser för lärarprofessionen av decentralisering, marknadsorientering och avreglering. Olika styrningsformer, såsom förvaltningsstyrning och professionsstyrning, jämförs med avseende på konsekvenser för lärares professionella ställning i samhället. Ett ökande forskningsintresse riktas mot förskolan bl. a. i termer av hur förskollärarna påverkas av ökad statlig kontroll och samtidig marknadsanpassning. Kravet att skolan skall vila på vetenskaplig grund har satt avtryck i form av forskning om evidensbaserad undervisning och av hur internationell forskning påverkar svenska lärares praktik. Lärares yrkeskunnande, t.ex. som det uttrycks i lärarlegitimationens bedömningar av lärarkvalitet, röner ökad uppmärksamhet. Däremot tycks den senaste lärarutbildningsreformen ännu inte genererat forskning i större omfattning. Sammanfattningsvis kommer fokus på konsekvenser för lärarprofessionen av det stora antalet reformer som genomförts de senaste tjugo åren inom skola och lärarutbildning, att fortsätta, och det finns skäl att anta att även forskningen om lärarutbildning ur ett professionsperspektiv kommer att öka av denna anledning.

Professionsutbildning (annan än till lärare)

Beskrivning av forskningen

Forskningen om professionsutbildning spänner över en rad olika discipliner. Inom områden som pedagogik och organisationsstudier finns ett växande intresse för professionsutbildningens praktik, och då framförallt hur relationen mellan profession och utbildning hanteras. Ett annat stort forskningsfält studerar omstruktureringen inom utbildningssektorn genom att kritiskt granska den retorik och politik som omgärdar professionsutbildning. Forskning som bedrivs av pedagoger, utbildningssociologer och organisationsforskare riktar sig primärt mot generella teman: relationen mellan teori och praktik, förhållandet mellan utbildningens mål och ideologi, och socialisation i termer av identitet, kultur och värderingar. Ofta finns en stark förankring i teoretiska perspektiv och frågeställningar av mer allmänt intresse.

I den europeiska diskussionen om professionsutbildning görs en uppdelning mellan generiska kompetenser, såsom samarbete och problemlösningsförmåga, och disciplinspecifika ämneskunskaper. Frågor av filosofisk och kunskapssteoretisk natur får en allt starkare betydelse för utformningen av utbildning såväl som utbildningspolitik.

Styrkor och svagheter

Inom alla professionsutbildningar framhålls både vikten av att ha en vetenskaplig kunskapsgrund och behovet av att kunna svara upp mot yrkespraktikens intressen. Att forskning rörande professionsutbildning är mång- och i viss utsträckning tvärvetenskaplig är både en styrka och en svaghet. En stor del av forskningen publiceras i specialiserade tidskrifter och utförs av personer som själva är aktiva inom professionsutbildningen.

Forskningens frågeställningar tar då sin utgångspunkt i utbildningen och dess problem, och bedrivs av forskare som är väl förtrogna med ämnesområdet och villkoren för den aktuella professionen och utbildningen. Detta är direkt relevant för andra som undervisar och organiserar utbildning inom samma område.

Kunskapsförmedlingen mellan olika ämnesområden är däremot bristfällig.

Ett problem är att en majoritet av den så kallade praktiktäna forskningen övervägande bygger på intervjuer av lärare och studenter. Den lilla men växande andel av forskningen som baseras på observationer har i dessa avseenden en bättre möjlighet att undersöka hur utbildning organiseras och hur professionell kunskap lärs ut i praktiken. I studier som använder sig av prestationsmått finns en svårighet att fånga professionskunskap. Det är relativt vanligt att resultatet av en intervention utvärderas med hjälp av enkäter som efterfrågar studenternas upplevelse i enlighet med någon given skala, vilket inte är ett särskilt bra mått för att undersöka vad studenterna faktiskt lär sig. Samtidigt är det svårt att konstruera prestationsmått som verkligen mäter det som de är skapade för att mäta. Det är till exempel rimligt att anta att studenter i medicin lär sig av att observera kliniska demonstrationer. Exakt vad de lär sig och hur detta kan mätas är dock långt ifrån självklart.

Trender och tendenser

Dagens forskning om professionsutbildning visar på ett område i snabb förändring. Historiskt har många professionsutbildningar präglats av en allt större grad av akademisering. Arbetsmarknaden karaktäriseras i sin tur som föränderlig och instabil, med krav på kontinuerlig anpassning och vidareutbildning som följd.

Förändringen av högskolan har präglat forskningen om professionsutbildning. Vissa studier tar sin utgångspunkt i arbetslivets behov. Samtidigt ställs andra typer av frågor av forskare som kritiskt granskar de diskurser som omgärdar utbildnings- och arbetsmarknadspolitik. Intresset för båda dessa typer av frågeställningar har vuxit de senaste åren och kommer med all sannolikhet att fortsätta växa.

Ett tema som utmärker området är integration – integrationen mellan teori och praktik, mellan högskoleförlagd och verksamhetsförlagd utbildning, mellan prekliniska och kliniska kurser eller, som det ibland uttrycks, mellan akademi och verklighet. Användningen av simulatorer, verksamhetsförlagd utbildning, problembaserad undervisning och skapandet av träningscentra är alla sätt att hantera olika frågor kring integration. Betydelsen av integrationsskapande praktiker inom professionsutbildningen kommer med all

sannolikhet att växa och behoven av forskning och kvalitetssäkring öka. Med ökande intresse för högskolepedagogik finns försök till att integrera forskningen inom fältet – att förstå både likheter och skillnader mellan olika utbildningar och professioner. Samtidigt betonas särarten i professionsutbildningarnas pedagogik – att arkitektutbildningens studiobaserade organisering är och måste vara annorlunda än den organisering som återfinns i läkarutbildningen.

LÄRANDE I SÄRSKILDA SAMMANHANG

Utbildningsvetenskaplig forskning under denna rubrik innefattar olika sammanhang för lärande:

- Yngre barns lärande
- Studenters lärande i högre utbildning
- Vuxnas lärande och lärande i yrkeslivet
- Ungas lärande under fritiden samt fritidspedagogik

Dessa är fyra teman griper tvärs igenom de tidigare beskrivna områdena, men som utgör en så pass liten del av forskningsmängden inom varje område att de riskerar att osynliggöras utan särskild belysning. Därför görs här en beskrivning och analys av dessa områden som komplement till övriga områden. Av tabell 17 framgår att finansieringen till forskning om yngre barns lärande och till forskning om högre utbildning totalt sett varit relativt god, medan forskningen om vuxnas lärande, lärande i yrkeslivet och informellt lärande fått mycket få bidrag.

Tabell 17: Forskningsstöd fördelat på forskningstema och finansier, totalt beviljat belopp åren 2009-2013, tusentals kronor

Skolform/nivå	Forte	RJ	VR	Summa
Forskning om förskolan	9 115	2 650	149 021	160 786
Forskning om högre utbildning	2 980	10 111	290 339	303 740
Vuxnas lärande och lärande i yrkeslivet	6 050		46 059	52 109
Informellt lärande		1 890	13 999	15 889
Summa	18 145	14 651	499 418	532 214

Yngre barns lärande i förskolan

Beskrivning av forskningen

Forskning om yngre barns lärande i förskolan är ett ungt forskningsområde som utvecklats i och med den starka utbyggnaden av förskolan i Sverige. Inom detta område är Sverige unikt såtillvida att de allra flesta barn börjar i förskolan i tidig ålder och tillbringar stor del av sin vardag i förskolan, och att förskolan har en egen läroplan. Detta ger goda möjligheter att studera små barns lärande i vardagen i samspel med personal och andra barn. Forskningen kan handla om pedagogiska såväl som didaktiska frågeställningar och återfinns inom flera utbildningsvetenskapliga områden.

Didaktik relaterat till olika ämnesinnehåll, framför allt matematik, utgör en avsevärd del av forskningen inom detta område. Det kan handla om olika matematiska begrepp och problemlösning, multimodala matematiska aktiviteter, matematik i leken samt professionell utveckling, inte minst via "Learning Studies". Inom lärande för hållbar utveckling pågår stora internationella utvecklingsprojekt, men också studier av läroplaner och av arbete med barn i vardagen i förskolan. Estetik omfattar studier kring musik- och ljudskapande, dans och rörelse, bild och poesi. I studier inom ämnet svenska ingår studier avseende läs- och skrivinlärning, skriftspråkande, lingvistisk medvetenhet, barns grafiska symbolskapande samt barns relation till språk, läsande och skrivande. De flesta studier rör de äldre barnen i förskolan, men även de minsta barnen uppmärksammas framförallt i forskning avseende kommunikation och språk.

Inom området undervisning, kommunikation och lärande studeras användning av digital teknik, multimodalitet och lärande, men också datorspelande som estetisk verksamhet. Vidare studeras förutsättningar för lärande såsom psykosocial miljö, det fysiska rummet i förskolan samt olika material. Även naturens betydelse i barns lärande studeras inom förskolepedagogiken. Barns egna perspektiv, subjektskapande och

arbetet i förskolan, samt social och emotionell utveckling hör också till detta område. När det gäller de minsta barnen (0-3 år) studeras kommunikation, interaktion och samspel, samt hur lärare skapar förutsättningar för lärande. Inom bedömning och utvärdering handlar forskningen om pedagogisk dokumentation som synliggör förskolemiljöns kvaliteter och barns lärande.

I forskning om utbildningens sociala sammanhang ingår studier kring fostran, normer och värden. Hit hör även frågor om etik, makt, delaktighet, jämställdhet och könsfrågor. Mångkulturalitet och flerspråkighet utgör också en viktig del som omfattar såväl lärares syn på mångfald som villkor och förutsättningar för barns lärande och delaktighet. Inom lek, skapande och kreativitet studeras barns lekvärldar, kulturskapande mellan barn, kommunikation och artefakter, samspel mellan barn samt identitets- och relationsskapande.

Den pedagogiska forskningen med fokus på barn i behov av särskilt stöd i förskolan har inte sällan ett kritiskt perspektiv avseende diagnostisering av barn och inkludering är ett centralt begrepp. Forskningen omfattar även studier avseende stöd till barn med olika typer av funktionsnedsättning och barn som behöver stöd på grund av en svår levnadssituation. Här återfinns också studier kring tidig upptäckt av svårigheter, prevention och tidiga insatser i förskolan. Dessa bedrivs oftast i tvärvetenskaplig samverkan utanför de förskolepedagogiska/didaktiska grupperingarna och har ofta internationell förankring.

Styrkor och svagheter

En styrka inom området är att forskningen tenderar att vara praxisnära genom att ta sin utgångspunkt i relevanta frågor för praktiken. Detta kan delvis förklaras genom att många forskare inom området har en bakgrund som förskollärare och de empiriska studierna genererar data i förskolans praktik. Forskningen kommuniceras ofta i såväl inomvetenskapliga som i populärvetenskapliga fora vilket innebär att forskningen bidrar till att praktiken utvecklas och kopplas tillbaka till förskolan och förskollärarytbildningen. Publikationer i internationella tidskrifter görs främst inom forskningsmiljöer vid Göteborgs, Stockholms och Linköpings universitet samt Malmö högskola som samtliga även verkar i internationella sammanhang. Generellt publiceras dock idag relativt få svenska studier i internationella tidskrifter vilket är en svaghet. Det finns emellertid en ”open access”-tidskrift med publikationer på alla nordiska språk samt engelska.

Forskningen är stark inom grundläggande matematik och litteracitet. En annan styrka är forskning om pedagogisk dokumentation. Ett forskningsområde som är under utveckling är IKT och användning av multimedia i förskolan., t.ex. datorplattor och interaktiva tavlor, och dess funktion i barns lärande och lärares undervisning.

En svaghet är att intresset för att dokumentera svårigheter hos barn är lågt vilket påverkar möjligheter till tidig upptäckt och preventiva insatser. Det saknas också i stort effektstudier som kan ligga till grund för tidiga insatser och bidra till en positiv utveckling för barn som har svårigheter, och förhindra att de halkar efter vid skolstart.

Trender och tendenser

Den största tillväxten inom forskningen står de nationella forskarskolorna med fokus på förskolan för. Genom forskarskolorna har väletablerade kontakter mellan forskare i landet utvecklats, vilket bidragit till att upprätta en viktig infrastruktur inom fältet. Hittills har dessa forskarskolor genererat mer än 55 doktorer. Det behövs fler forskarskolor för förskollärare, inte endast till licentiatexamen utan också fram till doktorsexamen. För att förskollärarytbildningen ska kunna upprätthålla och utveckla kvaliteten behövs fler disputerade lärare. Forskarskolor i konsortieform skulle ge området ytterligare utvecklingskraft eftersom de enskilda forskningsmiljöerna vid lärosätena oftast är relativt små.

Områden som behöver utvecklas är förskoledidaktik inom naturvetenskap, teknik och estetik. Forskning om läroplan och pedagogisk dokumentation, utveckling och utvärdering som en helhet är ett annat utvecklingsområde, liksom mångfaldsfrågor med avseende på språk och kultur. I samband med förändringar i läroplanen sker förändringar i förskollärares profession vilket har stor betydelse för förskolans utveckling, och här behövs kunskapsutveckling speciellt i förhållande till förskollärarytbildningen. En vidare utveckling av

kunskapsområdet avseende de allra yngsta barnen i förskolan behövs, både då det gäller lärande, omsorg, lärandemiljöns utformning och personalens kompetens.

Det finns som tidigare påtalats en stor brist på studier där man studerar effekter av olika sätt att arbeta med barns lärande i förskolan. Det saknas även svenska longitudinella studier där man kan följa barns lärande från tidig ålder upp i skolåldern. Studier kring lek som tidigare varit ett viktigt område inom forskningen om förskolan tar idag inget stort utrymme och har en stor potential för vidare utveckling.

Studenters lärande i högre utbildning

Beskrivning av forskningen

Forskning om högre utbildning ingår som en mindre del i samtliga av de i översikten tidigare beskrivna områdena. Bland de beviljade bidragen till området finns en tyngdpunkt på forskning om utbildningspolitik, utbildningssystem och organisation av utbildning och om professionsutbildningar (tabell 19). Endast en liten del av de beviljade bidragen rör didaktiska frågeställningar eller kommunikation och lärandeprocesser. De båda förstnämnda områdena har egna avsnitt i denna ämnesöversikt (avsnitt 1 resp. 5) och här beskrivs forskning med aspekterna pedagogik, didaktik, undervisning, kommunikation och lärande i den högre utbildningen.

Tabell 19: Forskning om högre utbildning, antal beviljade bidrag 2009-2013

Område och tema	Högre utbildning
1. Utbildningspolitik, utbildningssystem och organisation av utbildning	20
Organisation och ledning i utbildningssektorn	1
Utbildningspolitik och utbildningspolitiska reformer i högre utbildning	13
Utbildningssystem: Jämlika chanser och social reproduktion	6
2. Sociala aspekter på utbildning	4
Likvärdighet och jämställdhet i utbildning	1
Lärande och flerspråkighet i mångkulturella miljöer	2
Övergångar och vägledning	1
3. Undervisning, kommunikation och lärande	4
Betyg och bedömning	3
Lärandeprocesser, kommunikation och meningsskapande	1
4. Ämnesdidaktik	5
Ämnesdidaktik inom estetiska och praktiska ämnen	2
Ämnesdidaktik inom humaniora (exkl språk) och samhällsvetenskap	1
Ämnesdidaktik inom na/ma/tekn	2
5. Professioner och professionsutbildningar	13
Lärares profession och utbildning	11
Professionsutbildning (annan)	2
Summa	46

En stor del av den verksamhet som rör lärande och undervisning i högre utbildning är i första hand knuten till pedagogiska utvecklingssträvanden inom ramen för universitetens och högskolornas arbete med att utveckla en stabil kompetensutvecklingsbas för den undervisande personalen. Det förekommer forskningsorienterad verksamhet med betydligt mer grundvetenskaplig prägel som syftar till att bidra såväl teoretiskt som empiriskt till en mer övergripande diskussion om den komplexitet med vilken lär- och undervisningsprocesser samverkar och formar förutsättningarna för studenters lärande i högre utbildning. Sammantaget framstår forskningen om studenters lärande som något mer utvecklad än för tio år sedan. Den forskning som bedrivs är internationellt förankrad och till övervägande del starkt knuten till frågor som rör studenters läroprocesser inom specifika

ämnedområden, med en klar dominans för natur- och teknikvetenskapliga eller medicinska ämnedområden, även om studier inriktade mot de samhällsvetenskapliga och humanistiska områdena också förekommer.

Styrkor och svagheter

Ett fokus i forskningen är processvariabler, det vill säga på utforskandet av studenters lärprocesser och på aspekter som på olika sätt influerar dessa lärprocesser. Det innebär att forskningen ofta bygger på en småskalig, kvalitativt orienterad design där sådana processer kan synliggöras och analyseras ingående. Denna forskning har haft ett visst internationellt genomslag, bland annat i relation till pågående högskolepedagogiska diskussioner om hur studenter utvecklar förståelse i sina studier. Samtidigt innebär småskaligheten och den kontextbundenheten som därmed följer att forskningsresultaten inte självklart låter sig generaliseras till andra sammanhang än de studerade, vilket kan ses som en begränsning. På samma sätt kan den tydliga ämnesdidaktiska prägeln på forskningen utgöra en klar styrka, men den ensidiga betoningen på lärprocesser i ett specifikt ämne kan också leda till att forskningen förbiser dimensioner i studenters lärande som kan behöva belysas på ett mer generellt högskolepedagogiskt plan. Den ibland ensidiga koncentrationen på lärande i ett specifikt ämne är emellertid helt rimlig givet att forskare verksamma inom området ofta har sin primära anställning vid en ämnesdidaktisk institution där det finns en naturlig karriärväg in i ämnesdidaktiken. I takt med etablerandet av högskolepedagogik som ämne torde dock karriärvägarna öppnas upp något för forskare verksamma i området, då det finns behov av såväl ämnesdidaktisk fokusering som högskolepedagogisk bredd. Högskolepedagogik som ämne erbjuder således klar utvecklingspotential inom forskningsområdet.

Idag saknas nästan helt storskaliga, longitudinella studier av hur studenter studerar och lär i högre utbildning över tid samt hur den högre utbildningen är organiserad pedagogiskt för att skapa förutsättningar till exempel för studenters utveckling av förmåga till kritisk reflektion, och kunskap och kompetens som rustar dem för ett samhälle starkt påverkat av globala styreffekter.

Ett annat utvecklingsområde för forskningen om lärande i högre utbildning rör frågan om undervisningens roll för lärandet inom olika ämnedområden. Denna fråga tycks i liten utsträckning ha gjorts till föremål för systematisk analys vilket kan hänga samman med att forskning om lärande och undervisning internationellt sett länge utgjort två skilda forskningsfält, även om trenden det senaste decenniet har inneburit ett närmande av forskningsintressen inom de två områdena.

Trender och tendenser

Den grundvetenskapliga forskningen om lärande i högre utbildning har utvecklats under de senaste tio åren. Även om fruktbara forskningsmiljöer har börjat byggas upp framstår forskningen fortfarande som relativt fragmenterad, knuten till individuella forskare i olika akademiska miljöer utan tydlig nationell samordning. Betoningen har legat på pedagogisk utveckling, snarare än på att generera generella och/eller ämnesspecifika bidrag till forskningen om lärande i högre utbildning. Denna situation håller gradvis på att förändras, då behovet av vetenskaplig förankring inom högskolepedagogiska verksamheter blir alltmer påtagligt i universitets- och högskolevärlden. Olika former av universitetslärarutbildningar växer fram där kravet på forskningsanknytning i undervisningen framstår som naturligt. Forskningen om studenters lärande i högre utbildning får här en viktig roll att spela i den allmänna diskussionen om hur det är möjligt att med hjälp av olika undervisnings-, examinations-, och återkopplingsformer skapa fruktbara förutsättningar för lärande inom olika discipliner. Mot bakgrund av det ökade intresset är det tydligt att forskningsområdet står inför en svår utmaning: att åstadkomma en nationell samordning och positionering i förhållande till befintliga forskningsinriktningar både nationellt och internationellt.

Forskningsområdets potential ligger framför allt i att ta fasta på aspekter som har betydelse för kvaliteten i den förståelse studenter utvecklar inom ramen för olika utbildningssammanhang. Sådana variabler är ofta svåra att mäta med enkla yttre mått som endast tar fasta på utfall, och fordrar en mer ingående analys av hur studenter och lärare agerar i specifika lär- och undervisningssituationer. Ett nödvändigt komplement till sådana empiriska processtudier är ingående analyser av den högre utbildningens villkor i ett bredare samhällsperspektiv. En strategisk förstärkning av forskningsområdet torde här kunna skapa en viktig grund för förståelse av individers

lärande och kunskapsutveckling i förhållande till exempelvis filosofiska, ekonomiska och ideologiska ramar vilket ytterligare har potential att stärka ett område som, trots samhällets uppenbara intresse för kvalitetsutveckling av den högre utbildningen, framstår som nationellt eftersatt.

Infrastrukturellt krävs arbete med att stärka forskningen. Studier av processvariabler behöver kombineras med longitudinella analyser av studenters lärande över tid. Genom att integrera longitudinella, övergripande undersökningar med ingående, empiriska undersökningar av för den högre utbildningen fundamentala aspekter med fokus på lär- och undervisningsprocesser inom olika ämnesområden, uppstår helt nya förutsättningar för att skapa grund för en hållbar högskolepedagogisk utveckling och en evidensinformerad högskolepedagogisk praktik.

Vuxnas lärande och lärande i arbetslivet

Beskrivning av forskningen

Vuxnas lärande handlar om formellt organiserat lärande inom utbildningssfären, såsom kommunal vuxenutbildning, svenska för invandrare, arbetsmarknadsutbildning, yrkesutbildning, högskola och professionsutbildning; icke formellt lärande inom folkhögskola, studieförbund och personalutbildningar; men också informellt lärande i vardagen, på arbetet eller inom ramen för civilsamhället. Fyra forskningsområden kan skönjas: vuxenutbildning, folkbildningsforskning, lärande i arbetslivet och yrkesutbildning. Forskning inom dessa områden är i olika grad tvär- och mångvetenskaplig, och de skär i flera fall in i varandra.

Centrala frågor inom forskning om *vuxenutbildning* avser vuxenutbildningens betydelse för deltagare såväl som för samhället, vuxnas deltagande och rekrytering till studier, frågor om undervisning inom ramen för dessa sammanhang samt forskning om nationella och transnationella policyförändringar. Forskningsintressen som tillkommit de senaste åren handlar bl.a. om studier av validering, om vuxenutbildningens uppdrag i att fostra medborgare, studier av vuxenlärares vägar in i yrket, samt frågor om vuxenutbildningens organisering.

Inom *folkbildningsforskningen* kan en viss expansion iakttas. Pedagogik och historia som discipliner dominerar. På senare år har nya forskningsintressen vuxit fram som riktas mot folkbildning i relation till samtida samhällsfrågor och olika kulturella uttrycksformer. Forskningen har även intresserat sig för didaktiska arrangemang inom folkbildningen, studieförbundens relation till civilsamhället, folkbildningens samhällsnytta, läsecirklar, dess historia och betydelse i samtiden, och demokratiska lärprocesser inom folkbildande organisationer.

Forskning om *lärande i arbetslivet* har expanderat under de senaste årtiondena nationellt såväl som internationellt. Området har utvecklats i nära anslutning till forskning om vuxnas lärande, men även med starka kopplingar till forskning om personal- och arbetslivsfrågor samt forskning om yrkes- och professionsutbildningar. Centralt inom området är frågor som rör kompetensutveckling av olika yrkesgrupper genom formella utbildningar, validering eller olika former för arbetsplatslärande. Centralt är även frågor om arbetslivet och arbetsplatsen som miljö för lärande kopplat till arbetsvillkor och organisering. Inom området ligger även studier av utbildningar där praktikmoment utgör olika stora delar av utbildningen.

Yrkesutbildning bedrivs framförallt inom ramen för gymnasieskolans yrkesprogram och här inkluderas även olika former för lärlingsutbildning. Forskningen om yrkesutbildning för vuxna har till stor del handlat om relationen mellan utbildning och arbete, där fokus har riktats mot validering av yrkeskompetens. Forskning har även intresserat sig för frågor om normativitet och genus. Centrala forskningsfrågor gäller även yrkesutbildningens organisering och institutionella villkor, nya pedagogiska ideal, yrkesutbildningens status och förmåga att rekrytera och utbilda kvalificerade studerande, övergångar från yrkesutbildning till anställning samt från yrkesutbildning till högre studier.

I Sveriges finns en professur i vuxenpedagogik och ett nationellt program för folkbildningsforskning. Dessutom finns ett nationellt kompetenscentrum för livslångt lärande. Inom yrkesutbildning har nationella nätverk stärkts något under senaste år genom inrättandet av två forskarskolor, en med inriktning mot yrkesdidaktik, och en med inriktning mot yrkesämnenas didaktik.

Styrkor och svagheter

Forskning om vuxenutbildning är mycket begränsad, och har krympt i omfattning det senaste decenniet. En utmaning för folkbildningsforskningen är att ”internationalisera sig”. Genom sin kontextbundenhet, har folkbildningsforskare nästan uteslutande publicerat sig på svenska. Yrkesutbildning och lärande i arbetslivet är underbeforskade områden. Inte minst med tanke på att yrkesutbildning inkluderar stora delar av eleverna inom ungdomsskolan, och vuxna inom yrkesutbildning på komvux och yrkeshögskolan. En utmaning är att bygga upp forskningskapacitet. Yrkesutbildning har samma utmaning.

Inom yrkesutbildning har nationella nätverk stärkts något under senaste år genom inrättandet av två forskarskolor finansierade av UVK, en med inriktning mot yrkesdidaktik, och en med inriktning mot yrkesämnenas didaktik (samarbeten mellan universiteten i Göteborg, Karlstad, Linköping, Stockholm och Umeå, samt Södertörns högskola). Dessutom finns sedan ett flertal år ett nationellt forskarnätverk om gymnasial yrkesutbildning och ungas etablering på arbetsmarknaden med bas vid Lunds universitet, finansierat av Forte.

Sverige är internationellt mycket centralt positionerad inom området vuxnas lärande. Utbildning för vuxna i Sverige är internationellt inikt genom stor statlig finansiering, omfattande verksamhet, och sin historiskt tidiga institutionalisering. Statliga satsningar på infrastruktur inom området har möjliggjort uppbyggnad av forskningskapacitet och internationella nätverk. Svenska forskare är väl representerade som författare i internationella tidskrifter inom området och flera forskare har centrala funktioner i både internationella forskningsnätverk och tidskriftsredaktioner.

Trender och tendenser

Centralt för områdets fortlevnad tillika framgångar internationellt är fortsatt infrastrukturstöd (både genom interna fakultetsanslag för forskningsmiljöer, men även externa infrastrukturbidrag) som utgör en garant för att området även fortsättningsvis kommer att beforskas oavsett andra former av externa anslag. Fler forskare behöver involveras för att möjliggöra ytterligare byggande av forskningskapacitet och kunskap om centrala fenomen inom området. Här spelar forskningsråd en central funktion, inte minst UVK. Å ena sidan behöver forskare inom området vara framgångsrika i att attrahera resurser från forskningsråd (skriva bra ansökningar och bli prioriterade i relation till andra bra ansökningar), å andra sidan behöver forskningsråd tillse ha medel för att kunna finansiera bra ansökningar inom området.

En generell betraktelse är att vuxnas lärande och lärande i arbetslivet lätt hamnar ”på sidan om” inom det utbildningsvetenskapliga fältet till förmån för ungdomsskolan och är underbeforskat. Detta är anmärkningsvärt då verksamheten inom vuxenutbildning, folkbildning och lärande i arbetslivet är mycket omfattande, och med tanke på att yrkesutbildning inkluderar stora delar av eleverna inom ungdomsskolan, och de vuxna som deltar inom yrkesutbildning på komvux och yrkeshögskolan. Yrkesutbildning har under senare år även kommit i fokus genom ny gymnasieskola, genom statliga satsningar på yrkesutbildning för vuxna, och genom ökande intresse för lärlingsutbildningar som finns i såväl Sverige som internationellt. Detta bland annat mot bakgrund av den omfattande arbetslösheten bland unga. Behovet är stort av att med olika ingångar beforska komvux förändrade landskap, folkbildningens nya uttrycksformer, SFI, dess expansion, funktion och roll i samhället samt yrkesutbildningens förändring och nya uttrycksformer.

Ungas lärande under fritiden samt fritidspedagogik

Beskrivning av forskningen

Forskning om ungas lärande under fritiden är mångfacetterat område som röner ett växande intresse; hittills har emellertid endast enstaka projekt beviljats externa medel. Detta område omfattar både oformellt respektive informellt lärande och lärande i situationer som organiseras av olika institutioner, inte enbart fritidshem utan även kulturskolor, idrottsförbund och liknande.

En konsekvens av områdets bredd är att forskningen om det är mångvetenskaplig. Olika sociala aspekter av lärande och utveckling på fritiden utgör ett viktigt delområde, vilket exemplifieras av forskning som pekar på att etnicitet och andraspråkstillägnande kan förstås som aspekter av social interaktivitet. Andra studier har belyst hur social ordning skapas inom informella skol- och ungdomshemskontexter. Inneslutning, uteslutning, mobbning och lokala sociala hierarkier är några av de fenomen som har belysts. Socialt samspel belyses också i studier av ungdomars sätt att använda digitala verktyg respektive medier i datorspelskontexter och vardagliga literacy-praktiker. Av svensk forskning framgår att det finns förhållandevis lite evidens för enkla ”effekter” av datorspelning, men också att detta exempelvis kan relateras till deltagarnas framväxande argumentationsstrategier som ligger nära mer akademiska färdigheter. Väsentligt är också att dessa studier belyser hur social identitet i hög grad formas i och kring samspelet med nya media.

Ungdomars informella, kulturella lärande i interaktion med digitala medier och deras fritidslärande i formell kontext (kulturskola eller liknande), utgör andra delområden som uppmärksammats i forskningsstudier, dels vart och ett för sig, dels i relation till varandra. Inom idrottsforskning har en inriktning utvecklats som inbegriper studier av föreningsidrott, friluftsliv och spontanidrott med fokus på läroprocesser och kulturella och sociala villkor för dessa.

Relativt få studier har ägnats åt fritidshem; av dessa har de flesta ur ett pedagogperspektiv belyst situationer som uppstod efter fritidshemmens organisatoriska integrering med förskoleklass och grundskoleklass. Ungas lärande på fritidshem har hittills undersökts i liten utsträckning; kunskap med relevans för detta delområde hämtas emellertid från forskning om olika sociala aspekter, till exempel kamratlärande.

Styrkor och svagheter

Idag finns i Sverige en vital forskning om unga och informellt lärande från ett deltagarperspektiv med detaljerade analyser av socialt samspel, till exempel genom etnografiska och samtalsanalytiska ansatser. Svagheter hänger till stor del samman med att relativt få forskningsstudier har genomförts inom flera delområden. Inom kultur- och idrottsområdena pågår utveckling av forskningsmiljöer som behöver fortsatt stöd, till både forskarutbildning och forskning.

Trender och tendenser

Ett nytt tänkande kring ålder och ålderskohorter är under framväxt, vilket har betydelse för forskning om fritidslärande. Det finns idag en viss nyorientering kring ”utveckling” som bland annat avser metodutveckling, exempelvis nya sätt att producera fallstudier och utvecklingslinjer (trajectories). Andra viktiga nyorienteringar handlar om multimodala analyser av socialisationsmönster och språkliga socialisationspraktiker. Detta kan bidra till att synliggöra hur förhållningssätt med ökande multimodal komplexitet utvecklas under (informella) lärandeprocesser/utveckling.

Den betydelse som digitala verktyg har i ungdomars vardag medför att deras lärande i interaktion med dessa utgör ett viktigt forskningsområde som behöver utvecklas. Kunskap om ungdomars sätt att förhålla sig till ny teknologi har bäring på utveckling av både skola/utbildning på olika nivåer och andra fritidsverksamheter. Sveriges satsningar på offentligt organiserade fritidsverksamheter medför också behov av ytterligare forskning. Ungdomars lärande i dessa och villkor för lärandet behöver studeras i relation till de olika typer av styrdokument som gäller för olika fritidsverksamheter. Vissa berörs av ändrade läroplaner för grundskolan och nya riktlinjer för lärarutbildning, andra inte, vilket gör det angeläget att genomföra komparativa studier nationellt. Även internationellt är komparativa studier angelägna, relaterade till länder med liknande verksamheter.

Vetenskapsrådet är en myndighet under Utbildningsdepartementet. Vetenskapsrådet har en ledande roll för att utveckla svensk forskning av högsta vetenskapliga kvalitet och bidrar därmed till samhällets utveckling. Utöver finansiering av forskning är myndigheten rådgivare till regeringen i forskningsrelaterade frågor och arbetar för att skapa förståelse för forskningens betydelse, resultat och villkor.

Inom Vetenskapsrådet finns nio ämnesråd, råd och kommittéer. De består av aktiva forskare och andra experter inom respektive område. Varje ämnesråd, råd och kommitté har till sig knutet ett antal beredningsgrupper där forskare bland annat granskar och prioriterar andra forskares ansökningar.

Arbetet inom ramen för Forskningens framtid är en del i Vetenskapsrådets verksamhet för att stödja och stärka forskarinitierad grundläggande forskning, initiera forskning inom strategiskt viktiga områden och verka för ett effektivt forskningssystem. Som forskningspolitisk rådgivare förser Vetenskapsrådet regeringen med underlag för framtida vägval som främjar svensk forskning av högsta vetenskapliga kvalitet och som beaktar forskningen som en del av lösningen på samhällsrelaterade utmaningar. Arbetet genomförs återkommande inför varje forskningsproposition.

Västra Järnvägsgatan 3 | Box 1035 | 101 38 Stockholm | Tel 08-546 44 000 | vetenskapsradet@vr.se | www.vr.se

Vetenskapsrådet har en ledande roll för att utveckla svensk forskning av högsta vetenskapliga kvalitet och bidrar därmed till samhällets utveckling. Utöver finansiering av forskning är myndigheten rådgivare till regeringen i forskningsrelaterade frågor och deltar aktivt i debatten för att skapa förståelse för den långsiktiga nyttan av forskningen.